УКРАЇНА

ЛИСТОПАД
ГРУДЕНЬ
1943

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

Київ. Дніпро. Фото С. Шиманського.

КАЛЕНДАР ВИЗВОЛЕННЯ

У листопаді — грудні доблесна Червона Армія визволила від фашистських загарбників:

1943 р.

6

ЛИСТОПАД

КИЇВ

2/XI — Каховку, Скадовськ.
4/XI — Цюрупинськ (Олешки),
6/XI — Київ, Васильків.
7/XI — Фастів.
11/XI — Радомишль, Брусілов, Коркін і понад 400 населених пунктів.
12/XI — Коростишів і понад 100 населених пунктів.
13/XI — Житомир, Малин, Черняхів і понад 100 населених пунктів.
18/XI — Коростень, Речицю.
19/XI — Овруч.
25/XI — Пропойськ, Корма, Крюків.
26/XI — Гомель.
27/XI — Чечерськ, Єльськ.
28/XI — Буда Кошелевська і понад 150 населених пунктів.
3/XII — Ново-Георгієвське.
6/XII — Александрію.
10/XIII — Знам'янку.
12/XII — Чигирин.
14/XII — Черкаси.
24/XII — Городок.
26/XII — Радомишль та понад 200 населених пунктів.
28/XII — Коростишів.
29/XII — Коростень, Черняхів, Сквиру та понад 250 населених пунктів.
30/XII — Казятин, Володарськ-Волинський, Червоноармійське.
31/XII — Житомир, Погребище.

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

ПРОЛЕТАРІ ВСІХ КРАЇН, ЄДНАЙТЕСЯ

УКРАЇНА

ЩОМІСЯЧНИЙ ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНИЙ І ЛІТЕРАТУРНИЙ ЖУРНАЛ

№ 8—9 Листопад-грудень 1943

ДОПОВІДЬ

Голови Державного Комітету Оборони товариша Сталіна

НА УРОЧИСТОМУ ЗАСІДАННІ МОСКОВСЬКОЇ РАДИ ДЕПУТАТІВ ТРУДЯЩИХ З ПАРТІЙНИМИ ТА ГРОМАДСЬКИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ м. МОСКВИ, 6 ЛИСТОПАДА 1943 РОКУ

Товариші!

Сьогодні народи Радянського Союзу святкують 26-ті роковини Великої Жовтневої соціалістичної революції.

Третій раз наша країна в обстановці Вітчизняної війни відзначає роковини своєї народної революції.

В жовтні 1941 року наша Батьківщина переживала тяжкі дні. Ворог підійшов до столиці. Оточив з суші Ленінград. Наші війська були змушені відступати. Потрібні були величезні зусилля армії й напруження всіх сил народу, щоб затримати ворога й завдати йому серйозного удару під Москвою.

На жовтень 1942 року небезпека для нашої Батьківщини ще більше зросла. Ворог стояв тоді за якісь 120 кілометрів од Москви, вдерся до Сталінграда, вступив у передгір'я Кавказа. Але й у ці тяжкі дні армія та народ не занепали духом, а стійко переносили всі випробування. Вони знайшли в собі силу, щоб затримати ворога й завдати йому у відповідь удару. Вірні заповітам великого Леніна, не шкодуючи сил та життя, захищали вони завоювання Жовтневої революції. Як відомо, ці зусилля армії та народу не пропали марно.

Незабаром після Жовтневих днів минулого року наші війська перейшли в наступ і завдали німцям нового могутнього удару спочатку під Сталінградом, на Кавказі, в районі середньої течії Дона, а потім на початку 1943 року біля Великих Лук, під Ленінградом, у районі Ржева та Вязьми. Після того Червона Армія вже не випускала більше ініціативи з своїх рук. Її удари протягом усього літа цього року ставали щодня міцнішими, її воїнська майстерність з кожним місяцем зростала. З того часу наші війська здобувають великі перемоги, а німці зазнають одної поразки за одною. Хоч як намагався ворог, але йому все ще не вдалося добитись ні одного скількинебудь серйозного успіху на радянсько-німецькому фронті.

1. РІК ГРУНТОВНОГО ПЕРЕЛОМУ В ХОДІ ВІЙНИ

Минулий рік — від 25-х до 26-х роковин Жовтня — є переламний рік Вітчизняної війни.

Цей рік був переламним насамперед тому, що в цьому році Червоній Армії вперше за час війни вдалося здійснити великий літній наступ проти німецьких військ, при чому німецько-фашистські війська під ударами наших військ були змушені поспішно залишати загарбану ними територію, нерідко рятуватися втечею від оточення й кидати на полі бою велику кількість техніки, складів озброєння та боєприпасів, поранених солдатів та офіцерів.

Таким чином, успіхи нашої літньої кампанії в другій половині цього року стали продовженням і завершенням успіхів нашої зимової кампанії на початку цього року.

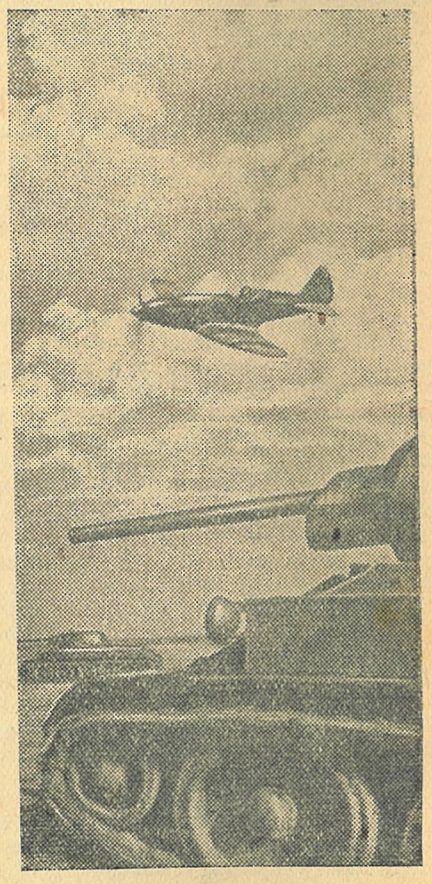

Грізна сила доблесної Червоної Армії невтомно насувається на фашистські орди і жене їх все далі й далі на захід. На фото — радянські танки в супроводі авіації вийшли на бойове завдання.

Фото ТАРС.

401394
Державна Історична
БІБЛІОТЕКА УРСР

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

Тепер, коли Червона Армія, розвиваючи успіхи зимової кампанії, завдала німецьким військам могутнього удару влітку, можна вважати за остаточно поховану байку про те, що Червона Армія нібито нездатна вести успішний наступ у літній час. Минулий рік показав, що Червона Армія так само добре може наступати літом, як і зимою.

В результаті цих наступальних операцій нашим військам удалось протягом минулого року пройти з боями від 500 кілометрів у центральній частині фронту, до 1.300 кілометрів на півдні **(оплески)**, визволивши до 1 міліона квадратних кілометрів території, тобто майже коло $^2/_3$ Радянської землі, тимчасово загарбаної ворогом, при цьому ворожі війська відкинуто від Владикавказа до Херсона, від Елісти до Кривого Рога, від Сталінграда до Києва, від Воронежа до Гомеля, від Вязми до підступів Орші й Вітебська.

Не вірячи в міцність своїх минулих успіхів на радянсько-німецькому фронті, німці заздалегідь, протягом довгого часу будували потужні оборонні смуги, особливо вподовж великих рік. Та в боях цього року німців не врятували ні ріки, ні потужні укріплення. Наші війська зруйнували оборону німців і лише за три літні місяці 1943 року майстерно форсували чотири дуже серйозні водні перепони — Північний Дінець, Десну, Сож і Дніпро. Я вже не кажу про такі перепони, як оборона німців у районі ріки Міус — на захід від Ростова та оборона в районі ріки Молочна — коло Мелітополя. Тепер Червона Армія успішно громить ворога по той бік Дніпра.

Цей рік був переламним роком ще тому, що Червоній Армії вдалося за порівняно короткий строк перебити й перемолоти найдосвідченіші старі кадри німецько-фашистських військ, загартувавши разом з тим і помноживши свої власні кадри в успішних наступальних боях протягом року. За минулий рік німецько-фашистська армія в боях на радянсько-німецькому фронті втратила понад 4 міліони солдатів та офіцерів, з них не менше 1 міліона 800 тисяч убитими. Крім того, німці втратили за цей рік понад 14 тисяч літаків, понад 25 тисяч танків і не менше як 40 тисяч гармат.

Тепер німецько-фашистська армія вже не та, якою вона була на початку війни. Якщо на початку війни вона мала достатню кількість досвідчених кадрів, то тепер вона розбавлена новоспеченими молодими недосвідченими офіцерами, що їх німці поспішно кидають на фронт, бо немає у них ні необхідних офіцерських резервів, ні часу, щоб навчити їх.

Зовсім іншу картину являє собою нині Червона Армія. Її кадри виросли й загартувалися в успішних наступальних боях за минулий рік. Кількість її бойових кадрів росте і буде рости, бо наявність необхідних офіцерських резервів дає їй і час і можливість навчати молоді офіцерські кадри й висувати їх на відповідальні пости.

Характерно, що замість 240 дивізій, які стояли в минулому році перед нашим фронтом і з яких 179 дивізій було німецьких, — в цьому році перед фронтом Червоної Армії стоїть 257 дивізій і з них 207 дивізій німецьких. Німці, як видно, розраховують компенсувати знижену якість своїх дивізій збільшенням їх кількості. Але поразка німців за минулий рік показує, що погіршену якість дивізій неможливо замістити збільшенням їх кількості.

З чисто воєнної точки зору поразку німецьких військ на нашому фронті на кінець цього року передрішено двома найважливішими подіями: битвою під Сталінградом і битвою під Курськом.

Битва під Сталінградом закінчилась оточенням 300-тисячної армії німців, розгромом її та полоненням коло $^1/_3$ оточених військ. Щоб мати уявлення про розмір такого небаченого в історії побоїща, яке розігралось на полях Сталінграда, треба знати, що після закінчення Сталінградської битви підібрано й поховано 147 тисяч 200 убитих німецьких солдатів та офіцерів. Сталінград — це були присмерки німецько-фашистської армії. Після Сталінградського побоїща, як відомо, німці не могли вже оправитись.

Щодо битви під Курськом, то вона закінчилась розгромом двох основних наступаючих груп німецько-фашистських військ і переходом наших військ у контрнаступ, що перетворився потім у могутній літній наступ Червоної Армії. Битва під Курськом почалася наступом німців на Курськ з півночі й з півдня. Це була остання спроба німців здійснити великий літній наступ і в разі її успіху надолужити втрачене. Наступ закінчився, як відомо, провалом. Червона Армія не тільки відбила наступ німців, але й сама перейшла в наступ і рядом послідовних ударів протягом літнього періоду відкинула німецько-фашистські війська за Дніпро.

Якщо битва під Сталінградом провіщала присмерки німецько-фашистської армії, то битва під Курськом поставила її перед катастрофою.

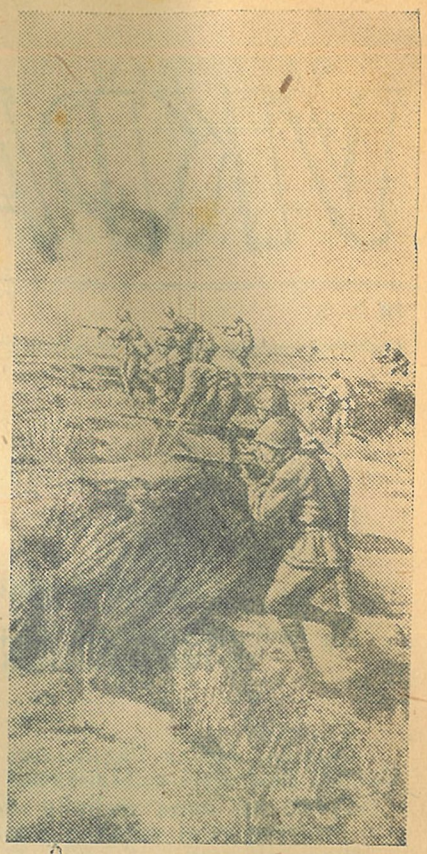

Наступаючу піхоту весь час дружньо і міцно підтримує страшна для німців радянська артилерія. Фото ТАРС.

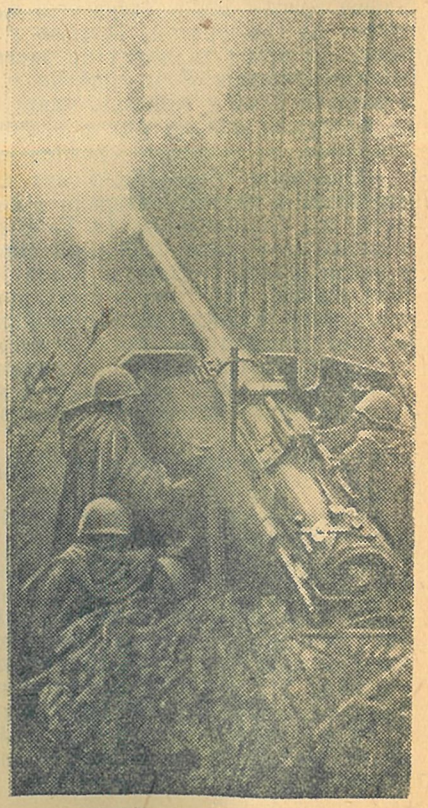

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

Цей рік був, нарешті, переламним роком тому, що успішний наступ Червоної Армії вкрай погіршив господарське та воєнно-політичне становище фашистської Німеччини, поставивши її перед найглибшим кризисом.

Німці розраховували здійснити влітку цього року спішний наступ на радянсько-німецькому фронті, щоб повернути собі втрачене та піднести свій захитаний авторитет у Європі. Але Червона Армія розбила розрахунки німців, відбила їх наступ, сама перейшла в наступ і погнала німців на захід, розтоптавши тим самим авторитет німецької зброї.

Німці розраховували взяти курс на затяжну війну, почали будувати оборонні рубежі та «вали», оголосивши на ввесь світ про неприступність їхніх нових позицій. Але Червона Армія і тут розбила розрахунки німців, прорвала їхні рубежі та «вали», успішно наступає далі та не дає їм строків для затягування війни.

Німці розраховували виправити становище на фронті за допомогою «тотальної» мобілізації. Але події й тут розбили розрахунки німців. Літня кампанія уже з'їла $^2/_3$ «тотально» мобілізованих, проте, непомітно, щоб ця обставина принесла якенебудь поліпшення в становищі німецько-фашистської армії. Можливо, доведеться оголосити ще одну «тотальну» мобілізацію, при чому немає підстав припустити, що повторення такого заходу не приведе до «тотального» краху деякої держави. **(Бурхливі оплески).**

Німці розраховували міцно вдержати за собою Україну, щоб використати українські сільськогосподарські продукти для своєї армії та населення, а донецьке вугілля — для заводів та залізничного транспорту, що обслуговують німецьку армію. Але вони й тут помилились у розрахунках. В результаті успішного наступу Червоної Армії німці втратили не тільки донецьке вугілля, але й найбагатіші на хліб області України, при чому немає підстав припустити, що вони не втратять найближчого часу і решту України. **(Бурхливі оплески).**

Зрозуміло, що всі ці помилки в розрахунках не могли не погіршити і дійсно вкрай погіршили господарське та воєнно-політичне становище фашистської Німеччини.

Фашистська Німеччина переживає глибокий кризис. Вона стоїть перед своєю катастрофою.

2. ВСЕНАРОДНА ДОПОМОГА ФРОНТОВІ

Успіхи Червоної Армії були б неможливі без підтримки народу, без самовідданої роботи радянських людей на фабриках і заводах, шахтах і копальнях, на транспорті й у сільському господарстві. Радянський народ у тяжких воєнних умовах зумів забезпечити свою армію всім мінімально необхідним і невпинно вдосконалював її бойову техніку. На всьому протязі війни ворогові не вдалось перевершити нашу армію якістю озброєння. В той же час наша промисловість давала фронтові щораз більшу кількість бойової техніки.

Минулий рік був переламним роком не тільки в ході воєнних дій, але й у роботі нашого тилу. Перед нами не стояли вже такі завдання, як евакуація підприємств на схід і переведення промисловості на виробництво озброєння. Радянська держава має тепер злагоджене й швидко ростуче воєнне господарство. Отже, всі зусилля народу можна було зосередити на збільшенні виробництва й дальшому вдосконаленні озброєння, особливо танків, літаків, гармат, самохідної артилерії. В цьому ми досягли великих успіхів. Червона Армія, спираючись на всенародну підтримку, безперебійно одержувала бойове спорядження, обрушувала на ворога міліони бомб, мін та снарядів, вводила в бій тисячі танків та літаків. Можна з цілковитою певністю сказати, що самовіддана праця радянських людей у тилу ввійде в історію поруч з героїчною боротьбою Червоної Армії, як нечуваний подвиг народу в захисті Батьківщини. **(Тривалі оплески).**

Робітники Радянського Союзу, що створили за років мирного будівництва високо розвинену могутню соціалістичну промисловість, підчас Вітчизняної війни розгорнули напружену й кипучу роботу на допомогу фронтові, проявляючи справжній трудовий героїзм.

Усім відомо, що гітлерівці мали у війні проти СРСР не тільки дуже розвинену промисловість Німеччини, але й досить потужну промисловість васальних та окупованих країн. І все ж гітлерівці не змогли зберегти кількісну перевагу в воєнній техніці, яку вони мали на початку війни проти Радянського Союзу. Якщо тепер колишню перевагу ворога в кількості танків, літаків, мінометів, автоматів ліквідовано, якщо наша армія не відчуває нині серйозної недостачі в озброєнні, боєприпасах, спорядженні, то в цьому насамперед

Колгоспне селянство, робітники та інтелігенція самовіддано працюють на полях, заводах, в установах і забезпечують Червону Армію всім необхідним для того, щоб остаточно визволити радянських людей від німецького ярма і очистити радянську землю від фашистської погані.

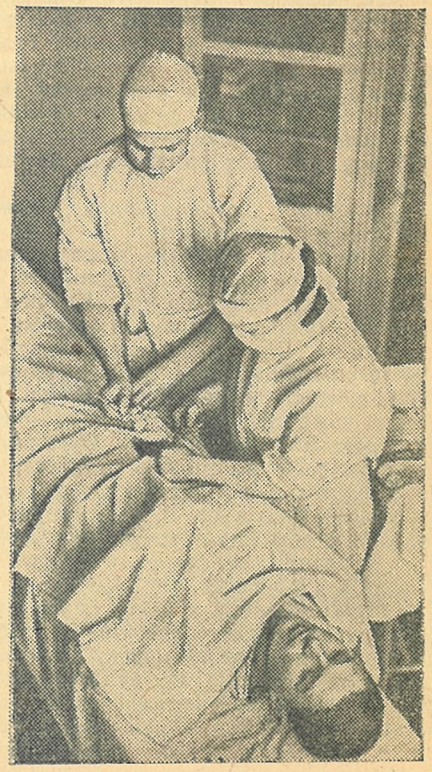

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

треба вбачати заслугу **нашого робітничого класу.** (Бурхливі, тривалі оплески).

Селяни Радянського Союзу, що перетворили за років мирного будівництва на основі колгоспного ладу відстале землеробство у передове сільське господарство, підчас Вітчизняної війни проявили небувалу в історії села високу свідомість загальнонародних інтересів. Вони самовідданою працею на допомогу фронтові показали, що радянське селянство вважає нинішню війну проти німців своєю кровною справою, війною за своє життя та свободу.

Відомо, що в результаті навали фашистських орд нашу країну тимчасово позбавлено важливих сільськогосподарських районів України, Дона та Кубані. І все ж наші колгоспи та радгоспи постачали без серйозних перебоїв армії й країні продовольство. Звичайно, без колгоспного ладу, без самовідданої праці колгоспників та колгоспниць, ми не змогли б розв'язати це найважче завдання. Якщо на третьому році війни наша армія не відчуває недостачі у продовольстві, якщо населенню постачається продовольство, а промисловості сировину, то в цьому виявилась сила і життєвість колгоспного ладу, патріотизм **колгоспного селянства.** (Тривалі оплески).

Велику роль у справі допомоги фронтові відіграв наш транспорт, насамперед залізничний транспорт, а так само річний, морський та автомобільний транспорт. Транспорт є, як відомо, найважливіший засіб зв'язку між тилом і фронтом. Можна виробляти велику кількість озброєння та вогнеприпасів, але, якщо їх не приставляється своєчасно фронтові за допомогою транспорту, вони можуть залишитися некорисним вантажем для справи фронту. Треба сказати, що в справі своєчасного підвезення на фронт озброєння, вогнеприпасів, продовольства, обмундирування і т. д. роль транспорту є вирішальна. І якщо, не вважаючи на труднощі воєнного часу й недостачу палива, нам все ж удалося постачати фронтові все необхідне, то в цьому треба визнати насамперед заслугу наших **транспортних робітників та службовців.** (Тривалі оплески).

Від робітничого класу і селянства не відстає в справі допомоги фронтові і наша інтелігенція. Радянська інтелігенція віддано працює на справу оборони нашої країни, безперервно удосконалює озброєння Червоної Армії, техніку й організацію виробництва. Вона допомагає робітникам та колгоспникам у піднесенні промисловості й сільського господарства, рухає вперед в умовах війни радянську науку й культуру.

Це робить честь **нашій інтелігенції.** (Тривалі оплески).

Всі народи Радянського Союзу, як один, стали на захист своєї Батьківщини, справедливо вважаючи нинішню Вітчизняну війну за спільну справу всіх трудящих без різниці національності й віровизнання. Тепер уже самі гітлерівські політики бачать, які безнадійно дурні були їхні розрахунки на розкол і сутички між народами Радянського Союзу. **Дружба народів нашої країни** витримала всі труднощі та випробування війни і ще більше загартувалася у спільній боротьбі всіх радянських людей проти фашистських загарбників.

В цьому джерело сили Радянського Союзу. (Бурхливі, тривалі оплески).

Силою, що керувала радянським народом та спрямовувала його як за років мирного будівництва, так і в дні війни, була партія Леніна, партія більшовиків. Ні одна партія не мала і не має такого авторитету серед народних мас, як наша більшовицька партія. І це зрозуміло. Під керівництвом партії більшовиків робітники, селяни та інтелігенція нашої країни завоювали собі свободу й збудували соціалістичне суспільство. В дні Вітчизняної війни партія стала перед нами як натхненник і організатор всенародної боротьби проти фашистських загарбників. Організаторська робота партії з'єднала і спрямувала до спільної мети всі зусилля радянських людей, підпорядкувавши всі наші сили й засоби справі розгрому ворога. За час війни партія ще більше зріднилася з народом, ще тісніше зв'язалася з широкими масами трудящих.

В цьому джерело сили нашої держави. (Бурхливі, тривалі оплески).

Нинішня війна з усією силою ствердила відому вказівку Леніна про те, що війна є всебічне випробування всіх матеріальних і духовних сил кожного народу. Історія воєн учить, що лише ті держави витримували це випробування, які були сильніші від свого противника розвитком і організацією господарства, досвідом, майстерністю і бойовим духом своїх військ, витримкою і єдністю народу на всьому протязі війни. Саме такою державою є наша держава.

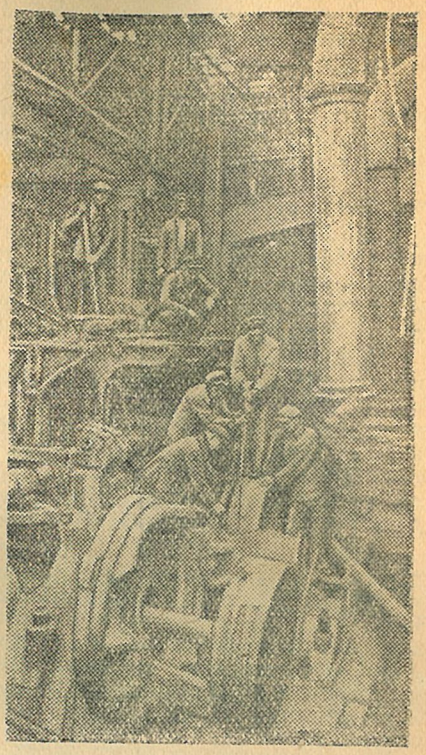

Відроджується Донбас. Шахтарі з піднесенням ліквідують наслідки фашистського перебування. На Єнакіївському металургійному заводі, в прокатному цеху безупинно провадиться робота. За кілька днів в цеху почнеться виробниче життя. На фото внизу — обробка фугасних авіабомб на Н-ському заводі.

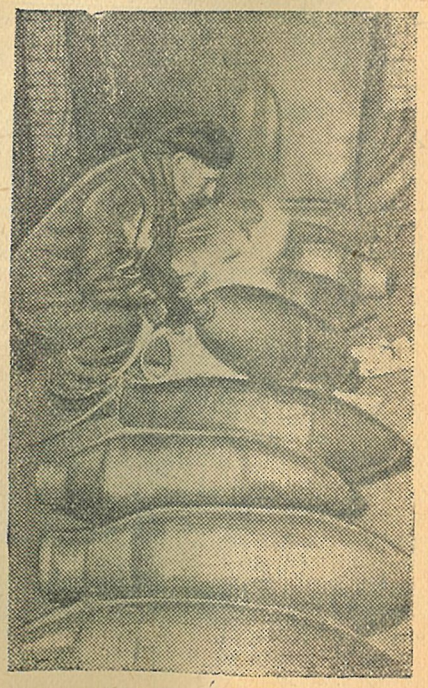

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

Радянська держава ніколи не була такою міцною і непохитною, як тепер, на третьому році Вітчизняної війни. Уроки війни говорять про те, що радянський лад виявився не лише найкращою формою організації економічного й культурного піднесення країни за років мирного будівництва, але й найкращою формою мобілізації всіх сил народу на відсіч ворогові у воєнний час. Створена 26 років тому Радянська влада за короткий історичний строк перетворила нашу країну в незламну фортецю. Червона Армія з усіх армій світу має найміцніший і найнадійніший тил.

В цьому джерело сили Радянського Союзу. (Бурхливі, тривалі оплески).

Немає сумніву в тому, що Радянська держава вийде з війни сильною та ще більше зміцнілою. Німецькі загарбники руйнують та спустошують наші землі, намагаючись підірвати міць нашої держави. Наступ Червоної Армії в ще більшому, ніж раніше, обсягу розкрив варварський, бандитський характер гітлерівської армії. Німці винищили в захоплених ними районах сотні тисяч наших мирних людей. Як середньовічні варвари або орди Аттіли, німецькі злочинці витоптують поля, спалюють села й міста, руйнують промислові підприємства й культурні заклади. Злодіяння німців говорять про слабість фашистських загарбників, бо так роблять лише временщики, які самі не вірять у свою перемогу. І чим безнадійніше становище гітлерівців, тим більше вони лютують у своїх звірствах та грабежах. Наш народ не простить цих злочинів німецьким катам. Ми примусимо німецьких злочинців дати відповідь за всі їхні злодіяння. (Бурхливі, тривалі оплески).

У районах, де тимчасово хазяйнували фашистські погромники, нам треба відродити зруйновані міста і села, промисловість, транспорт, сільське господарство, культурні заклади, створити для радянських людей, визволених від фашистського рабства, нормальні умови життя. Вже тепер на повний хід розгорнулась робота по відновленню господарства й культури у визволених від ворога районах. Та це лише початок. Нам треба цілком ліквідувати наслідки хазяйнування німців у районах, визволених від німецької окупації. Це велике, загальнонародне завдання. Ми можемо й повинні розв'язати це важке завдання в короткий строк.

3. ЗМІЦНЕННЯ АНТИГІТЛЕРІВСЬКОЇ КОАЛІЦІЇ РОЗВАЛ ФАШИСТСЬКОГО БЛОКУ

Минулий рік був переламним не лише у Вітчизняній війні Радянського Союзу, але й у всій світовій війні.

Зміни, що сталися за цей рік у воєнній та зовнішньо-політичній обстановці, склалися на користь СРСР та дружнім йому Союзним країнам, на шкоду Німеччині та її спільникам по розбою в Європі.

Результати та наслідки перемог Червоної Армії далеко вийшли за межі радянсько-німецького фронту, змінили весь дальший хід світової війни й набули великого міжнародного значення. Перемога союзних країн над спільним ворогом наблизилась, а відносини між союзниками, бойова співдружність їхніх армій, всупереч сподіванням ворогів не тільки не послабшали, а навпаки, зміцніли й усталились. Про це красномовно говорять так само історичні ухвали Московської конференції представників Радянського Союзу, Великобританії та Сполучених Штатів Америки, опубліковані нещодавно в пресі. Тепер наші об'єднані країни сповнені рішучості завдати спільних ударів ворогові, які приведуть до остаточної перемоги над ним.

В цьому році удари Червоної Армії по німецько-фашистських військах підтримано бойовими діями наших союзників у Північній Африці, в басейні Середземного моря та в Південній Італії. Разом з тим союзники сильно бомбардували і бомбардують важливі промислові центри Німеччини і тим самим значно послабляють воєнну міць ворога. Якщо до всього цього додати той факт, що союзники регулярно постачають нам різне озброєння та сировину, то можна сказати без перебільшення, що всім цим вони значно полегшили успіхи нашої літньої кампанії. Звичайно, нинішні дії союзних армій на півдні Європи не можна ще розглядати, як другий фронт. Але це все таки щось на зразок другого фронту. Зрозуміло, що відкриття справжнього другого фронту в Європі, яке не за горами, значно прискорить перемогу над гітлерівською Німеччиною і ще більше зміцнить бойову співдружність Союзних держав.

Таким чином, події минулого року показують, що антигітлерівська коаліція є стале об'єднання народів і заснована на міцному фундаменті.

Тепер уже для всіх очевидно, що гітлерівська кліка, розв'язавши нинішню війну, завела Німеччину та її прихвоснів у безвихідь. По-

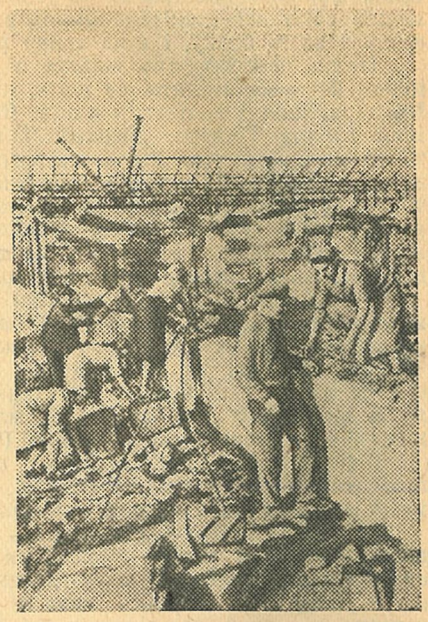

На території Харківського вокзалу залізничники налагоджують колійне господарство, зруйноване німецькою ордою. Так само й харківські зв'язківці швидко відновили телефонну та телеграфну лінії і налагодили місцевий та позамісцевий зв'язок в другій столиці України.

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

разки фашистських військ на радянсько-німецькому фронті й удари наших союзників по італо-німецьких військах потрясли всю будову фашистського блоку, і вона тепер розвалюється на наших очах.

Італія безповоротно випала з гітлерівської коаліції. Муссоліні нічого не може змінити, бо він є, по суті справи, полонений німців. На черзі інші учасники коаліції. Фінляндія, Угорщина, Румунія та інші васали Гітлера, збентежені воєнними поразками Німеччини, тепер уже остаточно втратили віру в сприятливий для них кінець війни і стурбовані тим, як вибратися з тієї трясовини, куди їх затягнув Гітлер. Спільники гітлерівської Німеччини по грабежу, ще не так давно покірні своєму хазяїнові, нині, коли настав час відповідати за розбій, дивляться в кущі, вичікуючи слушного моменту, щоб непомітно втекти з розбійницької зграї. (Сміх).

Вступаючи у війну, учасники гітлерівського блоку розраховували на швидку перемогу. Вони вже заздалегідь розподілили кому що дістанеться, кому пироги та млинці, кому гулі та синці. Зрозуміло, що гулі та синці вони призначали своїм противникам, собі ж пироги та млинці. Але тепер ясно, що Німеччині та її холуям не дістануться пироги та млинці, що їм доведеться тепер ділити між собою гулі та синці. (Сміх, оплески).

Передбачаючи цю незавидну перспективу, спільники Гітлера ламають зараз голову над тим, як би вийти з війни, діставши при тому менше гуль та синців. (Сміх).

Приклад Італії показує васалам Гітлера, що чим далі відтягають вони неминучий розрив з німцями і дозволять їм хазяйнувати у своїх державах, тим більше буде спустошено їхні країни, тим більше страждань доведеться зазнати їхнім народам. Приклад Італії показує так само, що гітлерівська Німеччина і не думає захищати свої васальні країни, а має намір перетворити їх в арену спустошливої війни, аби тільки відстрочити годину власного розгрому.

Справу німецького фашизму програно, а створений ним кривавий «новий порядок» іде до краху. В окупованих країнах Європи наростає всенародний вибух, обурення проти фашистських поневолювачів. Безповоротно втрачено колишній престиж Німеччини в союзних з нею та нейтральних країнах, підірвано її економічні та політичні зв'язки з нейтральними державами.

Час, коли гітлерівська кліка буйно шуміла з приводу завоювання німцями світового панування, лишився далеко позаду. Тепер, як відомо, німцям не до світового панування,— не до жиру, буть би живу. (Сміх, оплески).

Таким чином, хід війни показав, що союз фашистських держав не мав і не має під собою міцного грунту. Гітлерівська коаліція склалася на базі загарбницьких, грабіжницьких прагнень її учасників. Поки гітлерівці мали воєнні успіхи, фашистська коаліція здавалася стійким об'єднанням. Але перші ж поразки фашистських військ привели до фактичного розпаду розбійницького блоку.

Гітлерівська Німеччина та її васали стоять напередодні своєї катастрофи.

Перемога союзних країн над гітлерівською Німеччиною поставить на чергу дня важливі питання організації й відтворення державного, економічного та культурного життя європейських народів. Політика нашого уряду в цих питаннях лишається незмінною. Разом з нашими союзниками ми повинні будемо:

1) визволити народи Європи від фашистських загарбників і подати їм допомогу у відтворенні своїх національних держав, розчленованих фашистськими поневолювачами,— народи Франції, Бельгії, Югославії, Чехословаччини, Польщі, Греції та інших держав, що перебувають під німецьким ярмом, повинні знову стати вільними та самостійними;

2) надати визволеним народам Європи повного права і свободи самим розв'язувати питання про їх державний устрій;

3) вжити заходів до того, щоб усі фашистські злочинці, винуватці нинішньої війни та страждань народів, хоч в якій би країні вони ховались, понесли сувору кару і дістали відплату за всі вчинені ними діяння;

4) встановити такий порядок у Європі, який цілком виключав би можливість нової агресії з боку Німеччини;

5) створити тривале економічне, політичне та культурне співробітництво народів Європи, засноване на взаємному довір'ї та взаємній допомозі з метою відновлення зруйнованого німцями господарства й культури.

Червона Армія і радянський народ досягли за минулий рік великих успіхів у боротьбі проти німецьких загарбників. Ми добились грунтовного перелому у війні на користь нашій країні, і війна тепер іде до остаточної розв'язки. Але радянським людям не личить спинятися на досягненому, упиватися своїми успіхами. Перемогу

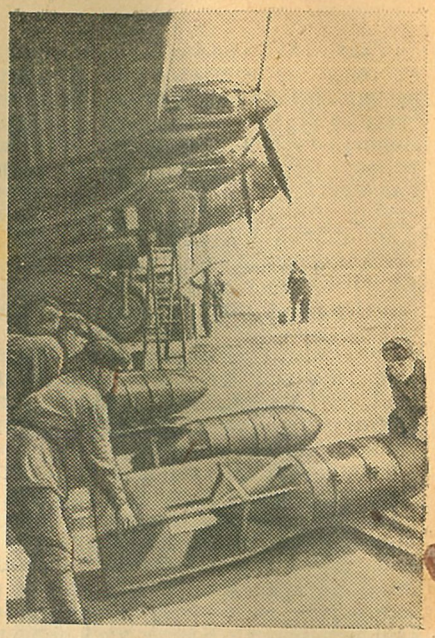

На землі і в повітрі провадиться невтомна робота. На фото зверху — аеродром Н-ської частини далекобомбардировочної авіації. Йде підготовка до виконання бойового завдання. На фото внизу — гвардійці-мінометники використовують воронку від ворожої авіабомби для своєї вогневої позиції.

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

можна впустити, якщо в наших рядах з'явиться самозаспокоєння. Перемога не дається без боротьби й напруження. Її беруть з бою. Перемога тепер близько, та щоб її завоювати, потрібне нове напруження сил, самовіддана праця всього тилу, вмілі й рішучі дії Червоної Армії на фронті. Було б злочином перед Батьківщиною, перед радянськими людьми, що тимчасово підпали під фашистське ярмо, перед народами Європи, що скніють під німецьким ярмом, якби ми не використали всіх можливостей для прискорення розгрому ворога. Не можна давати ворогові перепочинку. От чому ми повинні напружити всі наші сили, щоб добити ворога.

Радянський народ і Червона Армія ясно бачать труднощі наступної боротьби. Але тепер уже ясно, що день нашої перемоги наближається. Війна вступила в ту стадію, коли справа йде про повне вигнання окупантів з Радянської землі й ліквідацію фашистського «нового порядку в Європі». Недалеко той час, коли ми завершимо очищення від ворога України й Білорусі, Ленінградської й Калінінської областей, визволимо від німецьких загарбників народи Криму, Литви, Латвії, Естонії, Молдавії та Карело-Фінської республіки.

Товариші!

За перемогу англо-радянсько-американського бойового союзу! (Оплески).

За визволення народів Європи спід фашистського ярма! (Оплески).

За цілковите вигнання німецьких катів з нашої землі! (Оплески).

Хай живе наша Червона Армія! (Оплески).

Хай живе наш Військово-Морський Флот! (Оплески).

Хай живуть наші сміливі партизани та партизанки! (Оплески).

Хай живе наша велика Батьківщина! (Оплески).

Смерть німецьким загарбникам. **(Бурхливі, тривалі оплески. Всі встають. Овація всього залу).**

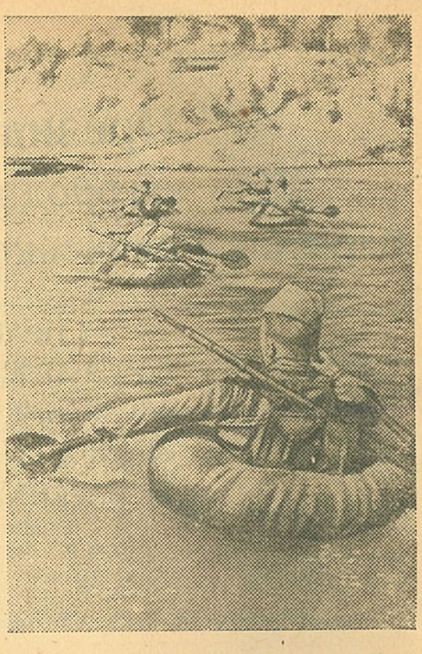

На той берег!

Бійці Н-ської частини виконують бойове завдання.

Н-ський партизанський загін після розгрому німецької баржі підбиває підсумки своїй роботі.
Фото Я. Давідзона.

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

УКАЗ
Президії Верховної Ради СРСР
Про нагородження орденом Суворова I ступеня Маршала Радянського Союзу Сталіна Йосифа Віссаріоновича

ЗА ПРАВИЛЬНЕ КЕРІВНИЦТВО ОПЕРАЦІЯМИ ЧЕРВОНОЇ АРМІЇ У ВІТЧИЗНЯНІЙ ВІЙНІ ПРОТИ НІМЕЦЬКИХ ЗАГАРБНИКІВ І ДОСЯГНЕНІ УСПІХИ НАГОРОДИТИ МАРШАЛА РАДЯНСЬКОГО СОЮЗУ СТАЛІНА ЙОСИФА ВІССАРІОНОВИЧА ОРДЕНОМ СУВОРОВА 1 СТУПЕНЯ.

Голова Президії Верховної Ради СРСР
М. КАЛІНІН

Секретар Президії Верховної Ради СРСР
О. ГОРКІН

Москва, Кремль, 6 листопада 1943 року.

НАКАЗ
Верховного Головнокомандуючого
Генералові армії ВАТУТІНУ

Війська 1 УКРАЇНСЬКОГО фронту в результаті навально проведеної операції з сміливим обхідним маневром сьогодні, 6 листопада, на світанку, штурмом оволоділи столицею Радянської України, містом КИЇВ — найбільшим промисловим центром і найважливішим стратегічним вузлом оборони німців на правому березі ДНІПРА.

З узяттям Києва нашими військами захоплено найважливіший і найвигідніший плацдарм на правому березі ДНІПРА, що має важливе значення для вигнання німців з Правобережної України.

В боях за визволення міста КИЇВ відзначилися війська генерал-полковника МОСКАЛЕНКА, генерал-лейтенанта ЧЕРНЯХОВСЬКОГО, танкісти генерал-лейтенанта РИБАЛКА, льотчики генерал-лейтенанта авіації КРАСОВСЬКОГО і артилеристи генерал-майора артилерії КОРОЛЬКОВА. Особливо відзначилися:

167 двічі Червонопрапорна Сумська стрілецька дивізія генерал-майора МЕЛЬНІКОВА, 232 Сумська стрілецька дивізія генерал-майора УЛІТІНА, 340 Сумська стрілецька дивізія полковника ЗУБАРЕВА, 163 Роменська стрілецька дивізія полковника КАРЛОВА, 240 стрілецька дивізія полковника УМАНСЬКОГО, 136 стрілецька дивізія полковника ПУЗІКОВА, 180 стрілецька дивізія генерал-майора ШМЕЛЬОВА, 1 окрема Чехословацька бригада в СРСР полковника СВОБОДИ, 74 стрілецька дивізія полковника КУЗНЄЦОВА, 23 стрілецька дивізія підполковника ЩЕРБАКОВА, 30 стрілецька дивізія полковника ЯНКОВСЬКОГО, 218 стрілецька дивізія генерал-майора СКЛЯРОВА, 121 Рильська стрілецька дивізія генерал-майора ЛАДИГІНА, 141 стрілецька дивізія полковника РАССАДНИКОВА, 226 Глухівська стрілецька дивізія полковника ПЕТРЕНКА, 5 Гвардійський Сталінградський танковий корпус генерал-лейтенанта танкових військ КРАВЧЕНКА, 6 Гвардійський танковий корпус генерал-майора танкових військ ПАНФІЛОВА, 7 Гвардійський танковий корпус генерал-майора СУЛЕЙКОВА, 291 Воронізька штурмова авіаційна дивізія полковника ВЕТРУК, 202 Середньо-Донська бомбардувальна авіаційна дивізія полковника НЕЧИПУРЕНКА, 4 Гвардійська штурмова авіаційна дивізія генерал-майора авіації БАЙДУКОВА, 264 штурмова авіаційна дивізія підполковника КЛОБУКОВА, 256 винищувальна авіаційна дивізія полковника ГЕРАСИМОВА, 8 Гвардійська Червонопрапорна винищувальна авіаційна дивізія підполковника ЧУБІКОВА, 208 Червонопрапорна нічна близько-бомбардувальна авіаційна дивізія полковника ЮЗЕЄВА, 10 Гвардійська Сталінградська винищувальна авіаційна дивізія полковника СРИВКІНА, 235 Сталінградська винищувальна авіаційна дивізія генерал-майора авіації ЛАКЕЄВА, 17 артилерійська дивізія генерал-майора артилерії ВОЛКІНШТЕЙН, 13 артилерійська дивізія генерал-майора артилерії КРАСНОКУТСЬКОГО, 3 Гвардійська мінометна дивізія полковника КОЛЕСНІКОВА, 112 Гвардійський Червонопрапорний гарматний артилерійський полк підполковника ЦЕСАР, 805 гаубічний артилерійський полк майора ТЕТЕРІНА, 839 гаубічний артилерійський полк підполковника ЧИСТЯКОВА, 12 окрема мінометна бригада підполковника НЄМОВА, 9 Гвардійська винищувальна протитанкова артилерійська

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

бригада підполковника ЧЕРНОВА, 491 мінометний полк майора ПЛАХУНОВА, 492 мінометний полк майора ГЛУЩЕНКА, 222 винищувальний протитанковий артилерійський полк майора КОДЯКОВА, 316 Гвардійський винищувальний протитанковий артилерійський полк підполковника КОРОЗІНА, 868 Червонопрапорний винищувальний протитанковий артилерійський полк майора ЧЕХ, 1666 винищувальний протитанковий артилерійський полк майора БЕРЕЗІНА, 1075 винищувальний протитанковий артилерійський полк майора АНДРЕЄВА, 4 Гвардійський Червонопрапорний винищувальний протитанковий артилерійський полк підполковника ПОНОМАРЦЕВА, 24 Гвардійська гарматна артилерійська бригада полковника БРАЗГОЛЬД, 60 окрема коректувальна авіаційна ескадрилья капітана РАСТОРГУЄВА, 811 окремий розвідувальний артилерійський дивізіон капітана БАРІНОВА, 8 зенітна артилерійська дивізія полковника ЄМЕЛЬЯНОВА, 21 зенітна артилерійська дивізія полковника ГУДКОВА, 268 окремий інженерний батальйон капітана ЧЕЧИШВІЛІ, 7 окремий інженерний батальйон майора ЖУКОВА, 1505 окремий інженерний батальйон майора АРТЕМ'ЄВА, 1 Гвардійська гарматна артилерійська бригада полковника КЕРФ, 3 Гвардійська легко-артилерійська бригада полковника ЖАГАЛА, 65 Гвардійський мінометний полк майора ПАВЛОВА, 98 Гвардійський мінометний полк підполковника ТИХОНОВА, 1157 гарматний артилерійський полк підполковника НАЗАРЕНКА, 497 мінометний полк майора МАЗАНОВА, 59 окремий танковий полк майора СКОРНЯКОВА, 150 окрема танкова бригада полковника УГРЮМОВА.

На відзнаку здобутої перемоги з'єднанням і частинам, що відзначилися в боях за визволення міста КИЇВ, присвоїти найменування «КИЇВСЬКИХ».

Надалі ці з'єднання і частини іменувати:

167-а двічі Червонопрапорна Сумсько-Київська стрілецька дивізія,

232-а Сумсько-Київська стрілецька дивізія,

340-а Сумсько-Київська стрілецька дивізія,

163-я Роменсько-Київська стрілецька дивізія,

240-а Київська стрілецька дивізія,

136-а Київська стрілецька дивізія,

180-а Київська стрілецька дивізія,

74-а Київська стрілецька дивізія,

23-я Київська стрілецька дивізія,

30-а Київська стрілецька дивізія,

218-а Київська стрілецька дивізія,

121-а Рильсько-Київська стрілецька дивізія,

141-а Київська стрілецька дивізія,

226-а Глухівсько-Київська стрілецька дивізія.

5-й Гвардійський Сталінградсько-Київський танковий корпус,

6-й Гвардійський Київський танковий корпус,

7-й Гвардійський Київський танковий корпус,

291-а Воронізько-Київська штурмова авіаційна дивізія,

4-а Гвардійська Київська штурмова авіаційна дивізія,

264-а Київська штурмова авіаційна дивізія,

256-а Київська винищувальна авіаційна дивізія,

8-а Гвардійська Червонопрапорна Київська винищувальна авіаційна дивізія,

208-а Червонопрапорна Київська нічна близькобомбардувальна авіаційна дивізія,

17-а Київська артилерійська дивізія,

13-а Київська артилерійська дивізія,

3-я Гвардійська Київська мінометна дивізія,

112-й Гвардійський Червонопрапорний Київський гарматний артилерійський полк,

805-й Київський гаубічний артилерійський полк,

839-й Київський гаубічний артилерійський полк,

12-а Київська окрема мінометна бригада,

9-а Гвардійська Київська винищувальна протитанкова артилерійська бригада, д

491-й Київський мінометний полк,

492-й Київський мінометний полк,

222-й Київський винищувальний протитанковий артилерійський полк,

316-й Гвардійський Київський винищувальний протитанковий артилерійський полк,

868-й Червонопрапорний Київський винищувальний протитанковий артилерійський полк,

1666-й Київський винищувальний протитанковий артилерійський полк,

1075-й Київський винищувальний протитанковий артилерійський полк,

4-й Гвардійський Червонопрапорний Київський винищувальний протитанковий артилерійський полк,

24-а Гвардійська Київська гарматна артилерійська бригада,

60-а Київська окрема коректувальна авіаційна ескадрилья,

811-й Київський окремий розвідувальний артилерійський дивізіон,

8-а Київська зенітна артилерійська дивізія,

21-а Київська зенітна артилерійська дивізія,

268-й Київський окремий інженерний батальйон,

7-й Київський окремий інженерний батальйон,

1505-й Київський окремий інженерний батальйон,

1-а Гвардійська Київська гарматна артилерійська бригада,

3-я Гвардійська Київська легко-артилерійська бригада,

65-й Гвардійський Київський мінометний полк,

98-й Гвардійський Київський мінометний полк,

1157-й Київський гарматний артилерійський полк,

497-й Київський мінометний полк,

59-й Київський окремий танковий полк,

150-а Київська окрема танкова бригада,

202-у Середньо-Донську бомбардувальну авіаційну дивізію, 10-у Гвардійську Сталінградську винищувальну авіаційну дивізію і 235-у Сталінградську винищувальну авіаційну дивізію, які вдруге відзначилися в боях з німецькими загарбниками, представити до нагородження орденами ЧЕРВОНОГО ПРАПОРА.

1-у окрему Чехословацьку бригаду в СРСР, яка відзначилася в боях за визволення міста КИЇВ, представити до нагородження орденом СУВОРОВА другого ступеня.

Сьогодні, 6 листопада, о 17 годині столиця нашої Батьківщини МОСКВА від імені Батьківщини салютує нашим доблесним військам, що визволили місто КИЇВ,— двадцятьма чотирма артилерійськими залпами з трьохсот двадцяти чотирьох гармат.

За відмінні бойові дії ОГОЛОШУЮ подяку всім керованим Вами військам, що брали участь у боях за визволення міста КИЇВ.

Вічна слава героям, що полягли в боротьбі за свободу і незалежність нашої Батьківщини!

Смерть німецьким загарбникам!

Верховний Головнокомандуючий

Маршал Радянського Союзу И. СТАЛІН

6 листопада 1943 року.

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

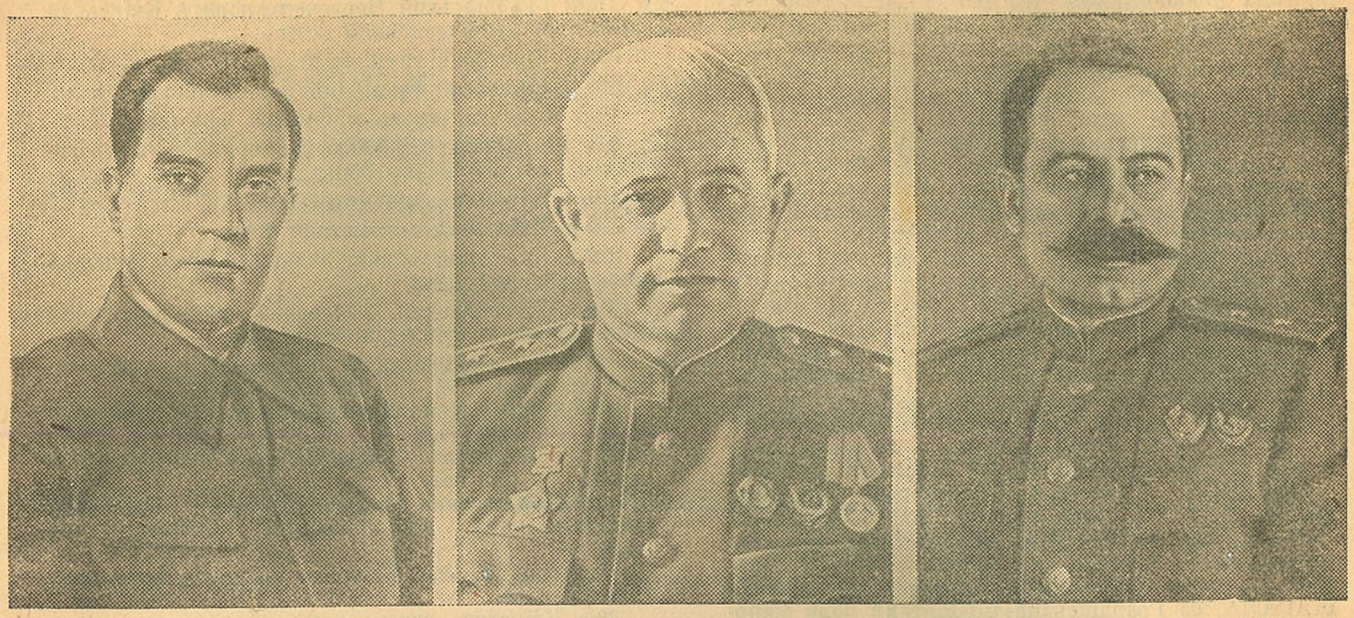

М. С. Гречуха. М. С. Хрущов. Л. Р. Корнієць.

ДО УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ!

Народе України!

Золотоверхий Київ, славну і древню столицю України, сьогодні, 6 листопада 1943 року, визволено! Героїчна Червона Армія штурмом очистила місто від німецьких загарбників. Благовісним дзвоном лине ця радісна звістка по всій українській землі, по всій нашій радянській вітчизні, по всьому світу. Київ знову став вільним, радянським. Вільною, радянською стане скоро вся наша мати-Україна. За її волю б'ються, не шкодуючи крові й життя, вірні її сини. Пліч-о-пліч з ними за волю України б'ються безстрашні воїни великого російського народу — наші брати й друзі. За волю України б'ються всі народи радянські: білоруси й казахи, грузини й узбеки. Слава героям-визволителям Києва, матері наших міст, святині всіх радянських народів!

Київ — колиска державного життя трьох великих братніх народів: росіян, українців, білорусів. Київ — серце України. На берегах Дніпра-Славути виріс наш народ, тут кувалась його історія, тут творилась його культура, тут за щастя народу боролися його найкращі сини. Слава Богдана Хмельницького, Петра Сагайдачного, Тараса Шевченка, Миколи Щорса навіки пов'язана зі славою київської землі.

Німецький кат брудним чоботом хотів розтоптати нашу славу, понімечити Київ, зробити своїми рабами волелюбних радянських людей. Він заставив шибеницями прекрасні київські сади, трупами десятків тисяч розстріляних і замучених киян завалив київські яри, на руїни обернув величні будови міста. Незліченні скарби, нагромаджені в Києві працею українського народу, ворог пограбував і вивіз до своєї Німеччини. Сотні тисяч киян погнав на каторгу і загибель. Знищив осередки нашої культури — університет, інститути, музеї, книгосховища. Зробив Київ притулком своїх спекулянтів і рабовласників.

Та Київ не схилив голови перед німецькими катами. Віра в неминучу перемогу, в прихід червоних воїнів-визволителів підтримувала киян в їхній героїчній боротьбі з гнобителями. І ця віра справдилася! Настав сподіваний день волі. Червоний радянський прапор засяяв над золотоверхим містом. Війська 1-го Українського фронту в результаті навально проведеної операції, сміливим обхідним маневром 6 листопада, на світанку, штурмом оволоділи столицею Радянської України — Києвом. Визволивши Київ, наші війська оволоділи на правому березі Дніпра найважливішими і найзручнішими плацдармами, які мають важливе значення для вигнання німців з Правобережної України.

Оскаженілі німці чинять шалений опір. Гіт-

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

лер видав їм наказа за всяку ціну втримати Правобережну Україну. Гітлер розуміє, що вигнання німців з Києва — це катастрофа Гітлера, це його загибель, це визволення з німецького ярма всієї України.

Ніколи людська історія не знала таких страшних злочинів, які тепер творять німецькі вбивці, грабіжники, палії. Море святої народної крові, гори трупів мирних українських людей, вогонь і попіл, руїни і страшна пустеля — ось що намагаються вони залишити після себе. Знаючи, що їм назад не вертати, що поразка їх неминуча, що пощади їм не буде, гітлерівці перевершують самих себе у катуванні наших людей.

Смертельні вороги українського народу — ці вовки скинули овечу шкуру, яку часом пробували натягати на себе. Вони вже не підлещуються, не підманюють, не заграють з людьми, чи то називаючи себе «визволителями», чи то обіцяючи українцям німецьку «приязнь». Вони схопили наш народ за горлянку і душать його. Вони випалюють до чорної землі веселі наші села, ріжуть, б'ють, вішають, грабують. Кривава дорога простяглася за німцем-душогубом на захід, до проклятої гітлерівської Німеччини. Ми йдемо по ній день і ніч, серця наші палить вогонь помсти: смерть за смерть, кров за кров!

Титанічна битва за Київ закінчилась перемогою Червоної Армії. Її історичне, вирішальне значення порівняти можна хіба з Полтавською перемогою 1709 року. Перемога під Києвом ще раз доводить нерозривність і силу братнього союзу великих народів — російського з українським, закладеного на славній Переяславській Раді 8 січня 1654 року великим гетьманом України Богданом Хмельницьким. Нікому не розбити наш братній союз! Його ствердила історія, його благословляють великі тіні предків наших, славні герої-сучасники своєю кров'ю і життям освячують його! Велика Вітчизняна війна з німецькими загарбниками ще тісніше з'єднала наші народи в єдину, дружню сім'ю, в єдину Радянську Державу. Важкі випробування війни загартували наш союз, зробили його достойним грядущої перемоги. Київ визволено! Київ наш! Святкове поздоровлення тобі, народе України! Привіт і подяка великому народові російському і всім народам-братам. Армії Українських фронтів женуть німців геть з священної радянської землі. Вперед і вперед, через вогонь і смерть, славним кроком переможців ідуть на захід сталінські чудо-богатирі. Надходить день остаточного торжества над смертельним ворогом радянських народів — над гітлерівською Німеччиною.

Відродяться, постануть з руїн наші міста і села. Красунь Київ буде ще кращим, ще величнішим. В радісній праці оживе могутній Донбас. Зелена Полтава загоїть свої тяжкі рани. Індустріальний Харків відбудує свої велетні-заводи. Запоріжжя, Дніпропетровськ, Чернігів — наша вся країна засяє під сонцем, оживе для щастя і праці.

Щоб наблизити цей величний і радісний день, напружмо всі зусилля! Все віддаймо священній справі великої Вітчизняної війни з німецькими загарбниками. В єдиних лавах з усіма радянськими народами, за проводом мудрого полководця і вождя Йосифа Сталіна— виходь, великий народе України, на останній переможний бій!

На звільнених землях — разом до праці! Відбудуємо все, що зруйнували німецькі варвари! Відродимо нашу країну, її заводи, її поля, її культуру! Будемо героїчно трудитись, щоб наблизити щасливий день перемоги, щоб забезпечити собі і своїм дітям щастя і добробут!

На тій частині українських земель, де ще шаліє німецький гнобитель — всі на боротьбу! Настав час останнього нищівного удару по німецьких ордах! Биймо німця з тилу — допомагаймо Червоній Армії бити його на фронті! Всім народом вставаймо до бою! Хай вогні партизанських подвигів зіллються в одне могутнє полум'я всенародної боротьби проти німецьких катів!

Вперед — на боротьбу за перемогу, щастя і розквіт української радянської землі!

Хай живе Радянська Україна!

Хай живе непереможний союз і непохитна дружба всіх радянських народів!

Хай живе Червона Армія — наша зброя, наша слава!

Хай живе вождь, який веде нас до перемоги,— великий Сталін!

Голова Президії Верховної Ради УРСР
М. ГРЕЧУХА
Голова Ради Народних Комісарів УРСР
Л. КОРНІЄЦЬ
Секретар ЦК КП(б)У М. ХРУЩОВ

Київ, 6 листопада 1943 року.

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

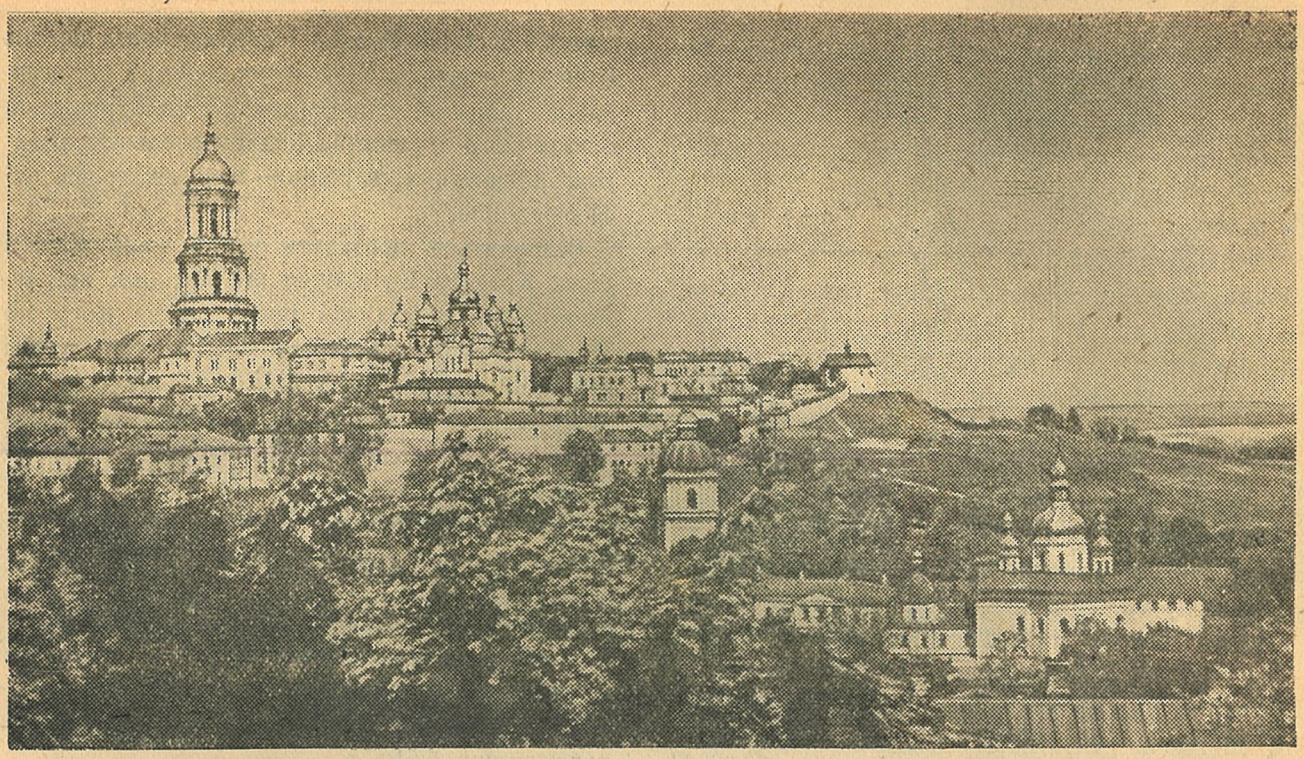

Києво-Печерська лавра. Фото С. Шиманського.

БИТВА ЗА КИЇВ

Битва за Київ, яку виграли частини Червоної Армії — блискучий зразок воєнного мистецтва. Вона збагатила це мистецтво, певно, не менше, ніж битва під Москвою та Сталінградом. Потужну оборонну систему понад Дніпром, що мала, як сподівалися німці, врятувати їх від бульякого лиха, прорвано в найважливішій її ланці. Треба сказати, що самий уже відхід німців за Дніпро був не тільки одною з найбільших поразок німецької армії, але й провалом її стратегії й тактики.

Коли на південь та на північ від Києва наші частини форсували Дніпро, вони захопили на правому березі плацдарми і в запеклих боях не тільки зміцнили, але й значно розширили їх. Зі сходу наші війська так само весь час тримали ворога під ударами з лівого берега Дніпра та з Труханового острова. Німці нервували, вводили в бій нові резерви. Їхні контратаки ставали щораз запекліші, опір — щораз упертіший. Вони підтягли до наших переправ танкові й піхотні частини з інших ділянок. Перед усіма цими силами німецьке командування поставило завдання — за всяку ціну скинути наші частини в Дніпро.

Досвід минулих оборонних боїв відограв велику роль у боротьбі за плацдарми на правому березі Дніпра. Загони загорожі оточили наші опорні пункти міннимн полями, бійці добре окопались, уміло організована була система вогню. Німці розпочали одну атаку за одною, але, зазнаючи великих утрат, не мали жодного успіху. Щоб ще більше вимотати ворога, наші підрозділи переходили в контратаки, завдаючи ударів по флангах німців. Деякі населені пункти по декілька разів переходили з рук до рук, проте, наші бійці вдержали всі захоплені плацдарми.

В цей час на правий берег переправляли наші головні сили. Хоч німці бомбили наші переправи з повітря і вели по них артилерійський вогонь, однак ми успішно споруджали мости через Дніпро і переправляли війська. Чимраз краще прикриваючи свої переправи зенітними засобами, ми витискували ворога з панівних висот. Спроба очистити правий берег Дніпра від наших військ не вдалася ворогові, і він зазнав величезних утрат.

Почався новий етап битви на Дніпрі. Завдання полягало в тому, щоб прорвати міцні лінії ворожої оборони, які заступали дорогу на захід. На північ від Києва така лінія проходила понад рікою Ірпень. Щоб подавити ворожі вогневі точки, треба було якомога краще засікати їх і організувати потужну артилерійську підготовку. Це зроблено так, що на одній лише ділянці, де ми засікли 96 німецьких артилерійських та мінометних батарей, після артилерійської підготовки змогли вести вогонь тільки дві батареї, та й ті скоро замовкли. Артилерійським вогнем ми так розтрощили укріплення німців і завдали їм таких утрат, що тільки перед фронтом одної частини наша піхота, рушивши після підготовки вперед, знайшла понад 1.500 ворожих трупів.

Німці намагалися стримати наступ масованими контратаками.

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

Вони сконцентрували багато авіації, на вузькій ділянці кинули в бій понад сто танків, але нічого не добились. Ворожий фронт прорвано. Наші бійці заглибились у німецьку оборону і опівдні цілком очистили від ворога всю першу лінію укріплень.

Танкові частини прорвались у тил ворогові. Вибивши його з двох населених пунктів, вони форсували ріку Ірпень. Удар наших танкістів був такий несподіваний і навальний, що німці не встигли навіть висадити міст через Ірпень, придатний для всіх видів транспорту.

Здавалося, що танкісти без особливих труднощів можуть пройти далеко вперед, але вони цього не зробили. Річ у тім, що на їхньому флангу була велика ворожа група. Сюди ж поспішали нові німецькі піхотні дивізії й танки. Мобілізувавши весь свій транспорт, ворог спішно стягував з різних ділянок резерви. Тому нерозумно було надто далеко вириватись на захід, щоб обійти місто. Спершу треба було ще більше поширити плацдарм, захопити панівні висоти, закріпитись на них. Це завдання розв'язано маневром, що органічно випливав з попереднього маневру наших танків.

Вийшовши на західний берег ріки Ірпень, танкісти повернули свій фронт, обійшли ворога й розгромили тили трьох його дивізій. Зробивши рейд по німецьких тилах, вони ще раз повернули фронт убік навислих над ними ворожих дивізій і завдали їм ще одного удару. Весь цей маневр виконано з виключною швидкістю. Німці відступили, зазнавши серйозних утрат, становище їхнє значно погіршало. Стало ясно, що спроба завдати нам флангового удару провалилась. Тепер для ворога можливі були тільки фронтальні атаки, невигідні для нього, бо коштували б великих утрат в людях та техніці.

Нарешті, ми досить вимотали ворога. Треба було завдати йому нового, рішучого удару. Це зроблено з північного плацдарму на широкому фронті, після артилерійської підготовки нечуваної потужності. Вогневий наліт на передній край ворожої оборони тривав три хвилини. Потім на протязі 34 хвилин артилерія безперервно вела вогонь на подавлення та знищення цілей. Після того — знову вогневий наліт на передній край з перенесенням вогню углиб. Аж тоді, одночасно на захід і на південь, рушили в атаку танки та піхота.

Не вважаючи на міцні укріплення німців, дзоти та бетоновані точки, наші частини за кілька годин пройшли вперед на 8—12 кілометрів. Деякі опорні пункти ми взяли штурмом, інші обійшли з флангу. Щоб уникнути оточення, ворог сам залишив ці опорні пункти, але потрапив під удар інших наших підрозділів, що наступали з другого боку. По багатьох місцях наші частини знаходили лише ворожі трупи та розбиті гармати. Мертве царство повставало тут після роботи радянської артилерії. По інших місцях ще діяли деякі вогневі точки, але їх добивали наші танки й піхота.

Один за одним падали опорні пункти ворога. Умілим маневром взяли ми німецький опорний вузол на самому березі Дніпра. Частини, що спершу наступали були на захід враз повернули строго на схід і замкнули ворога в його ліві. Одночасно вони захопили Пущу Водицю та перехрестя доріг до Києва на північ від цього місця. Крім того, наші війська весь час розширювали фронт наступу, і німці, атаковані в Димері й Мануїльську, не могли прийти на допомогу своїм частинам, що обороняли безпосередні підступи до Києва. Так само ми зв'язали ворога і на південь від міста. Активні й сміливі дії нашої авіації, що панувала в повітрі, ще більше знижували маневренні можливості німців.

На кінець дня захоплено цілий ряд населених пунктів по всіх ділянках наступу, в тому числі й на західному березі ріки Ірпень, де у ворога був потужний укріплений район. Наші танки змогли здійснити широкий маневр і розгромити великі сили ворога. Розвиваючи успіх, наші війська знову пройшли вперед і захопили такі опорні пункти німців, як Литвинівка, Тарасівщина, Мостище, Біличі, Приорка, Петропавлівська-Борщагівка. Взято штурмом великий населений пункт Святошино й перерізано таким чином шосе Київ — Житомир та залізницю Київ — Коростень.

Сміливий обхідний маневр був дуже простий, та це була простота, властива високому мистецтву. Найтяжче завдання маневру виконали танкові частини під командуванням генерала Рибалка, що робили глибокий обхід. Саме вони вдерлися в Святошино та після короткого, але запеклого бою перехопили комунікацію Київ — Житомир. Рушивши зразу ж після того далі на південь та на південний захід, танкісти на кінець дня перерізали й другий важливий шлях, що веде з Києва на Васильків. У ворога лишився ще один шлях, що тягнеться майже паралельно берегові Дніпра. Та незабаром німці утратили й цей шлях, коли на південь від Києва через Дніпро переправились нові частини, з'єднавшись з тими, що напередодні переправились з Козачого Острова.

Маневр не був легким. Німці переходили в контратаки. Для цього у них було досить сил: тільки на одній ділянці вони кинули проти наших частин дві танкові та одну моторизовану дивізію. Навперейми нашим частинам виставлено протитанкову артилерію, міновано мало не кожен метр дороги. Та все це не спинило радянських воїнів, що поклялись визволити Київ. Маневруючи й відбиваючи ворожі контратаки, вони швидко посувались уперед, закріпляли завойоване, переслідували німців. Одночасно з маневром друга частина наших сил рушила безпосередньо на місто. Почався бій на знищення ворога. Навальними ударами наші війська роз'єднували ворожі частини, обходили опорні пункти й блокували їх, широко застосовуючи десантні дії мотопіхоти. Все це забезпечило успіх.

Київську битву скінчено. Ми здобули велику перемогу. Історики, вивчаючи її, відзначать Київ не тільки як один з вирішальних етапів Вітчизняної війни. Вони скажуть і про високе мистецтво наших військ, і про їх виключну тактику. Вони віддадуть належне воїнам, що самовіддано й уміло виконали свій обов'язок перед батьківщиною.

Полковник П. ДОНСЬКОЙ

(«Красная Звезда»).

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

Максим РИЛЬСЬКИЙ

КИЇВСЬКІ ВІРШІ

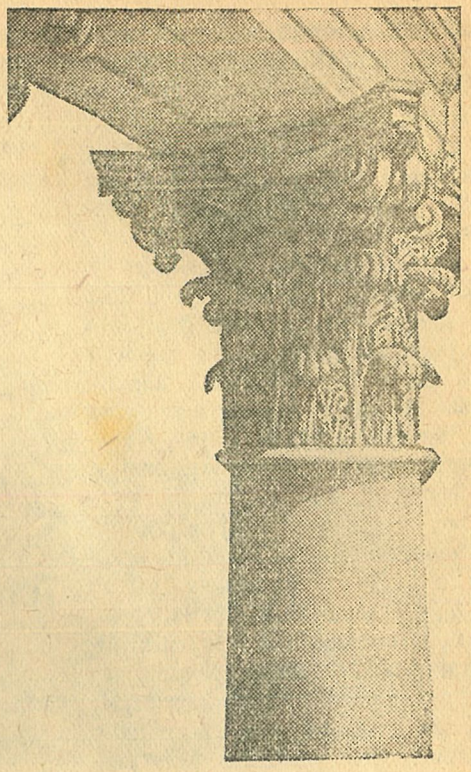

I.

Я слова розгубив по дорогах чужих,—
Що ж скажу тобі, рідна дорого?
У якому риданні, в благаннях яких
Припаду я до серця твойого?
Ходить вітер пустельний у сивім диму,
Жовте дерево хилить і хилить,
Сіре небо згустилось, немов би йому
Сльози всесвіту хочеться вилить.
Виливай же скоріше, щоб людським очам,
Як учора, не плакать ніколи,
Щоб розквітли новим, ясноокім життям
Наша хата і сад наш, і поле!

17/XI 43.

По дорозі в Київ.

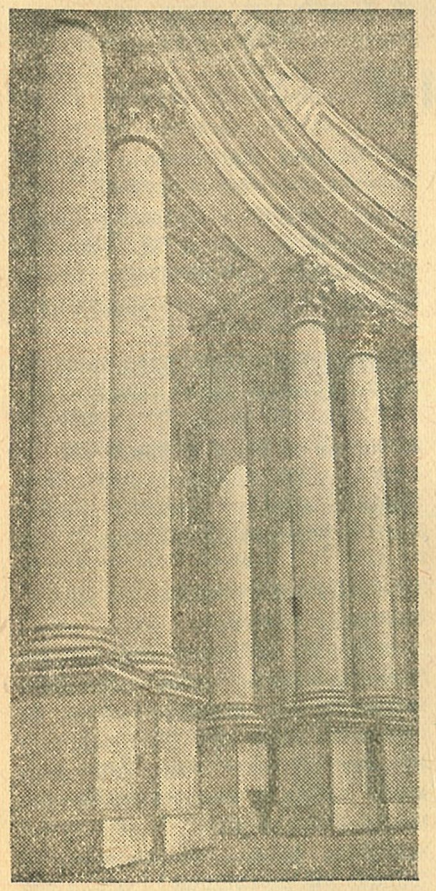

Київ. Будинок ЦК КП(б)У (фрагменти).

2.

Чи є межа, що б серце не стерпіло?
Чи є провалля на землі таке,
Що око не проглянуло б людське,
Коли від страху завмирає тіло?
Голодний погляд і німа печаль —
І так у всіх, і що до них сказати?
Гартує гнів видовище прокляте
І сталить душу ненависті сталь.
Не може бути, щоб усе забуто,
І поки в жилах хоч краплина є,—
Нехай її з нас кожен віддає,
Щоб змить сліди твої, страшна отруто!

18/XI 43.

Київ.

3.

До пограбованого дому
Вернувшись гостем мовчазним,
Вклоняюсь болеві людському
І всім могилам дорогим.
Це ти, мій Києве квітчастий,
Моє життя, моя любов!
Я знаю, що не міг ти впасти,
Що смертю смерть ти поборов!
Забудь же швидше сон жахливий,
Звернись лицем у майбуття,
Возсяй алмазом серед ниви!
Убивцям — смерть, тобі — життя!

19/XI 43.

Київ.

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

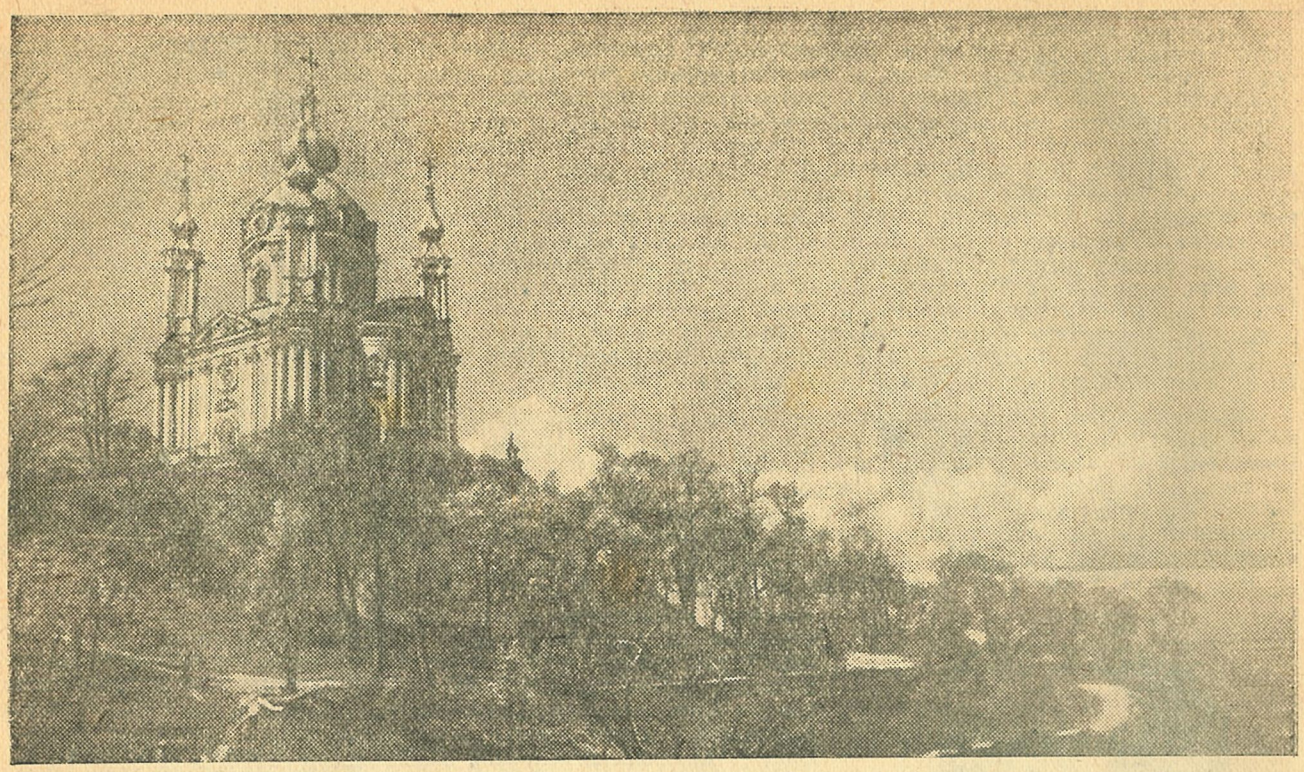

Церква Андрія Первозваного. Витвір геніального зодчого Растреллі.

СТАРИЙ КИЇВ

Заснування Києва губиться в тьмі століть, та одне ясно — в половині дев'ятого віку нової ери це вже було велике й прекрасне місто, що чарувало чужинців своїм багатством і чудовим виглядом.

В літописних легендах розповідається, що Київ своєю красою справив таке сильне враження на князів Аскольда та Діра, що вони, перервавши свою мандрівку до пишної Візантії, вирішили зупинитися тут назавжди. Київ — це світанок нашої історії, ясний, барвистий, оповитий гірляндами легенд, що з них одна привабніша за другу. З Києвом зв'язано імена перших наших князів — Рюріка, згаданих уже Аскольда та Діра, Олега, Ольги — цієї простої селянської дівчини, що ввійшла, як найяскравіша зірка, в сузір'я блискучих імен державних діячів старої Київської Русі.

Ольга закінчує своїм ім'ям легендарний казковий світ перших десятиліть нашої історії. Після неї оден за одним з'являються блискучі історичні діячі, що, звеличивши своїми ратними ділами Київську Русь, вивели її на всесвітню історичну арену. Ось сміливий, чесний, безмежно-одвертий, і в такій же мірі безмежно хоробрий воїн — Святослав, найчистіша і найясніша постать в нашій багатій і прекрасній історії, не бідній ні на відважних рицарів воєнного мистецтва, ні на таких же відважних рицарів духу. — «Святослав,— розповідає літописець,— був хоробрий, легкий на ходу, як барс... У похід він не возив з собою ні казанів, ні наметів; нарізував конину, воловичину або звірину тоненькими шматками, шкварив на вугіллі і так і їв. Спав на повсті, підмостивши у голови сідло, і, як ішов з кимсь воювати, то посилав перед себе своїх послів, щоб вони сповістили про те ворогів, кажучи: — «Іду, на вас!». Це він робив на те, щоб вороги мали час підготуватись до бою, бо він вважав, що не по-рицарському, коли несподівано, потайки на кого нападати».

Фундатор Київської «Могилянської академії» Петро Могила.

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

Чи можна ж ставити поруч з такими іменами підлу підступність тевтонської кривавої орди, ідеалом якої є напад зза рогу серед темної ночі, кривавий терор, катування переможених? Гітлер не повернув тевтона з якогось етично бездоганного шляху на шлях підступності, зради, чоловіконенависництва. Він, цей кривавий собака, лише здмухнув з тевтона плівку цивілізованості й поставив перед очима світу його таким, яким він був справді впродовж свого історичного життя — вбивцею, звіром, катюгою. Історичні документи розповідають, що п'ятнадцять століть тому предки теперішніх гітлерівських погромників — готи, застосовували до своїх жертов засобів, не кращих за гітлерівські. Іще в четвертому столітті нашої ери, вони, напавши на слов'янське племя антів, захопили в полон їхнього князя Божа, його синів та 70 інших проводирів і всіх порозпинали, умертвивши їх лютою смертю. «Виправдання» цього жахного акту було те ж саме, що й у теперішніх гітлерівців: «Щоб трупи розіп'ятих подвоювали страх переможених».

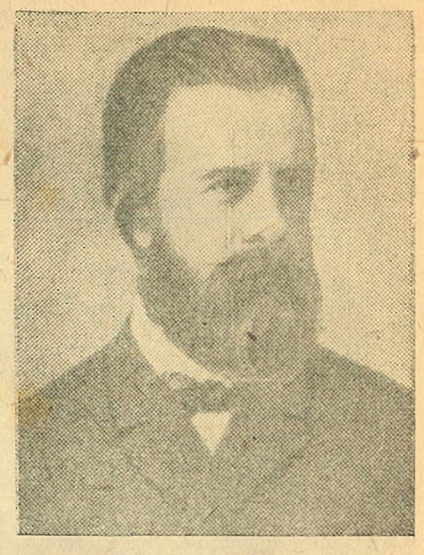

988 року в Києві відбувся акт величезного політичного значення, що на цілі століття визначив собою долю всіх слов'янських племен. Цього року відбулося хрещення Русі. Різними дорогами навдовзі по тому розійшлися слов'янські племена, а надто після тяжких нападів монголів, що збіглися з добою феодального роздроблення Київської Русі, але єдність віри постійно відогравала роль того цементу, що в'язав українців, росіян та білорусів в одне ціле.

Роль Києва в цьому була величезна. Втрачаючи час від часу значення політичного центру, він проте ніколи не втрачав свого значення, як релігійний центр східного слов'янства. Тут побудовано перші церкви, з Києвом зв'язано імена перших християнських подвижників, звідси ширились по всій Русі церковні книги. З цих причин Київ, з незапам'ятних часів, став містом православного паломництва. тисяч прочан із найвіддаленіших закутків тодішньої Росії — Великоросії, України, Білорусі. Без сумніву, хрещення Русі в Києві мало величезний вплив на перебіг подій 1654 року. Змучений безнастанними війнами й терором польської шляхти, український народ прагнув до з'єднання з Росією не тільки тому, що там на той час була сильна царська влада, а й тому, що росіяни були братами українцям — близькістю мови та єдністю віри, на захист якої українському народові довелось витримати шалену боротьбу проти зазіхань католицької Польщі.

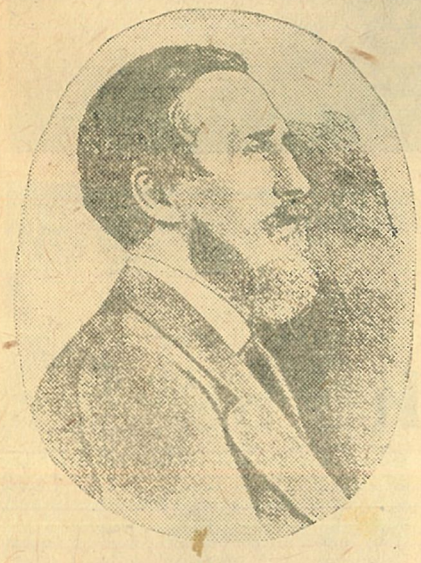

Треба не забувати ще й тієї обставини, що християнство, утвердившися в східніх слов'янських землях, створило для всіх трьох східньослов'янських народів єдину літературну мову тих часів — старо-болгарську, або як її називали раніше — церковно-слов'янську мову. З цього походило те явище, що кожен літературний твір, в якому б кутку Русі він не з'явився, швидко набирав розповсюдження на всьому тому просторі, де користалися з цієї мови. Таким чином, набуток Києва ставав незабаром духовним набутком Москви та Білорусі, рівно ж як досягнення цих двох земель ширилися й засвоювались на Україні. Не завжди три братні народи-українці, білоруси та росіяни мали змогу жити спільним політичним життям, але духовний зв'язок ніколи не розривався межи ними. Вплив і допомога тут були обопільні й взаємні.

Сімнадцяте століття позначилось для України розпалом боротьби за звільнення від іноземних загарбників. Ці видатні громадські події не могли не зворушити й наукової та громадської думки. На Україні з'являється ряд блискучих імен, діяльність яких мала велике значення та вплив для культури російської та білоруської. Така була діяльність українського вченого киянина Мелентія Смотрицького, що його підручник слов'янської мови тримався в школах України та Росії більше століття, поки його не заступив новішний підручник російської мови великого російського вченого Ломоносова. Велике значення для всіх східньослов'янських народів мала громадська діяльність київського митрополита Петра Могили, фундатора Київської «Могилянської академії», значення якої, як єдиного вищого освітнього центру, тривало до половини вісімнадцятого століття,

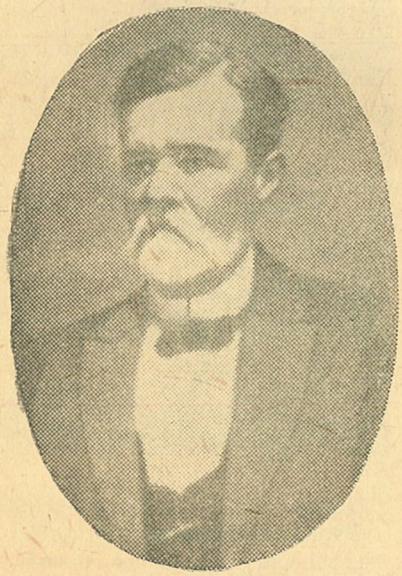

Ліворуч зверху — П. Куліш, внизу — І. Нечуй-Левицький.
Праворуч зверху — М. Драгоманов.

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

коли в Москві відкрито перший російський університет. Тут навчались представники всіх тодішніх вищих шарів суспільства різних народів православного віроісповідання. Діяльністю Київської Академії можна пояснити той факт, що серед сподвижників великого Петра знаходимо чимало освічених українців або людей, що так або інакше були зв'язані з Україною.

На чолі їх стояв письменник і громадський діяч того часу Феофан Прокопович, автор статута «Святейшего Правительствующего Синода», та Стефан Яворський, що заступав патріарха після смерті останнього виборного російського патріарха до моменту набрання чинності Синоду.

Київ — мати городів руських, але він же й столиця та культурний центр народу українського. З Києвом найтісніше пов'язано розвиток і піднесення української культури в дев'ятнадцятому столітті. Тут діяло Кирило-Мефодіївське братство, що об'єднало в собі кращі сили того часу. Перед вів геніальний Шевченко. Разом з ним ішли такі велетні українського культурного процесу, як Костомаров та Куліш, що закладали міцні підвалини під українську літературу й науку, особливо під історію рідного краю. В подальшому з Києвом зв'язано діяльність таких учених та письменників, як Михайла Драгоманова, Івана Нечуя-Левицького, великих композиторів Лисенка та Леонтовича, Михайла Старицького, Лесі Українки, Володимира Антоновича, Чубинського, таких митців, як корифеї української сцени — Заньковецька, Садовський, Саксаганський та багатьох інших, трудами яких українську культуру піднесено врівень з культурою інших братніх слов'янських народів. Тут викувано сучасну українську мову, створено українську передреволюційну пресу й науку.

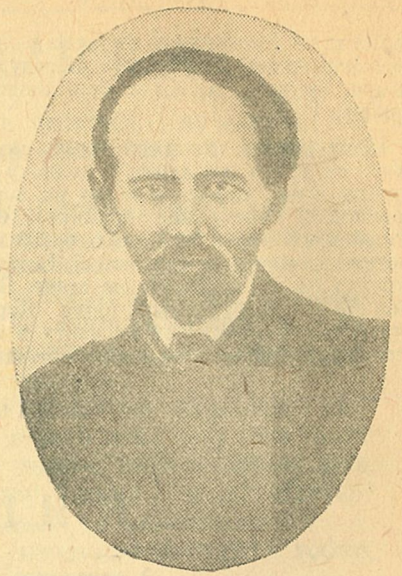

Київ був і центром більшовизму на Україні, про що свідчать славні діла українських робітників і, в першу чергу, арсенальців, в роки великої Жовтневої Революції.

Волею українського народу Київ став столицею української вільної соціалістичної держави. За часи радянської влади він невпинно росте й розвиває свої духовні й матеріальні сили. Перед підступним нападом гітлерівців у Києві нараховувалось до 900 тисяч людності. Місто квітло. Обсаджене садами, заасфальтоване, прикрашене величними будівлями, воно чарувало всіх, хто носив почесну й горду назву громадянина радянської соціалістичної Батьківщини. В Києві працювала створена Радянською владою Українська Академія наук, створена в роки нашої Великої Революції. Академія йшла нога в ногу з усім розвитком щасливого й заможного життя на Вкраїні.

Серед славних імен Української Академії зустрінемо такі дорогі для всього радянського народу імена, як ім'я померлого першого президента Академії — Заболотного, як імена славного між славними академіка Лисенка, академіка й Героя соціалістичної праці Богомольця, академіка й Героя соціалістичної праці Патона, академіка Проскури, академіків-поетів Тичини та Рильського, академіка Гришка і багатьох інших. Київ виявив плеяду найкращих майстрів радянської літератури, радянського мистецтва і кінематографії.

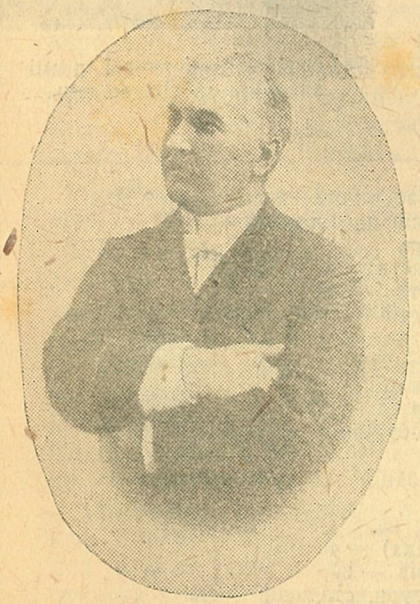

Київ за 25 років влади Рад на Україні став крупним індустріальним центром, побудувавши ряд заводів всесоюзного значення.

Київ — політичний центр Української Радянської Соціалістичної республіки. Тут міститься Центральний Комітет Комуністичної партії більшовиків України, Верховна Рада Української Радянської Со-

Ліворуч — М. Лисенко; праворуч зверху — Леонтович, внизу — Заньковецька.

401394

Державна історична
БІБЛІОТЕКА УРСР

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

ціалістичної Республіки, Рада Народних Комісарів. Тут діють керівники історичної долі нашого народу, члени уряду — Микита Сергійович Хрущов, Михайло Сергійович Гречуха, Леонід Романович Корнієць.

Підступний і кривавий ворог намагався знищити український народ, стерти з лиця землі колиску українського народу — наш славний Київ. Але не вийшло на його. Живий, живе й буде жити український народ! Живий, живе і буде жити наш славний Київ! Об'єднаними зусиллями всіх братніх народів Радянського Союзу відстояно честь і славу нашої Батьківщини. Розбитий ворог уже котиться на захід. Та він не втече. Залізна рука справедливої кари зуміє знайти його на краю світу. Керована великим Сталіним, Червона Армія назавжди одіб'є охоту в іноземних загарбників переступати кордон нашої священної Вітчизни.

Ів. СЕНЧЕНКО

Академік Д. Заболотний.

КИЇВ

(З народних переказів).

Який ти гарний, мій рідний Києве! Який ти гарний, який ти світлий, мій сивий діду! Що сонце поміж планетами, що цар поміж народом, то Київ поміж містами! На високій горі стоїть він, оперезаний зеленими садами, увінчаний золотими маківками та хрестами церков, ніби святою короною, під горою широко розбіглися живі хвилі Дніпра-Годувальника... І Київ, і Дніпро вкупі... Боже мій! що за розкіш! Чи чуєте ви, добрі люди, я вам кажу про Київ, і ви не плачте з радості? Мабуть, ви не руські...

Вогні, один за одним згасли... Все стихло, заснув Київ, тільки коло підніжжя його ліниво тече Дніпро, де над святими церквами йдуть собі звичною дорогою божі зірочки.

Є. Гребінка.

Герой соціалістичної праці академік О. Богомолець.

Герой соціалістичної праці академік Є. Патон.

До фашистського розбійницького нападу столиця Радянської України Київ нараховувала:

Жителів — 900 тисяч.
Науково-дослідних інститутів — 58.
Навчальних інститутів — 36.
Робітничих факультетів — 6.
Технікумів — 19.
Заводів та фабрик — 266.
Закладів промкооперації — 25.
Кооперативних закладів — 15.
Трестів та проектно-будівних організацій (центральних) — 204.
Громадських організацій та культурних товариств — 35.
Музеїв та архівів — 25.
Бібліотек (центральних) — 6.
Театрів та кінотеатрів — 39.
Клубів, парків культури, стадіонів — 43.

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

КИРИЛО КОЖУМ'ЯКА

Колись був у Києві якийся князь, лицар, і був коло Києва змій, і кожного году посилали йому дань: давали або молодого парубка, або дівчину. Ото прийшла черга вже й до дочки самого князя. Нічого робить, коли давали горожани, треба й йому давать. Послав князь свою дочку в дань змієві. А дочка була така хороша, що й сказати не можна. То змій її й полюбив. От вона до нього прилестилась, та й питається раз у нього: «Чи єсть,— каже,— на світі такий чоловік, щоб тебе подужав?»

«Єсть,— каже,— Кирило такий у Києві, над Дніпром. Як затопить хату, то дим аж під небесами стелиться; а як вийде на Дніпро мочить кожі (бо він кожум'яка), то не одну несе, а дванадцять разом, і як набрякнуть вони водою в Дніпрі, то я возьму та й учеплюсь за них, чи ж витягне? А йому й байдуже: як поцупить, то мене з ними трохи на берег не витягне. Отого чоловіка тільки мені й страшно».

Княжна і взяла собі теє на думку, і думає: як би їй вісточку додому подати і на волю до отця достатись? А при ній не було ні душі, тільки один голубок. Вона згодувала його за щасливої години, ще як у Києві була. Думала-думала, а далі храп, і написала до панотця про отого Кирила, прив'язала під крильцем голубові та й випустила в вікно. Голубок звився під небо да й прилетів додому, на подвір'я, до князя.

Князь приманив до себе голубка; глядь, аж під крильцем карточка. Він за карточку. Читає, аж дочка пише: так і так. Ото зараз призвав до себе всю старшину: «Чи є такий чоловік, що прозивається Кирилом Кожум'якою?» — «Єсть, князю. Живе над Дніпром».

— «Як же б до нього приступитись, щоб не обідився та послухав?»

Ото так-так порадились та й послали до нього самих старих людей. Приходять вони до його хати, одчинили помалу двері, зо страхом, да й злякались! Дивляться, аж сидить сам кожум'яка долі, до них спиною, а мне руками дванадцять кож; тільки видно, як коливає отакою білою бородою! От один з тих посланців — «кахи!».

Кожум'яка жахнувся, а дванадцять кож тільки — трісь, трісь! Обернувся до них, а вони йому в пояс: «Отак і отак: прислав до себе князь із прозьбою»...

А він і не дивиться, і не слухає: розсердився, що через них та дванадцять кож порвав.

Тоді князь і послав до Кирила малих дітей. Тії як прийшли, як почали просить, як стали навколішки та як заплакали, то й сам Кожум'яка не витерпів, заплакав та й пішов до князя: «Давайте ж,— каже,— мені дванадцять бочок смоли і дванадцять віз конопель».

Обмотався коноплями, обсмолився смолою добре, взяв булаву таку, що може, в ній пудів десять, да й пішов до змія.

А змій йому й каже.— А що, Кирило? Прийшов биться чи мириться?».

«Де вже мириться? Биться з тобою, з іродом проклятим!».

От і почали вони биться — аж земля гуде. Що розбіжиться змій, да вхопить зубами Кирила, то так кусок смоли й вирве; що розбіжиться да вхопить, то так жмуток конопель і вирве. А він його здоровенною булавою як улупить, то так і вжене в землю. А змій, як огонь, горить,— так йому жарко; і поки збігає до Дніпра, щоб напиться, да вскочить у воду, щоб прохолодиться трохи, то Кожум'яка вже й обмотавсь коноплями і смолою обсмоливсь. Ото вискакує з води проклятий ірод, і що розженеться против Кожум'яки, то він його булавою тільки луп! Що розженеться, то він знай його булавою тільки луп да луп! Аж луна йде! Бились-бились, аж курить, аж іскри скачуть. Розігрів Кирило змія ще лучче, як коваль леміш у горні: аж пирхає, аж захлипається проклятий, а під ним земля тільки стогне.

А тут у дзвони дзвонять, молебні правлять, а по горах народ стоїть, як неживий, зціпивши руки, жде, що то буде! Коли ж зміюка — бубух! аж земля затряслась. Народ, стоячи на горах, так і сплеснув руками: «Слава тобі, господи!».

От Кирило, вбивши змія, визволив князівну і оддав князеві. Князь уже й не знав, як йому й дякувати, чим його й награждать, та вже ж з того-то часу й почало зваться те урочище, де він жив, Кожум'яками.

Отже, Кирило зробив трохи й нерозумно: взяв того змія, спалив да й пустив по вітру попіл; то з того попелу завелась вся тая погань — мошки, комарі, мухи. А якби він узяв да закопав той попіл у землю, то нічого б сього не було на світі.

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

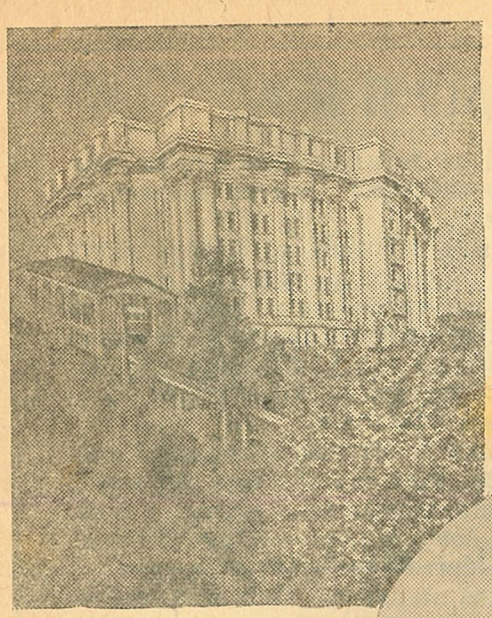

Будинок ЦК КП(б)У. Поруч — Фунікулер. Внизу — Будинок Раднаркому УРСР.

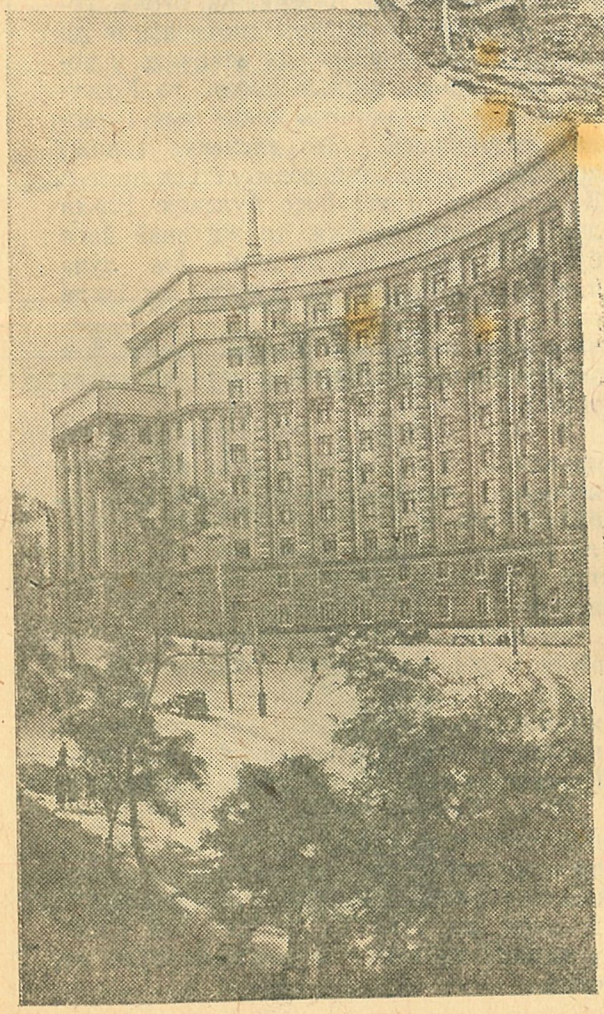

Ці фото зроблено фашистськими руками. Підчас свого перебування в Києві німці руйнували й паскудили славетну столицю українського народу.

Партизани Н-ського загону захопили у німців ці фото і переправили їх до тилу.

Придивіться, що зробили фашистські мерзотники з Хрещатиком! Зверніть увагу на фото в колі: це стоїть сплюндрована Києво-Печерська лавра.

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

КИЇВ ЗНОВУ БУДЕ НАЙКРАЩИМ МІСТОМ

Хіба ж є така святиня, перед якою зупиниться фашистський чобіт? Що німецьким загарбникам до історичних пам'ятників, до художніх цінностей — творів геніальних митців? На сторінці 12-й ви бачили чудовий пейзаж: Києво-Печерську лавру, оточену буйно-квітучими деревами. А ось, що сталося з цим стародавнім пам'ятником тепер. Зруйнували фашисти Лавру, руїни громадяться на її території. Так само німецькі пси зруйнували Хрещатик і багато будинків, які не тільки були красою міста, а й мали велике культурне значіння, як от, наприклад, Університет Володимира. Багато бачив на протязі одинадцяти віків Київ, проте німецькі фашисти далеко затьмарили найстрашніші дні минулого. Отож не минуться німцям їхні злочини, бо ніколи український народ не пробачить німецьким бандитам того, що вони наробили.

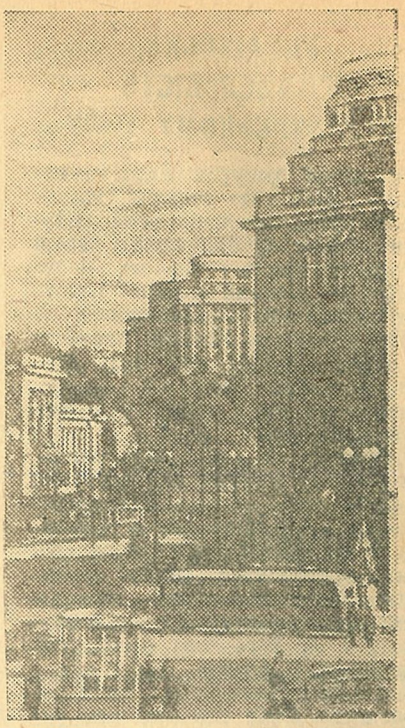

Будинок оборони.

Софіївський майдан. Ліворуч — Софіївський собор, праворуч — пам'ятник Богданові Хмельницькому.
Внизу — будинок Академії наук.

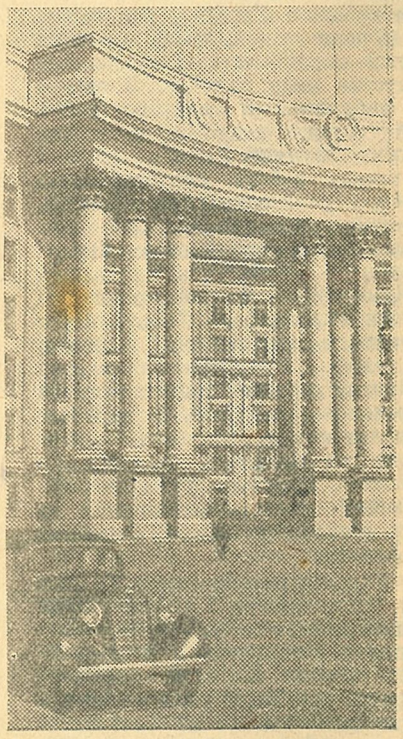

З цього чудового будинку ЦК КП(б)У німецькі варвари вивезли все, що було можливо. Навіть паркет, не кажучи вже про багате вбрання кімнат, орнаменти інтер'єрів тощо.

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

УКРАЇНСЬКА ПРОМИСЛОВІСТЬ У РАДЯНСЬКОМУ ТИЛУ

Сировинні ресурси України величезні. Донецьке вугілля, криворізька руда, никопольський марганець, флюси, будівельні сирові матеріали, нафта, каоліни — це далеко не повний перелік основних сировинних її багатств.

Перед війною Україна виробляла сталь і чавун, листовий прокат і труби, алюміній і феросплави, вагони і комбайни, верстати і машини.

Гітлерівці в своїх загарбницьких планах приділяли Україні чи не найбільше місце. Захопивши Україну, вони сподівались за рахунок криворізької руди зняти свої домни з голодного рудного пайка. Вони сподівались стати господарями дніпровського алюмінійового заводу і на його базі розширити виробництво літаків. Вони сподівались опалювати топки своїх паровозів та своїх промислових печей українським вугіллям, гнати з нього синтетичний бензин.

Але сталінська стратегія перемогла не тільки на полі бою, а й у війні економічній.

Загарбавши Україну, поневоливши міліони людей, німці все ж не змогли поставити собі на службу багатства надр України, її заводи й фабрики, її електростанції. Здійснюючи вказівки товариша Сталіна, трудящі України провели гігантську роботу, перебазувавши на Схід усі великі підприємства. Основні кадри української промисловості евакуйовано на Урал і в Сибір, в Кузбас і в Караганду, в підмосковні й інші промислові райони Радянського Союзу. Наші металурги, вугільники, енергетики, танко- і літакобудівельники та робітники різних інших галузей промисловості влились у виробничі колективи уральських, сибірських та багатьох інших підприємств, принісши туди весь багатющий досвід, назбираний за роки соціалістичного будівництва на Україні.

З України перебазовано на Схід цілі підприємства і окремі цехи деяких підприємств, що на нових місцях розростались у нові самостійні заводи. Це можна сказати, зокрема, про Харківський електромеханічний завод, на базі якого в тилу створено кілька самостійних заводів, причому деякі з них дають нині більше продукції, ніж весь завод у Харкові до війни. Це можна сказати і про ряд металургічних підприємств, зокрема, про заводи імені Петровського та ім. Дзержинського.

Найяскравіший приклад мобільності української промисловості — це танкобудівельний завод імені

Академік А. М. ТЕРПІГОРЕВ

ШЛЯХИ ВІДБУДОВИ ВУГІЛЬНОГО ДОНБАСА

Заходами партії та уряду радянський Донбаса за передвоєнні часи перетворено на могутній вугільний район. За 1940 рік у загальному балансі нашого вугледобутку Донбас дав 57,4 процента, а в паливному балансі, тобто без вугілля, що йде на кокс,— приблизно 45 процентів. Недурно німці завжди називали Донбас «Другим Руром».

На початку Великої Вітчизняної війни в Донбасі тільки в системі Наркомвугілля СРСР було 316 шахт. Працювало на цих шахтах 640 підіймальних машин із загальною потужністю 116 тисяч кіловат, 570 вентиляторів з продуктивністю 760 тисяч кубометрів за хвилину, 2.630 насосів з продуктивністю 210 тисяч кубометрів за годину, понад 3 тисячі врубових машин, близько 12 тисяч відбійних молотків, 1.430 рудничних електровозів, понад 125 тисяч вагонеток. Прокладено на цих шахтах 1.150 кілометрів повітряних ліній електропередачі, понад 1.530 кілометрів під'їздних колій. Обслуговувало ці шахти 13 заводів гірничого машинобудівництва, 29 центральних механічних майстерень та багато інших допоміжних підприємств.

Крім цих великих шахт, де виробничий процес механізовано щонайменше на 90 процентів, в експлуатації було ще багато дрібних шахт.

За час війни деякі райони Донбаса німці окуповували двічі. Майже всі шахти при тому в більшій або меншій мірі зруйновано. Відступаючи востаннє з Донбаса, німці дуже поруйнували й всі технічні, культурно-побутові та господарські споруди на поверхні. В деяких випадках надшахтні будівлі попровалювались у вирви, що утворилися при руйнуванні стволів шахт.

Зруйновані шахти залито водою. Підземні басейни у великих шахтах, де виробітки сполучені один з одним, вміщають іноді від 10 до 25 міліонів кубометрів води. Щоб викачати з шахт стільки води, потрібні великої потужності вертикальні насоси. Продуктивність їх має бути не менше як 300 — 400 кубометрів за годину при напорі 300—400 метрів водяного стовпа. Але й такими насосами водовідлив на великих шахтах можна закінчити лише за 8—10, а в окремих випадках навіть 15 місяців.

Після водовідливу в шахтних коридорах, що були під водою на протязі одного-двох років, ми, безперечно, знайдемо обрушену породу, завалені виробітки. А довжина цих коридорів досягає по деяких шахтах 10—15 тисяч метрів! Отже, щоб підійти до тих пластів, звідки треба буде добувати вугілля, доведеться розчистити не тільки зруйновані стволи шахт і рудничні двори, що сполучають ці стволи з підземними виробітками, але й сотні метрів завалів у самих підземних виробітках.

Ясна річ, що відбудовні роботи в Донбасі будуть дуже складні й трудомісткі. Саме тому ЦК ВКП(б) та Раднарком СРСР давно вже звернули особливу увагу не тільки на організаційні, але й на технічні та наукові питання, зв'язані з відбудовою й реконструкцією шахт Донбаса. Для керування відбудовою в Наркомвугілля СРСР створено окреме Головне управління з наркомом тов. Вахрушевим на чолі, а для розроблення питань технічного та наукового порядку—спеціальне Бюро для складання генерального плану відбудови шахт Донбаса.

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

Плануючи відбудовні роботи, ми поділяємо шахти на три групи:

1) шахти, що їх намічається відбудувати в першу чергу;

2) шахти, що їх намічається відбудувати в другу чергу;

3) шахти, що через невигідні умови зовсім не слід відбудовувати.

До третьої групи віднесено ті шахти, де поклади вугілля доцільніше прирізувати для добутку через інші шахти, які намічається відбудувати або закласти в майбутньому. Це — дуже нечисленна група (не більше як 10 процентів усіх шахт Наркомвугілля СРСР).

В першу чергу намічається відбудувати приблизно 120 шахт. Це — шахти, що повинні давати вугілля не тільки для потреб коксування. На кінець 1944 року, при загальній потужності коло 50 тисяч тонн на добу, шахти першої черги повинні давати щодоби коло 20 тисяч тонн вугілля, що йде на кокс.

Треба сказати, що в Донбасі вже працює понад 1.500 дрібних шахт. З цими шахтами загальний щодобовий вугледобуток Донбаса на кінець 1944 року складатиме приблизно 80—90 тисяч тонн.

Шахти першої черги ми будемо відбудовувати з таким розрахунком, щоб досягти передвоєнного рівня вугледобутку без значної реконструкції, часом навіть з деяким порушенням норм і стандартів мирного часу. Потребу в устаткованні та матеріалах для цих шахт треба буде в значній мірі задовольняти з внутрішніх ресурсів. При відбудові доведеться допускати тимчасові споруди й установки спрощеного типу. Шахти першої черги намічається передавати в постійну експлуатацію, коли буде відновлено фронт робіт, що зебезпечує добувну потужність приблизно на 40—50 процентів передвоєнного рівня. Схеми гірничих робіт, системи розробітку, тип кріплення можуть лишитися в цьому разі ті самі, що були перед тим, як шахту зруйновано, але виробничі процеси слід якнайбільше механізувати. Треба передбачати, зокрема, хоча б спрощену механізацію складських, вантажних та розватажних операцій. Коли для цих операцій не можна буде відбудувати пошкоджені бункери, то слід застосувати так звані півбункери або відкрити бункери і використовувати для вантаження вугілля в залізничні вагони найпростіші транспорти типу «Ленінець» або легші переносні транспортери. Де не можна зробити це, слід перейти до естокадного вантаження з механізацією операцій вантаження спід естокад.

Після того як буде закінчено перший етап відбудовних робіт, що забезпечить добуток приблизно на 40—50 процентів передвоєнного рівня, треба вже підчас експлуатації шахт розпочати відбудовні роботи другого етапу. На цьому етапі має бути замінено тимчасові споруди та установки на постійні й запроваджено ряд удосконалень, які дали б змогу довести потужність шахт принаймні до передвоєнного рівня.

Із 120 шахт першої черги приблизно 30 ми ще не здамо в експлуатацію в кінці 1944 року, бо на той час з них можна буде лише викачати воду.

План відбудови шахт другої черги намічається зовсім інакший. До цієї групи віднесено найглибші та найпотужніші шахти, з найбільшим строком експлуатації. Деякі з них експлуатовано 60, ба й 80 років. Можна уявити собі обсяг підземних виробітків у цих шахтах! При відбудові шахти другої черги намічається реконструювати, запровадивши при реконструкції всі останні досягнення сучасної техніки. Виробничі процеси в цих шахтах має бути якнайбільше автоматизовано, складські вантажні та розвантажні операції цілком механізо-

Комінтерну. Геббельс ще на початку війни заявив, що німцям удалося загарбати цей завод. Але саме тоді, коли він дивував світ цією черговою брехнею, закінчувалося перебазування цього величезного заводу. З нового місця завод імені Комінтерну послав на фронт бойову продукцію на сороковий день після евакуації з України. Тепер цей завод належить до числа найкращих підприємств танкобудівельної промисловості.

За роки війни подвоєно видобуток залізної руди і витоп чавуну. В здобутті цієї перемоги почесне місце належить гірникам Кривбаса та українським доменникам. Олексій Семиволос і Іван Завергайло, що під час війни дістали звання лауреатів Сталінської премії, очолили боротьбу багатьох тисяч криворізьких гірників за піднесення видобутку руди на Горі Високій, Магнітній, Благодать, Бакальському руднику. Доменники України з такими спеціалістами на чолі, як Іван Григорович Коробов, лауреат сталінської премії Лукашенко й інші, перенесли на Урал всі досягнення доменної техніки України.

За шість місяців 1943 року марганцевої руди на Уралі здобуто в дев'ять разів більше, ніж за весь 1940 рік. Велика заслуга в цьому належить гірникам Никопольського марганцевого басейну, які допомогли уральцям організувати видобуток марганцевої руди в таких місцях, куди до війни ніхто й не заглядав.

Німці розраховували, що, позбавивши нас українського алюмінію та унеможлививши роботу Волховського алюмінійового заводу, вони залишать радянську авіапромисловість без найважливішої сировини. Та й тут вони помилилися. За допомогою запорізьких та волховських робітників Уральський алюмінійовий завод настільки поширився, що дає тепер більше алюмінію, ніж перед війною давали всі три заводи.

Особливо визначні успіхи українців у галузі будівництва нових заводів. Темпи будівництва за час війни збільшено в два — три рази.

Наші союзники—американці з їх передовою будівельною технікою монтували домну з добовою продуктивністю 1.200 тонн чавуну за 119 днів. Більшу частину всіх будівельно-монтажних робіт на найбільшій в Європі домні № 5 Магнітки, добова продуктивність якої становить 1.400 тонн чавуну, виконано за три місяці. Значну частину механізмів, змонтованих на новій домні, евакуйовано з України. Будував домну робітник Криворіжбуду Димшиц.

На заводі, де директором Михайло Щербань, за 50 днів змон-

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

товано потужний трубопрокатний стан. А перед війною на цьому ж заводі в Маріуполі такий стан монтовано півтора роки. Перед війною коксову батарею споруджувано за два роки, тепер — за п'ять місяців. А тимчасом будування коксових печей — справа надзвичайно трудомістка. І все ж шамотники - українці Клименко, Руденко, Долотов, Бабич та інші дають на цій роботі по дві-три норми.

Зараз важко підбити повні підсумки роботи української промисловості в радянському тилу за час війни. Але можна зробити один незаперечний висновок: українська промисловість живе, люди її незмірно виросли. Їхній досвід допоможе відродити промисловість на визволеній спід фашистського ярма Україні.

Б. ЯМПОЛЬСЬКИЙ.

вано, якнайширше запроваджено диспетчерське управління. Для підземних робіт у шахтах другої черги слід застосувати найдосконаліші системи виробітку, нові типи кріплення, великовантажні вагони. Ці шахти треба устаткувати найдосконалішими врубовими машинами, сконструювати для них нові гірничі комбайни, машини для навалу, стандартизувати й удосконалити машини шахтного підйому.

Щоб уявити собі обсяг відбудовних робіт у вугільному Донбасі, досить указати, що, за попередніми підрахунками Бюро для складання генерального плану, лише для відбудови шахт першої черги потрібно 200 тисяч робітників, а загальні витрати на відбудову цих шахт складають орієнтовно 1.200 — 1.300 міліонів карбованців.

Грандіозний план відбудови вугільного Донбаса, за завданням партії та уряду, за завданням товариша Сталіна, має бути здійснено в найкоротший строк. Ентузіазм, з яким працюють коло відбудови рідного Донбаса наші шахтарі, наші інженерно-технічні та наукові робітники, братня допомога всіх народів Радянського Союзу — запорука тому, що це почесне завдання буде виконано в установлені строки.

БАРАНІВКА ЖИВЕ

На сторінках журналу «Україна», в № 1—2 за цей рік, вміщено 12 малюнків, що показують історію старовинного полтавського села Баранівки, дотла спаленого німцями ще восени 1941 року. «Правда», «Известия», «Радянська Україна» та інші газети теж розказали про сумну долю Баранівки, і слава про це село пішла по всіх світах.

Ми прибули до Баранівки скоро після того, як Червона Армія восени 1943 року очистила від німців Шишацький район.

Пробившись бездоріжжям через луки, ми вийшли на берег Псла і стали, вражені.

Чорне й пошарпане, голе-голісіньке, майже без деревинки, перед нами стояло живе село. Баранівка встала із попелу!

Печать лихоліття лежала на кожній п'яді терзаної землі. Вирубано столітні осокори. Зникла стара гребля. Не стало й водяного млина. І тільки млиновеє коло ще мертво мріло над водою, під оголеними берегами. Та вже де-не-де в крутому березі видніли стулені якось хижки й хатини, нужденні, підсліпуваті, та вже чепурно підмазані, біленькі, вкриті свіжим околотом. У цих краях німець, відступаючи, попалив усе, що могло горіти. Але серед сотень інших сіл уціліла саме Баранівка.

Перший чоловік, якого ми стріли в Баранівці, був Іван Іванович Зленький,— жвавий дядечко, що не раз уже встиг за свої шістдесят вісім літ пізнати почім ківш лиха, потомок тих баранівських воїнів, що воювали колись під славними знаменами гетьмана Богдана, батько трьох синів — воїнів Червоної Армії та двох дочок, які працюють десь у Челябінську, на одному з вивезених туди українських заводів. Коли ми привіталися, Іван Зленький, світлючи змарнілим лицем, сказав:

— Оживаємо, оживаємо, бо світ піднявся...

Світ піднявся! Село, підпалене німцями вдруге, горіло вже з усіх боків, та на цей раз вихопив його з вогню наш парашутний десант, з ясного неба впавши на голову німцям. Два роки тому тут вигоріло чотириста дворів,— дев'ятсот сім будівель,— а тепер тільки хат сімнадцять, та ще деякі споруди в двох колгоспах, та на полі заскиртований хліб.

Коли селяни гасили підпалене село, вперше вільно вийшла на рідну вулицю Марійка Сулим, яка два роки жила — коли не на горищі, то в лісі, бо молодь німці хапали і гнали, мов товар, до Німеччини. Деякі баранівські хлопці й дівчата тікали з дороги по шість, по сім разів, та все ж на все село зосталося з чималого колись у Баранівці гурту молоді тільки п'ятеро — Марійка з братом Миколою та ще троє хлопців. Хлопці всі зразу пішли до Червоної Армії, а Марійка стала секретарем сільської ради.

Хата в Сулимів безверха, бо їхній двір погорів таки й тепер. Та Дмитро Явтухович, батько, цюкаючи потихеньку сокирою, вже й стіну залатав, і двері приладнав. Отже, буде що прочинити назустріч трьом синам, коли повернуться з фронту. Федосій, Іван та Микола Сулими — молода інтелігенція села: один — кадровий командир Червоної Армії, другий — директор школи, третій — бухгалтер. Ждуть у домі Сулимів ще й дядька, самого полковника Петра Сулим. Другого дядька, Грицька Сулим, німці розстріляли ще восени сорок першого року, взявши заложником — після того, як баранівські партизани вбили офіцерів німецького генерального штабу.

Сталося це так. Вночі проти п'ятого листопада 1941 року прийшла до сільради тихим ходом німецька машина з одним ліхтарем. Потім німці подались до лікарні, і там ліхтар погас. Вночі люди чули — стріляють, думали, що німці знову мордують когось. А вранці побачили повибивані в лікарні шибки й трупи німецьких офіцерів.

Так почали свою діяльність баранівські партизани під командою Купріяна Тутки, секретаря Шишацького районного комітету партії. Така вже була в тому селі традиція, бо колись же тікали шпарко звідтіля ще й кайзерівські солдати 1918 року — від тутешніх партизанських загонів Легейди та Яроша.

За три дні з двома батальйонами 677 саперного полку приїхав до Баранівки сам гебітс-комісар Гахман. Зібравши на сход людей, він проголосив, що все село піде за вітром, що лишиться від нього тільки будинок лікарні, де вбито підполковника Цінса і ще трьох

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

офіцерів генерального штабу, що жить у тім домі ніхто ніколи не буде і почеплять на його ганку мармурову дошку з іменами забитих, та на ній навіть назви «Баранівка» не буде, бо й слова такого не буде, щоб і забув світ, що стояло колись на українській землі таке бунтарське село...

Перед тим як підпалити село, німці розстріляли заложників. Це були: Сулим Грицько, Сесюк Іван, Сесюк Петро, Орел Петро, Лейченко Василь, Піхота Іван, Гаращенко Іван, Хоролець Іван та партизанова мати Мороз Надежда. Заложників розстріляли в садибі Харитини Якимівни Сулим, над ямою, викопаною для погреба.

Потім село підпалили з усіх кінців.

Ганна Абрамівна Верьовченко,— мати полковника-орденоносця Петра Верьовченка та ще трьох воїнів Червоної Армії,— розповіла про той страшний день.

— Горить село, горить, а скрізь— тихо, тільки корови посмалені ревуть. А люди — нічого, аби тільки швидше. Коли хто хапався витягти яку одежину, німці стріляли, однімали тую одежу й палили... А боже ж мій, як жалко було, коли Олена Зленька підпалила свою хату, бо тая погасла,— «Навіщо,— питаю,—сама палиш?»— А вона мов ума рішилась: — «Німець скаже, що я сама потушила»...

Ми познайомилися із заступником голови сільської ради з колишнім моряком, Іваном Грицьковичем Дудкою.

Три роки просидів колись Іван Дудка в царській тюрмі — за участь у чорноморському повстанні 1912 року. Воював з німцем, був потім членом Революційної Ради Балтійського флоту, потім у дев'ятсот вісімнадцятому знову воював з німцем. Повернувшись додому, зазнав лиха в рідному селі, а потім і радощів колгоспної праці. Радів своєму вмінню робити добрий хліб; радів, коли збудували в Баранівці нову школу, так немов сам був у ній учителем; радів першому комбайнові, немов і сам був комбайнером; радів листам, що надходили до Баранівки з усіх усюд, немов усі ті листи адресовано саме до нього. По всій країні щось робили баранівці: одні, діти здавна прославлених в околиці баранівських майстрів, будували Челябінський тракторний завод, інші, зугарні хлібороби, потрапляли на виставку до Москви; ще інші, нащадки славного козацтва з баранівської сотні, найхоробрішої в Миргородському козачому полку, служили в Червоній Армії; чимало вчилося в Харкові, а то й у самій Москві. Радів Іван Дудка і талантам своєї дружини, Марії Олексіївни: вона так лепсько вишивала, що її роботи доходили не тільки до Полтави чи до Москви, а то й до Англії, Голландії і навіть за море, до американської землі, бо жили в узорах тих вишивок всі щирі барви полтавського неба, Псла, садків, яворів і колгоспного лану, — і всюди йшла слава про баранівську артіль вишивальниць.

Розказав нам Іван Дудка і про свого восьмилітнього сина, увезеного німцями, і про зруйновану садибу Володимира Галактіоновича Короленка, і про сплюндрований у сусідній Обухівці маєток російського письменника Василя Каменіста, де гостював колись сам Державін, і про знищену дощенту Диканьку і знову, як і всі тут,— про рідну Баранівку, що і йменння її нахвалялись німці спопелити, Баранівку, що стоїть на вільній українській землі, немов неопалима купина, жива й залюднена.

Палили німці село, вивозили людей до Німеччини, не давали весною сіяти, не веліли ставити хати, а Баранівка таки вижила, і нехай увесь світ знає тепер про баранівців, що вийшли живими з полум'я війни! Це — люди здавна відважні, горді і сильні, трудовиті й кмітливі з давніх давен, майстрі на всі руки, — баранівські хлібороби й пасічники, теслярі й ковалі, стельмахи й рибалки, різьбярі й вишивальниці,— вони тепер усюди: в армії та флоті, на заводах у радянськім тилу, в партизанських загонах на правім березі Дніпра і в рідному селі,— всі вони воюють з німцем.

Отакі наші люди, що вміли бити ворога й за Коліївщини, й під прапорами Богдана, і в ту війну з німцями, і тепер, женучи геть нечисту силу з благословенних земель України. Баранівка — село, що горить і не згорає, село, що стало величним символом невмирущої України!

Олександр ІЛЬЧЕНКО

МІЙ ЧЕРНІГІВ

Біліє корінь дуба на шляху,
Спадає жолудів міцне намисто.
Топчу я землю теплу і суху,
Іду в своє з дитинства рідне місто.
Чернігів мій.— Піщаний древній вал.
Столітніх парків запашна волога.
Отут мого кохання перший пал.
Отут пісень моїх крута дорога.
Десна рожеву хвилю підійма.
Ще дим не розійшовся у долині.
Ані горож, ані будов нема.
Пласти золи. Обуглені руїни...
Частину серця в них я укладу,—
Каміння оживе від попелу зелене.
У придеснянськім молодім саду
Розсиплять співи солов'ї для мене.
Падуть плоти між тихих берегів,
Зачервоніє квіт побіля хати.
І радо друзі із усіх країв
До мого двору будуть заїжджати.

Валентина ТКАЧЕНКО

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

УКРАЇНСЬКА ЗЕМЛЯ

Ясний день знову займається над Україною — вище й вище сходить, далі й далі стелеться українською землею проміння вільного радянського сонця. Під звальними ударами доблесної Червоної Армії, під одностайним тиском усіх радянських народів іде геть лиха сила загарбників. Нечистим німецьким трупом густо всіяно наші рідні роздоли. І воочію стає перед нами страшний розор нашої землі: дрібним камінням лежать наші велетні-заводи, наші палаци науки, наші затишні домівки, — лежать политі кров'ю і слізьми радянських людей.

Геть іде з української землі гнаний Червоною Армією ворог, лишає після себе дим пожарищ і попіл руїн. Але, щойно відгримлять гармати — вже стукає сокира на визволеній радянській землі. То українець відбудовує свою домівку, то лагодить він шляхи, зводить мости, розтаскує руїни, береться до відбудови повалених фабрик і заводів. Важко, надзвичайно важко звести знову зруйновану українську промисловість, відбудувати сплюндровані міста й винищені села: мало що залишив ворог на нашій розореній землі — немає машин, реманенту, інструментів, припасу.

Та не сам українець при своїй важкій відбудовній роботі! Пліч-о-пліч лили й ллють кров за перемогу радянські народи, — пліч-о-пліч стають вони і до відбудови визволених земель, дружно змішують піт у спільній праці. Відродження життя на Україні — така ж кровна справа всіх радянських народів, як і ведення Вітчизняної війни.

З великої, незламної єдності вільних радянських народів росте древо моці й непереможності Радянської Держави. В братній Сталінській дружбі народи СРСР збудували на своїх землях соціалізм, дружба народів дала нашій Вітчизні сили витримати всі дошкульні удари й тяжкі іспити воєнного лихоліття, дружба народів допомогла Червоній Армії на полі брані під Сталінградом, Орлом і в степах України вчинити вирішальний перелом у ході всієї світової війни.

Неспинним потоком день-у-день ідуть на Україну ешелони з усіх Радянських Республік: і з Далекого Сходу, і з Сибіру, і з Казахстану, з Грузії, Башкирії, Азербайджану, Поволжя, Ярославщини, Куйбишевщини і насамперед — з Москви. То пливе звідусіль, з усіх усюд Радянської Землі щира, братерська допомога українським заводам, українському хліборобству, українському народному господарству, здоров'ю, побуту і освіті українських трудящих. Ешелони везуть інструмент, верстати, апаратуру, двигуни й цілі агрегати, вони везуть реманент, трактори, збіжжя, худобу, везуть одежу, білизну, взуття, везуть ліки й книжки.

Союзні органи плановим порядком почали відбудову української промисловості. Промислові наркомати завозять на Україну і, зокрема, в Донбас обладнання для заводів і шахт; наркомат земельних справ відновляє українські МТС та МТМ; наркомат харчової промисловості відвантажує матеріали й апаратуру для українських цукроварень, солеварень, гуралень та хлібопекарень; наркомат охорони здоров'я відправляє ліки й обладнання для лікарень, клінік і аптек; наркомат освіти шле наочне приладдя й підручники для шкіл України.

Ешелони везуть на Україну людей. То повертаються додому до праці евакуйовані в перші місяці війни інженери, майстрі, робітники, лікарі й учителі. Але разом з українцями ідуть і москвичі, ярославці, рязанці, сибіряки, башкири, казахи, азербайджанці. То ідуть фахівці й робітничі бригади, виряджені братніми народами на допомогу українцям в їх важкій відбудовній роботі.

Та не лише державні союзні органи виконують планову допомогу відродженню народного господарства України. Братню допомогу подає з широкої народної ініціативи вся наша Радянська Земля, вся наша єдина Радянська Вітчизна. Кожний завод, де б він не був на терені братніх радянських республік, переглядає зараз свої запаси і мобілізує свої внутрішні ресурси на те, щоб віддати все, що можливо, на справу відбудови поруйнованого українського господарства. І вже відправляють заводи на Україну і верстати, і труби, і мотори, і дріт, і цвяхи, і фарби, і прозодежу — все, без чого вони можуть самі обійтись і що буде найцінніщою знахідкою на Україні. Кожне радянське підприємство перевіряє зараз свої кадри і знаходить фахівців, яких одриває від себе і направляє на допомогу фахівцям України. Навіть ремісничі училища виділяють бригади молодих робітників і посилають їх на відбудову поруйнованого міського господарства, зв'язку й транспорту на Україні. І немає в Радянській Країні такого заводу, такого підприємства, навіть такого ремісничого училища, яке б не подало зараз конкретної і реальної допомоги відродженню народного господарства України. І перед поміж усіх веде столиця радянських республік Москва — московські заводи, московські підприємства, московські училища й московські наукові заклади.

Два роки були відірвані від рідної землі і культурні сили українського народу, та ні на день не переставало буяти цей час культурне українське життя, і центром його стала Москва. Щодня і щоночі пливуть з московських радіостанцій хвилі — до всіх українців, розкиданих по широких просторах радянських земель, до українців на загарбаних гітлерівцями територіях, до українців за океанами. Перед московськими мікрофонами щодня виступають діячі українського державного, господарчого і культурного життя. З шпальт московських газет ні на один день не сходить Україна— її боротьба, її визволення, її наука і мистецтво. З московських друкарень безпосереднім потоком виходять українські брошури, книжки і журнали. В московських видавництвах видаються переклади українських книжок. На московських заводах, по клубах, в університеті відбуваються вечори, присвячені Україні і наповнені українським мистецтвом. Москва, як і раніше, щороку традиційно вшановує пам'ять великого кобзаря України. В Москві урочисто відсвятковано ювілей найвидатнішої української поетеси Лесі Українки. До Москви, за постановою Союзного Уряду, переводиться повністю евакуйована Українська Академія Наук, і всі інститути УАН розпочинають свою роботу в повному обсязі.

Два роки, які стогнала Україна в ярмі гітлерівських загарбників і не мала своєї столиці — ці два роки столицею України була Москва!

Російський брат простягає руку помочі своєму українському братові.

Сталінська дружба народів звільняє Україну від ненависного ворога, в Сталінській дружбі народів воскресає Україна, — в Сталінській дружбі народів зводиться з попелу і руїн наша рідна земля і знову стане могутньою, заможною і прекрасною!

Юрій СМОЛИЧ

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

НІМЕЦЬКІ ВАНДАЛИ НА ЛІВОБЕРЕЖЖІ

Як святиню, зберігав завжди наш народ свої історичні пам'ятки — німих свідків славного минулого України. По численних музеях, картинних галереях, архівах, бібліотечних фондах рукописів та старих книг переховувались скарби величезної історичної ваги. Все беріг, все шанував наш народ — могили визначних своїх діячів, пам'ятники, споруджені на їх честь, будинки, де жили вони, навіть дуби та тополі, укохані ними.

Що ж за час окупації Лівобережжя зробили з тими історичними пам'ятками німецькі вандали?

В Харкові, другій столиці України, давньому центрі української культури, вони спалили музей імені Григорія Сковороди. Загинув труд засновників музею — істориків-дослідників Миколи Сумцова та Дмитра Багалія, що на протязі багатьох років збирали експонати музею. Згоріли в музею пейзажі Васильківського, рукописи Гулака-Артемовського, велика колекція козацького одягу та зброї, слобожанські мережки, народна кераміка і порцеляна, старовинні зразки плугів та возів. Лише незначну частину цих національних скарбів, важачи життям, врятували робітники музею. Вони замурували деякі експонати в стіну іншого будинку.

На Основі, в парку й на подвір'ї Квітки-Основ'яненка лишилися після німців такі руїни, що відновити все тут нам пощастить не скоро. Будинок письменника з датою страхового товариства «1827» німці перетворили на склад. Відступаючи, вони висадили його зсередини. Вціліли від будинку самі стіни. Школу, збудовану на подвір'ї Квітки-Основ'яненка за часів Радянської влади, вандали, розвалили до цеглини, старі липи, ялини, дуби в знаменитому парку поспилювали. Вони перетворили парк на катівню, де мучили радянських людей. Ще довго пам'ятатимуть основ'яни страшний крик військовополоненого, якого підлі садисти палили в парку живцем над полум'ям вогнища.

Лише прикрашені вінками могили воїнів-червоноармійців, похованих після визвольних боїв за Основу, височать тепер на зруйнованій садибі Квітки-Основ'яненка.

З картинної галереї Тараса Шевченка нам пощастило врятувати всі оригінали картин та малюнків поета. Ще у вересні 1941 року їх вивезено з Харкова. Але з тих цінностей галереї, що лишились у місті, зберегти за час окупації пощастило далеко не все. Німці порозкрадали цінні книги з бібліотеки, скульптури, килими. Рештки експонатів галереї вандали звалили в одній із задніх кімнат, а в залах порозвішували свої бездарні, часто порнографічні, малярські вироби.

Фашисти побили в Харкові п'єдестал пам'ятника Пушкіну. Вони знищили бюст Михайла Коцюбинського, і стоїть тепер самий п'єдестал пам'ятника письменникові. Пам'ятник Шевченкові німецька офіцерня обрала собі за мішень для стріляння. Кулями прострелено чоло поета, груди робітниці.

Знищити зовсім пам'ятник Шевченкові в Харкові німці не встигли. Але вони знищили пам'ятники великому поетові в Золотоноші, в Чапаївці, в Богодухові. В Полтаві вони спотворили пам'ятник Шевченкові, збудований насупроти історичного і краєзнавчого музею. Ще на початку окупації, з наказу німецької влади, повідбивано на пам'ятникові руки, вуха, вуса, брови. Так і стояв два роки спотворений пам'ятник Шевченкові в поневоленій Полтаві. Так і стоїть він сьогодні проти спаленого фашистами музею, так і стоятиме завжди, як свідок нечуваного німецького вандалізму.

Та найтяжчий злочин німецьких вандалів у Полтаві — це спалення історичного і краєзнавчого музею та історичного архіву. Чотири дні палила музей та архів банда озброєних німецьких паліїв. Уленьпідпалять, а вночі наші люди пригасять пожежу. На ранок знову підпалять, а вночі наші люди знову пригасять. Та надто нерівні були сили в цьому змаганні, і німецькі вандали перемогли. Загинули в огні всі експонати музею. Обгоріли й обсипались на стінах славетні панно Васильківського — «Ромоданівський Шлях», «Вибори полковника Пушкаря на Спаській площі в Полтаві», «Козак Голота». Тільки на репродукціях зможемо ми побачити тепер чумацький шлях з синім, глибоким небом та легкими кучугурами хмар у золотому пилу, козака Голоту, що мчить на коні по степових травах. Згоріли в архіві оригінали державних актів старої України, метричні книги Полтавської єпархії з записами про народження Григорія Сковороди, Івана Котляревського, Євгена Гребінки, математика Остроградського, художників Левицького і Боровиківського. Згоріли колекції родинних фотографій Гоголя разом з надрукованими віршами Вяземського та Жуковського, недавно виявлені документи про великого грузинського поета XVIII століття Давида Гурамішвілі, що жив і помер у Миргороді.

На кожному кроці ображали фашисти національну гідність нашого народу. Минулого року вони розігнали в Полтаві народну панахиду на могилі Котляревського, повалили огорожу, побили священика, спотворили пам'ятник. Кулями вони побили пам'ятник Котляєвському в центрі міста. Вони спалили старовинну козацьку церкву, будинок, в якому жив Па-

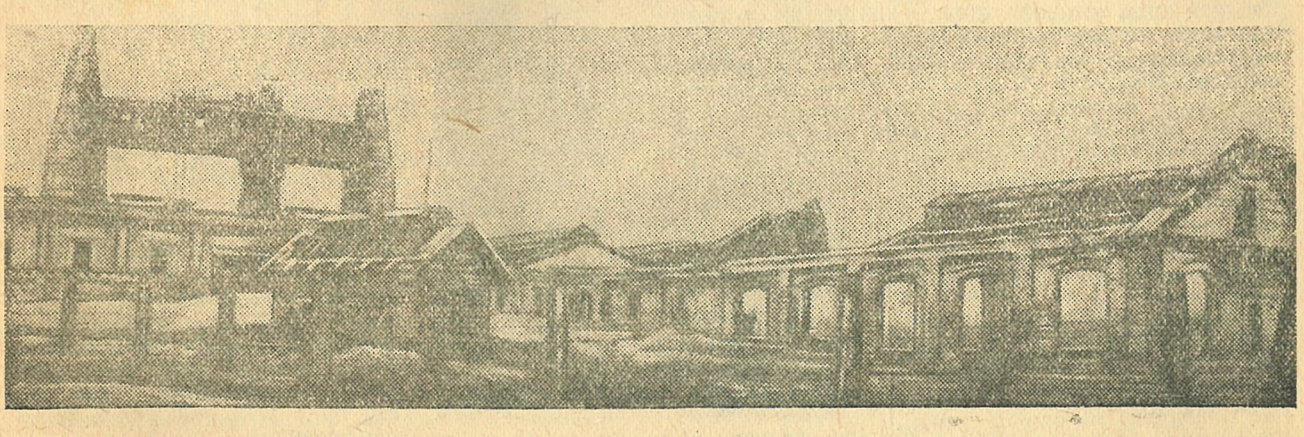

Відступаючи, німецькі вандали спалили всі цехи Слов'янського содового заводу.

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

нас Мирний. Музей Короленка спалив сам гебітс-комісар, що жив у ньому два роки. Та й усю Полтаву з усіма її прекрасними пам'ятниками матеріальної культури фашисти спалили так, що не лишилось жодного двохповерхового будинку в місті, жодної цілої вулиці.

В селі Мануйлівці на Полтавщині німецькі вандали спалили меморіальний музей Горького, знищили пам'ятник письменникові, поставлений українськими колгоспниками, спалили школу і колгосп імені Горького. Зосталося від Мануйлівки лише декілька хат.

В Чугуєві, на батьківщині Іллі Репіна, ціле століття зберігалися два старосвітські будиночки, де виростав солдатський син, майбутній геніальний художник. Вони тепер, пошарпані вибухами бомб. Порожні подвір'я заросли бур'яном. Родичку художника — стару жінку з дітьми десь вигнали німці.

У Ворошиловграді німці знищили музей, де зібрано експонати, які показували героїчний шлях у громадянську війну луганських полків, керованих Климентом Єфремовичем Ворошиловим. Німці знищили музеї в Сталіно і в Золотоноші, в Лубнах і в Миргороді, в Сорочинцях і в Лохвиці, в Чернігові і в Конотопі, в Новгород-Сіверську і в Сумах.

6 листопада цього року наші війська, захопивши плацдарми на правому березі Дніпра, взяли штурмом Київ. Пам'ятник Шевченкові лишився цілий у місті. Перед ним, схиливши голову, довго стояв Микита Сергійович Хрущов. Разом з ним, скинувши шапки, стояли маршал Жуков, генерал армії Ватутін, заступник голови Раднаркому УРСР Микола Бажан. В цю хвилину вони від імені всього радянського народу шанували пам'ять великого поета. А за спиною в них ще палала пожежа в Київському університеті, а за спиною в них місто лежало ще пустельне, безлюдне. Клекотав бій на Васильківськім шляху, бій великого гніву, бій священної помсти за непрощенні образи, завдані нам фашистськими вандалами.

Дм. КОСАРИК

ПРО КІЛЬКІСТЬ СЕЛЯН УКРАЇНИ, ВИВЕЗЕНИХ В НІМЕЧЧИНУ

Німецькі фашисти на тимчасово загарбаній ними радянській території застосовували й застосовують, як відомо, з перших часів окупації «вербовку» робочої сили для промислових підприємств та куркульських господарств Німеччини. «Вербовка» ця має нечувані розміри, методи її винятково жорстокі.

Про кількість селян, вивезених німцями з України за час окупації, дають уявлення цифри, записані нами по селах Харківської, Полтавської, Чернігівської та Київської областей в перші дні визволення їх, у вересні — жовтні 1943 року.

Ось оригінал списку селян села Фидрівки, Велико-Кринківського району, Полтавської області, «завербованих» на роботу в Німеччину. Список підписано колишнім старостою й колишнім керівником так званого «Громадського господарства» і затверджено печаткою та підписом коменданта Ніхеля.

Із списку видно, що з 349 дворів села Фидрівки загнано в Німеччину 131 чоловіка. Крім того, у Фидрівці проведено ще два набори невільників, кожного разу по сто душ. Отже за два роки окупації з цього села взято 345 селян, або з кожного двору по одному невільнику.

З села Турбаї, що в п'ять разів менше від Фидрівки, німці вивезли до Німеччини 61 невільника. Тут також на кожен двір припадає приблизно по одному невільнику. Були й інші «вербовки» в Турбаях, але турбаївці щоразу розбігались ще по дорозі до залізничної станції.

Така масова втеча — дуже поширене явище, і це врятувало від загибелі не один міліон нашого населення.

З села Горби, Глобинського району, вивезено в Німеччину 400 селян, з села Клищенці Градизького району — 164, з села Жовнин того самого району — 292 душі. В селі Жовнин особливо багато відірвано матерів од малих дітей.

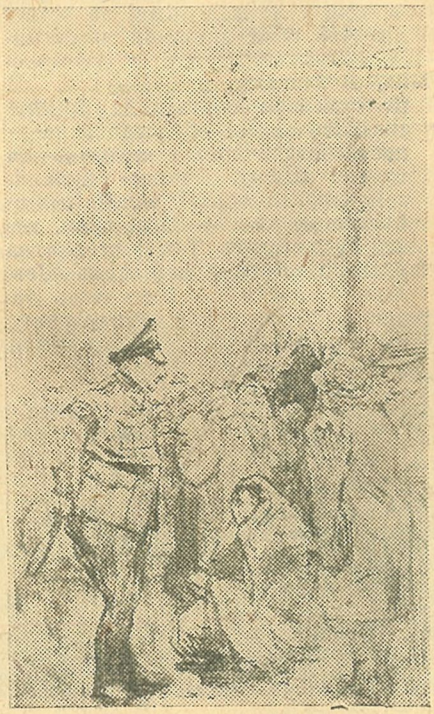

Работоргівці. Мал. Л. Ходченка.

На березі Дніпра можна було ховатись од «вербовки» в плавнях, одначе, й тут німецькі комендати і поліцаї ловили робочу силу. Наприклад, у наддніпрянському селі Москаленках, Ірклїівського району, виловлено й відправлено до Німеччини 213 душ, у сусідньому селі Мойсенці — 190 душ. Особливістю «вербовки» в цих селах були саме **лови, полювання на людей.** Німецькі людолови хапали селян на вулицях, кого де застали.

З більшого наддніпрянського села Чапаївки вивезено 300 громадян.

По селах лісової смуги, де ховатись од «вербовки», було легше, ніж у плавнях, і де людоловам дуже заважали місцеві партизани, було особливо багато втікачів. Комендати лютували, і, коли хто потрапляв до їхніх рук, тому вже важко було вирватись. Навіть з середніх сіл німці забирали тут пересічно до 300 душ.

Точні дані про кількість загнаних у німецьку неволю селян можна буде встановити тільки тоді, коли буде визволено всю Україну. Але й попередні підрахунки показують, яких, дійсно, нечуваних розмірів набрала «вербовка» селян у Німеччину.

Якої ж кари треба на ворога, щоб була вона відповідна розмірам злочину?

Д. КОВАЛЕНКО

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

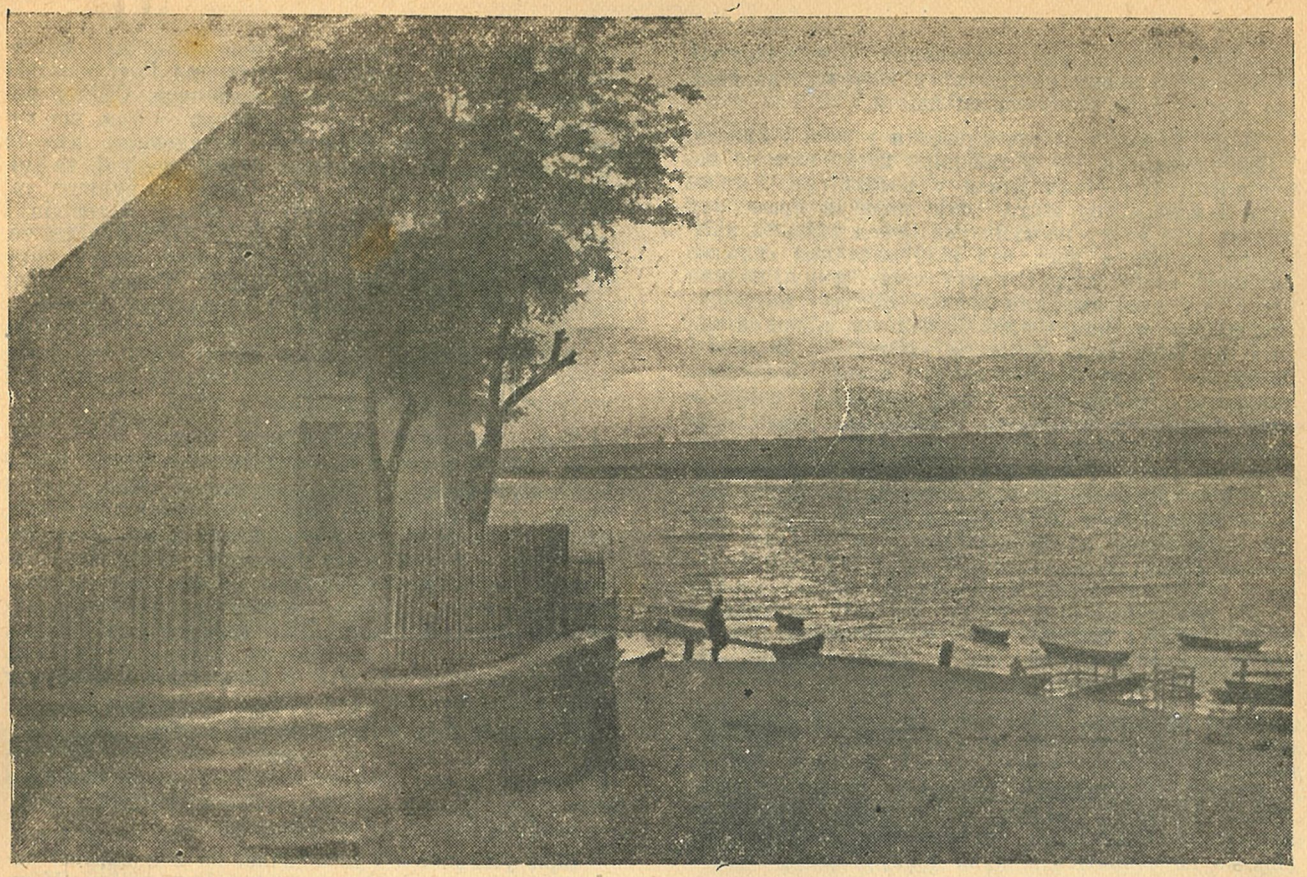

Берег Дніпра біля Каховки.

Леонід ПЕРВОМАЙСЬКИЙ

ВІРА

Танки з довгоствольними гарматами і жовтими головами тигрів, намальованими на броні, стояли під вікнами її хати. Над дахом зі свистом пролітали снаряди і вибухали десь біля переправи, якою німці виходили з міста на заріччі висоти. Шкло у вікнах із стогоном вилетіло, стіни тремтіли, глина падала зі стелі.

Віра вивела свекруху та Вовку на город і звеліла їм сидіти в ямі, викопаній між кущами картоплі, а сама, тремтячи від хвилювання, лягла під парканом і крізь щілини між почорнілих дощок дивилася на вулицю... Їй зле було видко, що робиться на вулиці, і вона піднімала голову і витягувала шию так, що боліли м'язи. Звідти, зза городу, зза останніх хатинок вулиці, зза кукурудзяних і соняшникових ланів ішло її звільнення,— втілене в образи запорошених, стомлених людей з автоматами і гвинтівками наперевіс.

Віра жила полонянкою два роки. Втомний час минав повільно, як важко вантажений віз, якого тягнуть на гору стомлені коні. Але ці останні хвилини, які треба було їй прожити ще до того часу, коли радість зустрічі допоможе їй підвестися з землі, вибігти за хвіртку і кинутися на шию першому бійцеві з зіркою,— були втомніші за ці два довгі роки Віра тулилась до запорошеної трави, коли над подвір'ям пролітав снаряд, з несамовитим свистінням вгвинчуючись в повітря. Вона здригалася всім тілом, коли «Тигри» пострілами своїх гармат відповідали на постріли наших батарей. На кулеметні черги в її свідомості відгукувались якісь невиразні, важкі спомини...

Серпень розвісив над вулицею, над трьома старими високими осиками біля її хати блакитну пелену неба. Гіркий задушливий дим пострілів здіймався в небо і танув, не плямуючи холодної блакиті. І все, що відбувалося на вулиці перед очима Віри, не затримувалося в її свідомості, зникало безслідно, бо не ці важкі танки, які стояли біля хатинки, не німці, що, зігнувшись, перебігали вулицею, не вибухи і свист снарядів були головним для неї зараз. Головним було те, що жило в її серці два довгі роки, те, що зараз доходило кінця,—чекання зустрічі. Віра не могла б жити, коли б не було в неї постійно цього почуття. В найважчі дні, коли вона проходила вулицями свого містечка і чула чужу мову, бачила чужі пихаті обличчя, їй здавалося, що це сон, що варто тільки повернути за ріг і там вона зустріне довгождане минуле... Чекати можна було, тільки вірячи. Всі вони жили в полоні, ніби у кайданах, одягнених на душу, і були такі, що втрачали людську гідність. Вона відчувала, що падіння починається з утратою віри, і вірила, наперекір всьому, наперекір брехні та насильству, наперекір пануючій дикості, що очікуване неминуче здійсниться. Вороги могли позбавити її всього — роботи і хліба, звичних умов життя, могли розлучити її з дитиною, могли вбити її чоловіка, але над головним вони не були владні. Її віра була з нею і допомогла їй вижити в хо-

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

лодному пеклі, на яке перетворили німці людське існування в цьому невеличкому містечку, де раніше життя було відчуванням щастя.

Німці увійшли до міста восени у дощ і сльоту, і Вірі здавалося, що з тієї пори весна вже не поверталась. Прилітали птахи у весняні ліси, цвіли сади і колосилося жито, сніг вкривав промерзлу землю, щоб знову поступитися перед зеленим квітневим рястом, а вона все відчувала над головою свинцеві важкі хмари, густу сітку дощу, подуви вітру, що заморожували кров... Життя завмерло, причаїлося в імлі. Федір, її чоловік, пішов з армією на схід. Вона жила на околиці з Вовкою і свекрухою. В місті хазяйнували німці. З'явилися якісь темні особи, вони стали головними помічниками німців — поліцаями, жандарями, перекладачами... Деяких з них Віра знала раніше, — здавалося, що вони були створені для зради. Вона мусіла вітатися з ними при зустрічі, бо Федір був комуністом, і вона була цілком в їхніх руках. Але дні приниження не порушували її віри. Вона відчувала щохвилини, як зріє її душа, як зміцнюється в ній сила опору. Треба було боротися заради надії, яка допомагала жити, заради маленького Вовки, заради Федора, що конче повинен був повернутися до неї, до сина, до старої матері,— до життя, яке без нього не могло тривати.

Федір прийшов... Яке дивне було його повернення! Пізно ввечері вона прала білизну в ночвах, свекрухи не було вдома. Вовка бавився, сидячи в ліжкові. Відчинилися двері, і на порозі став великий бородатий дядько в подертому кожусі та мокрих валянцях. Він стояв мовчки, дивився, як швидко перебирають її руки вогку білизну в ночвах.

Віра кинула погляд на нього і від утоми, від того, що в хаті не було й шматка хліба, щоб дати торбешникові, подумала: «Воювали б краще, менше горя мені було б!».

В цей час Вовка застрибав на ліжкові та крикнув:

— Тато прийшов!

Віра знову підвела очі і тепер впізнала Федора. Він стомлено і винувато посміхався, відкриваючи ряд вставлених золотих зубів... Тепер вже ні одяг, ані велика борода, що зістарила його на двадцять років, не заважали їй впізнати свого чоловіка. Струсивши змилки з рук, вона підійшла до порогу і крикнула в обличчя Федорові голосно і різко, бо вона ніколи не володіла своїм голосом, і він звучав однаково нестримано, щоб вона не відчувала:

— Чого ж ти мовчиш? Федоре!!

Можливо, вона заплакала в наступну мить, відчувши несподівано, що в цій зустрічі закладено зерно нового розставання. Як обтяжує несвоєчасна радість! Прихід Федора був наслідком загального лиха. Віра зрозуміла це одразу ж, раніше, ніж він розповів їй. Треба було чекати нової біди, і біда, не затримуючись, прийшла.

Сім чи вісім день прожив Федір вдома. Він був безперестанку голодний і жадібно їв. Іноді він прокидався вночі, бо почуття голоду не лишало його. Віра годувала його і знову укладала в постіль. Вони тривожно пошепки говорили про майбутнє,— треба було шукати виходу з закутка, в який завели їх обставини. В місті було ще кілька комуністів, над всіма ними висів зашморг. Казали, що в колишніх лісах діяв партизанський загін. Хтось був зв'язаний з загоном. Але шукати треба було навпомацки, ніби пересуваючись в темряві, невідомо було, хто свій, а хто встиг стати чужим. Шибениця на майдані біля Народного дому стала страховищем, що роз'єднало людей.

Одного разу, увечері, німецький офіцер проводив українську дівчину додому по Гребенюковій вулиці. Хтось кинув камінь в офіцера. Офіцер вистрелив з пістолета, але не влучив — той, що кинув камінь, встиг зникнути. Встановити, хто це був, німцям не пощастило. Вночі поліцаї та німецькі солдати оточили Гребенюкову вулицю та, піднявши з постелей старих, жінок, чоловіків і дітей, оголосили їм, що всіх їх розстріляють за те, що на їхній вулиці хтось наважився зняти руку на представника німецької армії. Трохи згодом жінок і дітей відпустили і оголосили, що розстріляють кожного десятого чоловіка. Нарешті, було оголошено останнє рішення. Якщо люди не викажуть того, хто кинув камінь,— будуть розстріляні комуністи, що переховуються в місті.

Так лихо знову підійшло до дверей Віри. Ранком Федора забрали в жандармерію. Взяли також і Безкоровайного і Підгородецького, Лазуренка і Хоменка, взяли Бориса Жука, секретаря міськради, взяли старого Федорового дядька Івана Горошка, що працював у будинку інвалідів, взяли Гречаниченка, робітника райспілки, і багатьох інших... Місто завмерло. Щільно зачинилися віконниці. Ніхто не виходив з хат. Жах заморожував серця. Коли ще у когось жевріла надія, вона пригасала, варто лиш було глянути у свинцеві очі німців, у безжалісно тупі обличчя поліцаїв і жандарів.

Віра добилася побачення з Федором.

— Пане Безкостний,— переборюючи в собі презирство і огиду, звернулася вона до начальника поліції. — Що ви зробите з заложниками?

— Шльопнемо,— відповів зрадник.

Віра увійшла в приміщення, де під вартою сиділи заарештовані. Вони трималися спокійно. Можливо, вони догадувалися чи навіть знали, що доля їхня вже вирішена, але не хотіли говорити про це з жінкою, не довіряючи її душевній силі. Вони про все говорили, розпитували про родини, про те, що діється в місті, і ця зовні спокійна розмова коштувала їм чималих зусиль. Для них ніби не існувало зовнішнього світу — кімнати, яку вартували поліцаї, міста, сповненого німецькими солдатами, шибениці на міському майдані, перехресних шляхів, по яких ходила, підстерігаючи свої жертви, смерть, одягнена у німецьку шинелю жаб'ячого кольору. Заарештовані згадували минуле життя, свою велику працю і свої великі радощі і говорили про минуле так, ніби течія життя не була порушена німецькою навалою: вони в думках перекидали міст у майбутнє, хоча їм не судилося вже побачити його.

Темрява листопадової ночі підступала до вікон, за стіною поліцаї бряжчали зброєю, чути було розмову і регіт — це повертало їх до дійсності... Прощаючись, Віра обняла і поцілувала Федора.

— Чого ти така сумна? — спитав він, не відпускаючи її руки.— Ранком ми ж знову побачимося...

Ніч тепер велика, до ранку далеко,— відповіла Віра, стримуючися з усіх сил, щоб не заридати. Здається, він не зрозумів, що за цими словами крилося її побоювання, що їх розстріляють вночі.

Ніч... Стислося в грудку серце. Очі висохли, запалений мозок відмовлявся зрозуміти і прийняти неминуче. Свекруха мовчки дивилася на Віру. Вовка, у якого завтра повинні були одібрати батька, бавився на підлозі. Треба бути міцнішим від каменю, щоб не закричати, не розбити голову об стіну. Віра розмовляла з свекрухою про буденні турботи з таким спокоєм, ніби нічого не відбулося і нічого не має відбутися. Можливо такий зовнішній спокій, таке вміння володіти собою властиве тільки жінці-дружині, матері... Велика сила життя,

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

втілена в жінці, робить її здатною перетерпіти найжорстокіші страждання. Тягар, який вона несе на собі в цій небувалій боротьбі, не тільки не згинає її, але зміцнює і розкриває в ній те простодушне благородство, той життьовий героїзм, якого ми може не помічали і не цінили раніше.

Віра нічого не сказала свекрусі, приголубила Вовку, лягла і стала чекати ранку... Все життя з усіма його радощами і муками, босоноге дитинство, школа, праця, пробудження почуттів, кохання, одруження — всі спомини в образах, коротких і туманних, пройшли крізь її стомлений мозок. Це було ніби повторенням життя, коротким його підсумком, ніби і для себе Віра чекала смерті. Вона лежала знесилена і разом з тим охоплена страшною напругою, яка робила гостро-чутливими її нерви. В темряві, між сплющені повіки, вона бачила те життя, яке пішло від неї, так відчутно і яскраво, що, здавалося, одним рухом можна було спинити його. Вона розплющила очі: був ранок. Можливо, вона заснула на якусь хвилину. Вона злякалася від думки, що очікуване могло відбутися в ті хвилини, коли вона спала. Похапцем вона одяглася і вийшла з дому. Вулиці були безлюдні. На подвір'ї поліції товпилися солдати: вони голосно розмовляли між собою, оглядали зброю, сміялись.

Віра розуміла, для чого тут ці солдати і чому вони оглядають свою зброю... Офіцер подивився їй услід, коли вона проходила в приміщення, де тримали заложників. Переступаючи через поріг, вона приєднувала до їхньої долі свою долю — вона була єдиною жінкою, що мала з ними зв'язок, нікого більше не допустили до засуджених.. Обличчя заложників почорніли і схудли за ніч. Вона не знала, про що вони говорили вночі, коли її не було, але в очах їхніх вона читала вже повість іншого буття, страшну своїм спокоєм і невідомістю.

— Якщо мене... коли щось трапиться,— обережно сказав Федір,— дивлячись мимо її обличчя напружено спокійними очима, ніби читаючи свою долю, що вставала перед ним віддалік,— ніколи не залишай матір. Рости нашого Вовку...

Заложників вивели з поліції і через сквер під охороною провели до міської управи. Віра невідступно йшла за ними. Вона зайшла в управу й бачила, як заложників викликали по одному і пропонували признатися, що це вони організували напад на німецького офіцера. Ніхто не підписав запропонованого німцями документа. Віра стояла біля виходу, їх виводили повз неї, і вона обняла і поцілувала кожного, і це було останнє прощання людей, що залишали життя, прощання з життям, з минулим і майбутнім. Коли вона обняла Федора, і поцілувала його тремтячі холодні губи, їй здалося, що земля зникає спід її ніг, що все падає і непроникнена імла обгортає світ.

Німецькі солдати щільною стіною оточили заложників, щось гукнув командуючий офіцер, якісь обдерті люди з лопатами на плечах стали спереду і всі рушили пустельною вулицею за місто. Не пам'ятаючи себе, вже майже несвідомо, Віра кинулася бігти слідом за солдатами, але поліцаї заганяли людей у подвір'я. Віра кинулася у перші ворота і городами, по мерзлій ріллі, через канави і тини, побігла, то випереджаючи колону, то відстаючи від неї. Вона прибігла до соснової посадки в кінці Червленої вулиці майже одночасно з прибуттям туди смертників і зупинилася в страшному одубінні за якимсь парканом. Прибігли ще люди, можливо, рідні тих, кого зараз мусіли розстріляти. Віра вже не бачила і не впізнавала нікого, погляд її був прикутий до Федора і його товаришів... Для них уже копали могилу, покрикував офіцер, низько повзла величезна свинцева хмара, навалюючись на сосни, на паркани, на дахи будинків, ніби спускалося над світом важке віко труни...

Коли смертників поставили над могилою, Віра вийшла зза паркану. Німець навів на неї парабелюм, і вона зупинилась, хоча й не злякалась. Віра почула, ніби крізь сон, як Федір попросив дозволу попрощатися з дядьком Іваном і, як крізь сон, побачила, що вони обнялись і потім поруч стали над могилою. Постріли різко вдарили повітря, відгукнулися болем у мозкові. Вона побачила, як повільно упали вбиті, як їх за ноги, квапливо стягали в могилу, як сім куль випустили у Федора, дострілюючи його.

Вона не вимовила ні звука, не вронила сльози. Вона була вже майже мертва, але їй треба було ще побачити, як з мертвого Федора стягають розтоптані валянки — і обірвалась в її душі остання нитка, щоб в очах погас останній промінь світла. Віра впала на мерзлу землю — на обличчя її лягли якісь холодні гострі голки і потекли, як сльози. Це з чорної хмари просіявся перший сніг страшної зими сорок першого року...

Все інше вже не було страшне. Вона прийшла до пам'яті в своїй хаті. Була ніч, свекруха сиділа в приголів'ї, якісь старенькі монашки співали над нею відхідної. А ранком прийшли з поліції,— поліцаї підслухали співи в хаті, вирішили, що вона викопала тіло чоловіка з спільної могили і після одправи поховала на кладовищі. Троє німців та пан Безкостний, зрадник, допитували її, але вона не боялась. Її відпустили після того, як німці переконались на місці, що могила розстріляних не розрита. Вона вийшла з поліції незломлена, горда, несучи презирство, гнів і надію в серці; ці почуття були її багатством, — маючи їх, можна було вірити, чекати й жити.

Скільки часу пролежала Віра на траві під парканом, вона не пам'ятає. Не пам'ятає вона й того коли й як пішли німецькі танки з їхньої вулиці. Віра побачила наших автоматників і вибігла до них назустріч з хвіртки. Можливо, їй здалося, що це повернулися ті, кого вона грудневим похмурим ранком проводила на смерть з дверей міської управи. Вона обнімала бійців, цілувала запорошені, засмаглі обличчя, говорила їм ніжні й ласкаві слова, і сльози вільно й легко котилися з її очей, перші сльози, які полегшували душу і повертали почуттям їх первісну простоту і ясність.

□

Я прожив у Лебедині на вулиці Третя Деревенька, 7, кілька день. О десятій вечора Віра Горошко поверталася з роботи. Син її Вовка, обсипаний ластовинням, золотоволосий хлопчисько, в цей час уже спав, свекруха, Марія Матвіївна, добросердна українська бабуся, гріла чай на плитці. При світлі бензинового каганця ми засиджувалися далеко за північ. Дві жінки, стара й молода, розповіли мені повість про дні приниження, одну сторінку якої я, як міг, виклав тут. Я слухав їх з великим хвилюванням, намагаючись не пропустити ні слова. В простому їхньому оповіданні розкривалася передо мною безодня страждань, в яку ввергли наш народ зайшлі люди, мені хотілося схилитись перед мужністю жінок, дочок народу, які в стражданнях знаходили сили для життя, жили в надії на зустріч з щастям і дочекалися свого дня. Я повинен був написати ці рядки, щоб сказати всім, хто йде сьогодні на захід:

— Помщайтеся, солдати і чоловіки, за сльози і страждання жінок, за матерів та дружин, достойних вашої чесної любові і благоговійної поваги!

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

ДВА БІЙЦІ

Дружба, народжена в боях — найміцніша в світі. Повернувшися з фронту, вони вже ніколи не забудуть один про одного, а може й додому поїдуть разом: ми ж бо з вами чули, як Аркадій Дзюбін, запрошував Сашу з Уралмашу — до себе на Україну, в Одесу.

Вони — нерозлучні на все життя. Не забудемо й ми з вами двох отих воїнів. Пісеньки Аркадія Дзюбіна ще довго лунатимуть між нас, їх уже чути на вулицях, їх уже стиха наспівують під час роботи, вони лунають і в окопах— серед наших бійців. Та й хто забуде привабне лице одесита? От він, сівши до піаніно, під час нальоту ворожих літаків, хвацько наспівує свою пісеньку на горішньому поверсі одного з ленінградських будинків. От він, повернувшися на трамваї з Ленінграда на фронт, не застає в живих своїх товаришів, що для них він виконував у місті якісь доручення. Щоб розважити в бліндажі стомлених і засмучених, підбадьорюючи поранених, Аркадій, хоч його й душать сльози, видобуває з кутка притрушену землею й уламками дерева понівечену гітару й знов починає своєї: — «Я вам не скажу за всю Одесу»...

І всі слухають його. І завмирає в мовчазному захопленні широке лице уральського коваля Саші.

Вони такі зовсім неоднакові з цим-от Сашою з Уралмашу, — і вдачею, і звичками, і виглядом, і мовою, але німця обидва б'ють однаково, добре та чесно, не дружачи з власною смертю, навіть не вірячи в неї. Вони виручають один одного з біди — і в пору приязні, і навіть тоді, коли між ними тимчасово лягла тінь особистого непорозуміння. Вони однаково вірять у своє майбутнє, однаково ненавидять напасника, однаково люблять свої рідні Урал і Одесу, і славен Ленінград, який вони боронять своєю кров'ю.

В кінокартині «Два бійці» майже нічого не відбувається. Але її не забудеш, бо все там — щиро й людяно, бо характери показаних воїнів приваблюють нас своєю життьовою правдою...

Незграбний велетень Саша випадково закохується десь на ленінградській вулиці в звичайнісіньку дівчину, не дуже, зрештою, й цікаву, не дуже й молоду, а невгамовний жартун, Аркадій, потішаючи стомлених боєм товаришів, дошкуляє закоханого Сашу необачним словом. Дружба наче й розкололась, але обидва хлопці дбають один про одного і, вдаючи байдужих, ще більше зміцнюють і без того нерозривну приязнь, бойову дружбу, щиру любов. Аркадій Дзюбін пише дівчині любовні листи — від імені закоханого Саші, що потрапив саме тоді до госпіталя, і вона, зачарована словами кохання, теж починає думати про нього з ніжністю й турботою, і вже мріє про зустріч із звитяжним оборонцем Ленінграда... А коли все розв'язується, коли простодушний Саша-з-Уралмаша дізнається про той новий доказ дружньої любові Аркадія, коли він, важачи власним життям, виручає друга від видющої смерті, коли вони вже знов удвох, коли гасне екран і ми виходимо з кінотеатру, — наші думки таки лишаються з ними, там, на Ленінградському фронті, бо ми знаємо, що вдвох їм буде легше воювати й перемогти, бо ми вже встигли полюбити їх, бо нас хвилює дальша доля наших друзів, нам хочеться знати, де вони тепер, що роблять цієї хвилини, коли ми згадуємо про них.

Нам хотілося б знову зустрітися з ними, побачити їх і в житті.

Ставив цю картину лауреат Сталінської премії, український режисер Леонід Луков (постановщик фільмів «Велике життя» та «Олександр Пархоменко»); сценарій Габриловича — за повістю Л. Славіна; роль Аркадія Дзюбіна виконував артист М. Бернес; роль Саші-з-Уралмаша—артист Б. Андрєєв; головний оператор А. Гінзбург; пісеньки і все музичне оформлення написав композитор Микита Богословський.

Нова робота режисера Л. Лукова — одне з найвидатніших явищ радянської кінематографії за час війни.

Олександр ІЛЬЧЕНКО.

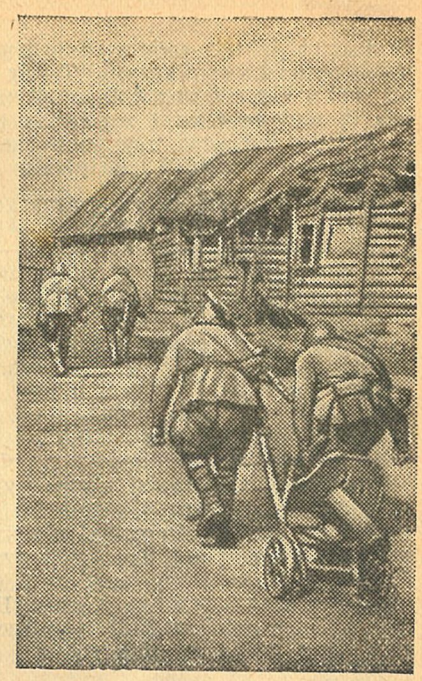

Кулеметники переходять на нову позицію.

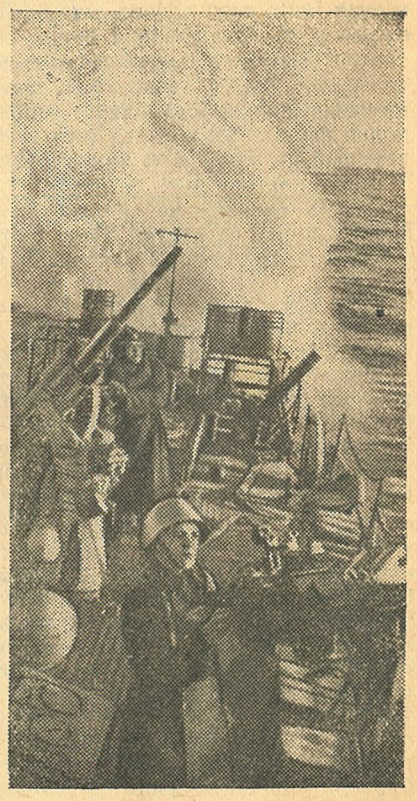

Завжди напоготові стоять наші зенітники.

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

СЕРГІЙ БОРЗЕНКО

22 червня 1941 року письменник Сергій Борзенко став воєнним кореспондентом. 17 листопада 1943 року Указом Президії Верховної Ради СРСР за форсування Керченської протоки, закріплення плацдарму на Керченському півострові і виявлені при цьому доблесть і геройство майору Борзенкові, Сергію Олександровичу, присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

Війна розкрила все благородство і красу його душі. Автор цих рядків знає Сергія Борзенка і товаришує з ним протягом багатьох років. Разом з ним ходили ми дорогами війни, пили воду з одного казанка, вкривались одним плащаметом, захищали один одного в небезпеці, разом пережили трагедію відходу з рідної української землі, разом зазнали й щастя визвольного походу на захід.

Сергій Борзенко — людина винятковоі наполегливості й працездатності. Цікавий до всього, пильний до навколишнього життя, бистрий, із щирим серцем художника, почав він свою літературну діяльність давно, бувши іще робітником-слюсарем на Харківському велозаводі.

Довгий час він працював за кореспондента в обласній газеті «Соціалістична Харківщина». Багато їздив і писав тоді. Твори свої друкував по газетах і журналах.

Десять років тому вийшла з друку перша книга його повідань, яка називалась «Народження комуніста». Так, це дійсно було народження комуніста, хоч до лав більшовицької партії Сергій Борзенко вступив уже підчас війни. Його приймали в партію, як воєнного журналіста.

Партійні збори відбувались під широковітним кленом, у лісі, недалеко від лінії фронту.

Сергій Борзенко писав і романи, безліч разів переробляв їх. Перед самою війною стало відомо, що в журналі «Знамя» прийнято до друку один із його романів. Та почалася війна, і той роман, як і недописані романи «Золотий шлях», і «Краматорськ», так і не побачили світу.

Ми не знаємо, де Сергій Борзенко подів свої численні рукописи; дійно, чи знищив. На фронт він прийшов, як воїн, готовий до всього: голубоокий з одвертим обличчям, наган на ремінці, пілотка, шинель, зелений мішок за плечима і кілька чистих зошитів, які він почав заповнювати своїми враженнями уже в вагоні, дорогою в Діючу армію.

Так почалося його нове життя, життя воєнного журналіста, цікавого до всього, що робиться на війні, пильного і спостережливого художника, сміливого і хороброго солдата.

Ніщо на фронті не проходило повз його увагу. Сергій Борзенко використовував кожну найменшу можливість, щоб побувати в боях, і скоро у нього з'явилося широке коло знайомих і друзів. Тут були бійці і прославлені генерали, лікарі і пілоти, артилеристи і розвідники. Борзенко писав про них. Коротка стисла замітка для газети — і в ній факт, епізод, записані там, де вони стались. Але його не задовольняли замітки й телеграми, і він докладно записував до своїх щоденників враження від людей та подій, збираючи для майбутніх творів — зерно до зернини — багатий матеріал війни.

В серпні 1941 року ми були з ним на Дніпрі.

Разом з одною частиною ми мусіли вдвох із ним перебратись через ріку Лапічку перед дніпровськими плавнями і вийти в плавні, щоб подавати кореспонденції з частини, яка вела бої проти угорців.

Та Борзенка важко було знайти. В штабі одного полку мені сказали, що він пішов на якийсь КП під Нікополем. Я довго блукав заростями, по високій траві, по болотах, поки, нарешті, побачив його. Він сидів з командиром батареї на одинокому дереві й коректував вогонь двох гармат за якусь сотню метрів від переднього краю німецької оборони.

— От здорово! — говорив він мені дорогою. — Видно ж, усе видно. Ти бачив? Точка. Кулемет. Ріже, сукин син, звідти. І раптом — раз! два! Ох, і точно кладуть. Як в аптеці! — і він записував у маленький блокнот прізвища артилеристів і їхнього молодого командира.

В дніпровських плавнях трапилась така пригода.

З частини, в якій ми були, на правий берег Дніпра вийшла розвідка і не вернулась. Увечері ми пили чай у командира катера (коли не забув, його прізвище — Олександр Міньонок). То був запальний моряк, який потрапив у Дніпровську флотилію і страшенно жалкував, що доля прив'язала його до цього «гроба», як він називав катер. Хлопцеві дуже хотілось діяти, воювати. Він запевнив комісара Сабадашевського, що піде в розвідку з одним червоноармійцем і здобуде все, що потрібно командуванню. Перед світанком він вийшов.

Минула доба. Моряк не вертався. Тоді Сабадашевський (пізніше — прославлений воєнком одної з перших гвардійських дивізій) подивився на нас усіх і сказав ніби сам собі:

— Доведеться мені йти. Хто зо мною?

Кілька політпрацівників підвелися.

— А ви, кореспонденти?— спитав він у нас.

Сергій устав, поправив ремінь:

— Звичайно.

В ту хвилину, він, мабуть, і не думав ні про що. В розвідку? Значить, так треба.

Ми вийшли плавнями на дніпровський берег. Широкий Дніпро струмив у заростях серед похилих верб і кущів. Тиха вода віддзеркалювала небо пізнього літа, сіроблакитне й глибоке. В темних зелених заводях край берега зрідка кумкали жаби. Така тиша і первозданний спокій стояли над цим краєм, що не вірилося в існування гармат і пострілів.

Переправились ми на правий берег на латаних човниках, по двоє, по троє, з саперними лопатками й кілками замість весел.

Човник, на якому їхав Борзенко, зразу сповнився водою. Розвідника пристали до каменястого острівця. Сергій пілоткою вичерпав з човника воду, а тоді, вимахуючи кілками над водою, поплив далі.

Коли вийшли на середину Дніпра, мадьяри з плавнів обстрілювали нас. Про маневр на цих вутлих човниках годі було й думати. З

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

усіх сил ми налягли на наші лопатки й кілочки, приготували гранати і так рвонули вперед до берега, що не встигли мадьяри отямитись, як ми вже були на суходолі. Швидко стали в бойовий порядок і пішли тим берегом, ховаючись у кущах, комишах і високій траві.

Завдання наше—розвідати стежки підходу до Ново-Кам'янки та сили мадьярів в обороні берега — ми виконали. Поверталючись назад, наша група на невеликій галявині коло куща угледіла раптом труп людини в чорній одежі. То лежав убитий моряк Олександр Міньонок. Круг нього розкидано стріляні гільзи, оддалік кілька вигорілих плямок у траві, сліди розривів гранат

Борзенко зняв пілотку і схилився над трупом моряка.

— Не дався дешево, моряк, — півголосом промовив Сергій. — Яка красива смерть. У бою...

Ми поховали моряка на тому ж місці, вирили йому могилу нашими лопатками й кілками, обклали її каменем.

Борзенко довго був під впливом пережитого і, згадуючи доброго хлопця, мрійливо говорив:

— Отак, як Міньонок, і не жаль умерти. Слово честі!

Зустрічав я потім Борзенка в кавалерійській дивізії Кириченка. Генерал дав йому коня і автомат. Борзенко тоді запустив собі довгі тоненькі вуса. Він гасав на коні і дуже був схожий на Лермонтовського Печоріна. Так і називали його — Печорін.

Бачив я його і в горах Передкавказзя, коли він ходив у німецький тил до партизанів. Пригадую, як одержав він перші свої нагороди — орден Червоної Зірки і медаль «За відвагу». Переказували мені, що мав він ще одну нагороду — орден Червоного Прапора.

І нарешті — Герой Радянського Союзу.

Треба уявити собі Борзенка десантником на Керченському півострові. Мені довелось бути в сусідній частині, на тій самій ділянці фронту, де воював Борзенко. Я сам не бачив його подвигу. Але знаю Сергія і, маючи перед собою газети, де надруковано перші його кореспонденції з Керченського півострова, можу встановити, як це все було.

Тисячі снарядів, мін і бомб ударили з Тамані по ворожій обороні на березі Керченського півострова. Перший батальйон сміливців сів на мотоботи і катери та вийшов у море. Серед перших був і воєнний кореспондент армійської газети «Знамя Родины» майор Сергій Борзенко. Під гуркіт вибухів вони висадились на тому березі.

Гранатою, багнетом, автоматом прокладали собі путь десантники, відвойовуючи перші метри кримської землі. Коли невеликий плацдарм був уже закріплений і наші захопили перші німецькі траншеї, Сергій Борзенко відклав автомат і сів писати першу кореспонденцію.

Як переказував рядовий морської піхоти Іван Сидоренко, що, перепливши керченську протоку, доставив цю кореспонденцію до редакції, Сергієві Борзенкові не раз довелося знову братись за автомат і йти відбивати контратаки німців. І все таки кореспонденцію він дописав.

«О восьмій ранку,— писав Борзенко,— почалася перша контратака противника. З правого флангу, по шосе, на десятках автомашин почали підходити німецькі автоматники. Всю нашу оборону піддано жорстокому мінометному й артилерійському обстрілові. Сотні снарядів без перерви рвались серед окопів. Захоплення боєм було настільки велике, що тяжко поранені перев'язували себе тут же і далі трощили ненависного ворога. Старшина Петро Зноба, тяжко поранений, убив 8 німців і заявив, що краще помре, аніж піде з бою, не виконавши завдання».

Дев'ятнадцять танкових атак, підтриманих значною силою піхоти, героїчно відбив у перший день відважний загін десантників.

Борзенко бився з німцями, командував групами сміливців і писав листи до своєї газети. А рядовий морської піхоти Іван Сидоренко перепливав протоку й приставляв ці листи редакторові. Сергій Борзенко описував людей десанту, їхню відвагу й геройство. Він писав про червонофлотця Миколу Дубковського, про сержанта Миколу Кривенка, який знищив німецький танк гранатою, про лейтенантів Тулінова і Петра Дейкала, про старшого лейтенанта Івана Цибізова, про дівчину-воїна Галину Петрову, яка перша вийшла на берег і крикнула:

— Діти Сталіна! Тут немає мін. Вперед, за мною!

Німці з їхніми гарматами й танками, з мінометами, з авіацією нічого не могли вдіяти проти маленького загону відважних воїнів, за спиною в яких плескалося море, отже, чигала смерть, а перед очима лежали рідна, зганьблена ворогом земля, яку треба визволити.

В списку воїнів, що стали героями в боях за Керченський півострів, стоїть ім'я нашого славного друга, воїна і письменника Сергія Олександровича Борзенка.

Отак воює він за священну рідну землю, не знаючи втоми, забувши про день і ніч.

Майор Д. ВИШНЕВСЬКИЙ

ЗЕМЛЯ ВІТЧИЗНИ

Про це газети написали б так:
«Ривком раптовим рота насвітанку,
Зайнявши висоту, відбила сім атак
Ворожих автоматників і танків».
Без назви, без прикмети висота.
Опорний пунк — і дзоти, і траншеї,
Ріка і луг. — Так, це ж земля свята,
Земля Вітчизни рідної моєї!
Земля Вітчизни. Шелест ясенів.
Без назви висота у рідним Придніпров'ї.
Розкопана, полита густо кров'ю,
Повік священна ти в серцях твоїх синів

Ф. МОРГУН

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

ФРОНТОВІ КАРТИНИ

Озброєна бойовим досвідом і могутньою технікою, доблесна Червона Армія успішно посувається вперед, на захід, знищуючи банди фашистських розбійників, очищаючи священну землю нашу від гітлерівської чуми. Багато цікавих картин можна бачити в ці історичні дні на широких дорогах війни.

СОБАЦІ СОБАЧА СМЕРТЬ

Щойно відбувся гарячий бій.

Про це свідчать підпалені фашистами хати на околиці села і безліч трупів у брудно-зеленкуватій уніформі. Славно попрацювала наша артилерія!

Ось біля церкви лежить здоровенний лобур. Комір френча і засмальцьованої сорочки розстебнений. На брудному коростявому тілі — шовкова жіноча комбінація. З сумки стирчить ріжок вишитого селянського рушника. Мимо трупа проходять старі колгоспниці, з огидою плюють у сірі витрішкуваті очі фріца.

— Собаці собача смерть!

Два наші автоматники женуть на схід велику юрбу полонених німців і мадьярів. Брудні, нахабні морди, полохливі погляди вовчих очей. Розбійники! Ні, дикуни, людожери!

Назустріч риссю мчать наші козаки. Побачивши їх, фріци одразу піднімають угору руки, щоб іще раз переконати, що вони полонені. Ї навколо реїчуть, а хлопці, що бежать поруч, пронизливо свистять. О, ці непосидючі дзвінкоголосі хлоп'ята! Всюди вони встигнуть побувати першими, все вони бачать і чують. Ось вони обліпили «тигра», що застиг на розі провулку. Один сидить на довгому стволі гармати, другий із замазаним сажею носом уже «обслідував» тигра і вилазить з люка башти.

— Справний тигр! — авторитетно заявляє він товаришам.— Злякалися фашисти, покинули танк!..

ДОЯРКА

Слідом за танками в село вриваються наші автоматники. Спалахує короткий, але жорстокий бій.

Та ось уже все затихло. Женуть полонених фріців. З льохів і ям вилазять старики, старухи. Вони плачуть від щастя. Обійми, гарячі поцілунки, радісні вигуки.

Автоматники обшукують городи, клуні, ями, виловлюють фріців, що поховалися там.

І раптом дивовижна картина: червоноармієць, присівши з казанком коло корови, проворно доїть її.

— Гей, ти, доярко! — вигукує сержант. — Як тобі не соромно в таку гарячу пору сторонніми справами займатися! Всі німця женуть, а ти до корови причалив, молочка захотів?

Підходить старшина:

— В чім річ? Хто такий? Чому відстав?

— Товаришу старшина, не для себе я молоко добуваю. Он у хаті мої поранені лежать. А я ж санітар, от і хочу їх молочком підкріпити.

Перевірили — дійсно лежать у хаті поранені. Всі сказали тоді: «Молодець санітар! Справді добрий товариш».

НЕСПОДІВАНИЙ ГІСТЬ

Під натиском нашого кінного загону фріци панічно тікали з села. Переслідувати ворога доручили іншій частині, а кавалеристи розквартирувалися на спочинок.

Старшина Гелюх, закінчивши всі справи, поставив біля хати вартового і ліг спати. Вночі з горища обережно зліз фашист, що заховався там під час бою. Він тихо увійшов до хати, засвітив запальничку, оглядівся.

На ліжку міцно спав старшина. На табуретці лежала його гімнастерка, зверху — револьвер. Фашист обережно доторкнувся до плеча старшини. Кліпнувши очима, той отетеріло глянув на ворога і враз схопив револьвер. Фріц, піднявши руки, промимрив:

— Пане офіцер, моя прийшов здаватися полон.

— А-а! Ну що ж, це можна. А я думав... — солодко позіхнувши, сказав старшина.—Але ж принесли тебе невчасно чорти, хіба не бачиш, люди спочивають. Порядку не знаєш, падлюко!

Відправивши полоненого до штабу, старшина знову ліг і тут же міцно заснув.

ПО-НАШОМУ НЕ РОЗУМІЮТЬ

В бою за населений пункт частина майора Буреника захопила чималі трофеї і в тому числі кілька пар коней, запряжених у брички. Ординарець майора Олекса Крило, веселий балакун і бойовий автоматник, сів на бричку, вхопив віжки.

— Н-но!

Коні стояли на місці. Крило ляснув їх батогом, гримнув голосніше. Але коні танцювали на місці, стригли вухами.

— В чому справа? — спитав майор.

— Не йдуть коні! Вони ж німецькі і нашої мови не розуміють... Потрібен перекладач!..

Помітивши полоненого австрійця, Крило гукнув:

— Ану, сідай, будеш за перекладача! Говори коням «вперед!».

Австрієць сів на бричку, щось буркнув, кумедно чмокнув губами, і коні пішли вперед. Бійці весело розсміялися.

ЧЕЧЕЛЬНИЦЬКИЙ СМІЯВСЯ ОСТАННІМ

З кухаря Чечельницького товариші часто підсміювалися. — Який ото збіса вояка, що за два роки жодного фріца не вбив. Та за такий час можна було навіть черпаком хоч одного гада пристукнути!

Не подобалися ефрейторові ці слова. І часом сильно його ображали. «Гаразд, думав кухар,—сміється той, хто сміється останній!».

І ось якось на світанку біля переднього краю німців, на узліссі, з'явилася похідна кухня. Кухар у білому ковпаку щось закричав. Німці повилазили з бліндажів і з казанками в руках помчали до кухні. Раптом споза кухні застрочив кулемет. Фашисти, мов підкошені, почали валитися на траву.

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

Двадцять два фріци убив хоробрий кухар Чечельницький і благополучно прискакав до своїх. Тепер у нього на грудях сяє орден Червоної Зірки.

ГЕНДЕ ГОХ!

Наші танки ішли в атаку. На одній з машин, коло башти, сидів лейтенант Вакуленко з трофейним карабіном у руках. Помітивши дзот, допіру відбитий у німців, Вакуленко вирішив перевірити його.

Увійшовши до дзота, він помітив у пітьмі п'ять солдатів-німців і офіцера, що схопилися при його появі. Це була цілковита несподіванка для лейтенанта. Але він не розгубився.

— Генде гох! — вигукнув Вакуленко, клацнувши замком карабіна. Кинувши зброю, фашисти підняли руки. Задкуючи до виходу, лейтенант вивів їх з дзота. Йому було весело і своєю радістю він вирішив поділитися з фріцами.

— Ех, ви, капловухі! А того й не бачите, що карабін без патронів! — І не встигли німці рота відкрити, як лейтенант зарядив карабін.

ХРЕЩЕНИЙ БАТЬКО

Наші танки і автоматники прочісували вулиці містечка. В один з будинків ускочив лейтенант Усачов. Тримаючи в руці гранату, він рвонув двері і, вражений, спинився на порозі. Замість німців він побачив у хаті молодиць; одна з них лежала на ліжку.

— Наші! Наші! Червоні прийшли! — радісно вигукнули жінки і кинулися до лейтенанта.

— Здраствуйте, товаришу командир! Просимо до нас!

— Здраствуйте, товариші! — всміхнувся лейтенант.

— А у нас, ось, на честь вашого повернення щасливчик народився. Синок!

Одна з жінок показала йому немовлятко. Офіцер сконфузився і зняв пілотку.

— Як звуть вас, товаришу лейтенант?

— Михайло...

Ну от, і назвемо його Михайлом! І будете ви його хрещеним батьком!

Лейтенант зовсім зніяковів.

— Що ж, я не проти, навіть радий... Він ніжно поцілував немовлятко в лобик і заквапився. — До побачення, товариші... біжу, ніколи, треба німців бити!

— До побачення, товаришу лейтенант. Не забувайте ж про хрещеника. Після війни обов'язково заїдьте провідати його! Ви ж таки хрещений батько!

— Заїду неодмінно! — пообіцяв офіцер і побіг уздовж вулиці.

НАДУТЕНКО НАДУВ ФРІЦІВ

Наші танкісти зосередили в долині багато танків. Готувалися до бою. Поки одні оглядали машини, другі пішли на поле недавнього бою по трофеї. Серед зброї вони знайшли кілька полотнищ з опізнавальними фашистськими знаками.

Капітан Надутенко розглядав полотнища. В цей час танкіст Панфілов привів полоненого радиста.

— Розкажіть, як користатися цими полотнищами, — суворо наказав фашистові капітан. Зляканий німець розповів.

Несподівано з'явилась група німецьких аеропланів. Сорок бомбардувальників швидко наближалися до радянських танків. Танкісти кинулися були маскувати машини брезентами, але капітан спинив їх:

— Пізно, хлопці! Розстелюйте на машинах полотнища, а самі спокійно розмовляйте, паліть цигарки.

Танкісти точно виконали наказ. Німці почали пікірувати на танки. Але полотнища спантеличили їх, і вони не скинули бомб. Зробивши коло, вони знову почали наближатися.

— Фріци шукають роботи, — засміявся капітан. — Допоможемо їм хлопці!

Вихопивши ракетницю, він випустив дві ракети в той бік, де на висоті закріпилися німці. Цю висоту треба було атакувати нашим танкістам. Німці подалися туди і скинули всі бомби на голови своїх солдатів.

Незабаром вони з'явилися вдруге. Надутенко знову «допоміг» їм ракетами. Кілька разів прилітали сюди німці і, користуючись «послугами» нашого офіцера, змішували з землею свої укріплення і людей.

— Ось як наш Надутенко фріцюганів надув! — реготалися танкісти.

Обробивши отак німецькими бомбами німецький передній край, Надутенко полегшив танкістам атаку висоти.

БАГАТИРІ

На грудях у механіка-водія старшини Федора Баглюка горить орден Червоної зірки. Поруч виблискує значок «Відмінний танкіст». Про Баглюка і його пригоди розказують багато цікавих оповідань. Танкісти люблять його за надзвичайну сміливість у боях, за веселу вдачу і багатирську силу.

Якось у бою за місто Сєвськ трапився цікавий випадок. Бійці нашого підрозділу в'їхали в одне село і розташувалися на обід. Раптом налетіли ворожі бомбардувальники. Посипалися бомби. Одна з них розвалила хату.

На старшину Баглюка впала стіна, і придавила його до землі. Товариші кинулися були рятувати Баглюка, але почули його могутній голос:

— Біжіть, хлопці, у щілину, бо знову літаки заходять. Нехай вже він відбомбить, гад, а тоді вже витягните мене!

Коли його витягли спід стіни, він звівся на ноги, обтрусив крейду і, скручуючи цигарку, сказав:

— Важкенька стіна, хай їй біс! Спина заболіла так, наче чувал зерна кілометрів за двадцять однес...

✦

Про капітана Семиверстова, колишнього сибірського мисливця, чутка йде далеко за межами його підрозділу. Він добрий артилерист, прекрасний командир і неймовірний силач. Ще юнаком він ходив сам-на-сам проти ведмедя і рогатиною вбивав цього звіра.

На фронті ж був такий випадок. Треба було рукопаш викотити дві протитанкові гармати на відкриту позицію. Дистанція — п'ятьсот метрів. Рощоти взялися за гармати і покотили їх. Але колеса врізалися в глибокий сніг, і люди швидко стомилися.

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

— Чи не можна швидше? — бурмотів капітан.

— Важко, стомилися, — сказав один батареєць.

Капітан усміхнувся.

— Чіпляйте гармати одна за одну, сідайте на них зверху! — наказав він. Бійці швидко виконали наказа. Капітан узявся за передню гармату і швидко, без особливого напруження, потягнув обидві гармати і чотирнадцять чоловіка бійців, що сиділи на них.

Батарейцям стало соромно. Вони позстрибували з гармат, а потім підхопили їх і бігом покотили вперед.

— Отак би й давно! — сміявся Семиверстов, поспішаючи слідом.

Іван ПЛАХТІН

Діюча Армія.

РАДЯНСЬКА УКРАЇНА В ТВОРЧОСТІ ТАДЖИЦЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ

Щира приязнь єднає країну білорожевих гір та країну запашних степів, дарма що тисячі кілометрів простяглись поміж ними. В листі до вільнолюбивого українського народу, чиє серце ще рве чорний крук фашизму, таджицький поет Абулькасем Лахуті каже:

О, краю український, рідний брате,
Кривавою росою вкритий саду!
Ти в ранах — і серця страждають наші,
Ти в полум'ї й серця димляться наші...

Ще до війни Лахуті присвятив Україні чимало творів. Чуле серце поета не могло лишитись байдужим до краси України, цього «розквітлого саду», як він її називав. В 1938—1939 році підчас подорожі по Україні Лахуті захоплюється образом Шевченка, перекладає по таджицькому його «Заповіт», пише своє виразне й лаконічне «На березі Дніпра»:

Проти славної могили Тараса Шевченка
Величне сонце встає за рікою,
Ранковий промінь від могили поета
Через хвилі доріжкою ліг золотою.
Хто бачив, щоб двоє сонць
Поєднались дорогою такою?

Міцніє далі дружній зв'язок таджицького поета з українськими письменниками і Лахуті пише вірш, присвячений Павлові Тичині.

... Пісня твоя — клинок в руках у нас,
Грізно дзвенить і високо злітає,
В час, коли народ співає:
«Партія веде!».
Серцем чистий, розумом сміливий,
Бринить твій вірш, дзвінкий і легкокрилий,
Як природа на Україні милій,
Ніжністю і силою.

В час Вітчизняної війни, в найтяжчу для України годину, Лахуті певен, що прийде перемога.

Любимий брат, український народ...
Хай сад його розквітне пишно знов.
Розвіються під вітром всі негоди,
Де Сталін — там напевне, перемога!

Так пише він у своєму листі до українського народу, прийнятому за резолюцію на мітингу інтелігенції в Сталінабаді—столиці Таджикістана.

Такою ж вірою в непоборну силу радянського народу звучить і вірш Лахуті «Визволимо Тарасову батьківщину».

Чимало віршів присвятив радянській Україні і поет-орденоносець Турсун-зоде. В його поемі «Сын отчизны» змальовано поетичні образи героя Вітчизняної війни Кадира, пристрасного, палкого таджика та ліричного, стійкого українця Миколи. Обох юнаків єднає велика бойова дружба.

Кадир з рідного кишлака їде на фронт. В лісах України він знайомиться з партизаном Миколою. Так розповідає Микола про цю зустріч:

...Я розмахнувся голову знести,
Аж німець-офіцер, примчавши на коні,
Націлився... Та розітнувся крик:
Його зім'яв і збив з сідла таджик.

Дружба Кадира і Миколи священна — їх ріднить клинок. Друзі йдуть у бій, і Микола бачить своє рідне село.

... Воно в сльозах покликало його:
«Іди хутчіш, розвій мою біду,
Тебе давно з надією я жду.
Згоріло я — та попіл ти збери...

Ворога розбито. Та не зустрічає красуня Марина свого коханого Миколу. Дідок розповідає юнакам на попелищі про її останній подвиг:

... Гранати в німців кинула вона...
І крикнула проклятим ворогам:
Я перед смертю відплатила вам!

Страшною смертю покарали дівчину вороги. Микола і Кадир поспішають на її могилу, а потім йдуть у бій — мститись за Марину.

У поета-фронтовика Рахімі є також вірші, присвячені Україні.

Цікаво розвивається українська тема в таджицькій драматургії. 1941 року в Ленінабаді, на сцені Другого драматичного театру імені Лахуті, талановита таджицька актриса Карамат Закірова зіграла роль української дівчини в п'єсі Рахімі Джаліла «Дві зустрічі». В п'єсі розповідається про дружбу в Вітчизняній війні таджицького та українського народів. Дія відбувається на Україні серед партизанів. У партизанськім загоні б'ється з німцями таджик Султан. В п'єсі проходять постаті українців — партизана Дорченка і червоноармійця Андрія — друга Султана. Поруч з ними, хоч і ескізно, подано постаті дівчат — таджички лікарки Мунивари і українок Соні та Галі.

1942—1943 року в Сталінабаді поставлено п'єсу таджицького драматурга Джаліла Ікрамі «Серце матері». Це п'єса про жінку — робітницю шовкоткацької фабрики, героїню тилу, та про її запальну дочку, що стає медичною сестрою. В п'єсі показано пораненого українця Тараса Карпенка. Дівчина Мавджигуль піклується про його здоров'я не лише як працівник госпіталя, а немов найніжніша рідна сестра. Мати Мавджигуль стає йому за рідну матір, родина вважає його за свого сина і допомагає йому одужати...

З захватом зустрічає таджицький народ кожне повідомлення Радянського Інформбюро, де говориться про визволення українських земель. Наш Харків! — кажуть таджики. Наш Київ! Наш Дніпро! І таджицькі письменники в новому творчому піднесенні знову звертають свої очі до мужньої й непоборної сестри Таджикістана — Радянської України.

Марія РОМАНІВСЬКА

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

Проф. М. Н. ПЕТРОВСЬКИЙ

ПЕРШОДРУКАР ІВАН ФЕДОРОВ

360 років тому 6 (16) грудня 1583 року, в старовинному українському місті Львові помер славетний першодрукар Іван Федоров.

Великі заслуги Івана Федорова перед культурою братніх народів — російського, українського та білоруського. Він перший поклав початок у Московській державі і на Україні такій прогресивній справі, як друковане слово, і чимало зробив для розвитку книгодрукування в Білорусі.

На своєму життєвому шляху багато лиха, переслідувань, тяжких злиднів зазнав Федоров, але ніщо не могло зламати його залізної волі, відхилити від справи, якій віддав він все своє життя.

Нам невідомі з точністю ні місце, ані час народження Івана Федорова. З певністю ми можемо сказати лише, що він народився в Московській державі, десь коло 1520 року. Перш ніж узятися до друкарської справи, Федоров був у Москві, за діакона.

В середині XVI століття Московський цар Іван Грозний запроваджував ряд реформ, що мали на меті піднести політичне значення Московської держави та культурний рівень її населення. Однією з таких реформ Грозного мало бути й заведення книгодрукування, перенесення з Західної Європи друкарської справи.

1563 року в Москві відкрито першу друкарню. На керівника її призначено Івана Федорова, що встиг уже на той час вивчити друкарську справу чужоземців, які жили тоді у Москві.

З властивою йому енергією й настирливістю взявся працювати Федоров у друкарні. В березні 1564 року він закінчив уже друкувати «Апостол», цю первістку російського книгодрукування. Через рік Федодров випустив з друку ще одну книгу.

Та незабаром йому довелося залишити Москву. Бояри, які були проти реформ Івана Грозного, почали переслідувати друкарську справу. Кінець кінцем, друкарню в Москві спалено і Федоров мусів тікати з Московської держави.

Він рушив з Москви до Білорусі, де й оселився в Заблудові, в маєтку магната Г. Ходкевича. Там з доручення Ходкевича, знову взявся Федоров до своєї улюбленої справи.

Він організував друкарню і в березні 1569 року закінчив друкувати у ній «Євангелиє Учительноє».

Але і в Білорусі Федорову довелося незабаром припинити свою роботу. Польсько-литовський шляхетський уряд уже довгий час готував церковну унію. Згідно з тою унією православна церква на Україні та в Білорусі, мусіла підкоритися римському папі. За допомогою унії панівні кола Польсько-Литовської держави думали покатоличити та спольщити український і білоруський народи, розірвати їхні зв'язки з російським народом.

Ясна річ, що урядовим колам Польсько-Литовської держави на заваді стала Заблудівська друкарня, бо друковане слово було сильним знаряддям у боротьбі білорусів та українців за свою національну й релігійну самобутність.

Ходкевич примушений був закрити свою друкарню. Федорову він запропонував взятися до сільського господарства.

Та не такий був Федоров, щоб відмовитися від свого завдання «духовная семена по вселенной разсевати».

З Заблудова помандрував він до Львова, де вирішив теж відкрити друкарню. Але на перешкоді став брак коштів. Даремно шукав Федоров грошової допомоги серед вищого православного духівництва та заможніх львівських верств. Допомога прийшла йому від нижчого духівництва та бідних міщан.

15 (25) лютого 1574 року в друкарні, відкритій їхнім коштом, вийшов у світ «Апостол»,— перша книга, друкована на Україні.

В «Післяслові» до цього «Апостола» Федоров або, як він називав себе на Україні, Федорович розповів про свою попередню діяльність в галузі книгодрукування.

Незабаром Федорова запрошено до Острога — маєтку князя Острозького, славнозвісного проводиря українського культурно-просвітного руху, що розпочався в другій половині XVI століття у зв'язку з боротьбою проти засилля католицької церкви. Князь

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

НА ЗАБУТИХ ПОЛИЦЯХ

Велика є заслуга перед українською школою Данила Мороза, автора першої «Арихметики» українською мовою.

Данило Костянтинович Мороз — досить відомий в шістдесятих роках минулого століття український письменник (автор оповідання «Був кінь та із'їздився» та інших творів), фолькльорист і видатний громадський діяч. Закінчивши математичний відділ Київського університету, він видав на «товариські гроші» року 1862 в Києві першу українську «Арихметику».

Цікаво тепер розгорнути оту невеличку книжечку, бо Д. Мороз тісно пов'язував увесь математичний матеріал з життям, добре знайомим селянам, з їх щоденними потребами. Та й книжку, головним чином, призначалось для недільних шкіл. «Арихметика — сама легка наука, котра не може докучати школяреві, бо вона має великий приклад у народному житті»,— каже автор. Мороз запроваджує народні міри, наприклад, гривні злоти, сороківки тощо, «дні», як міру землі (приблизно ¾ га), будує задачі на прикладах історії України, з чумацького, старосвітського й сучасного побуту селянина. Прекрасне знання українського фолькльору (автор користався з порад Павла Чубинського) і народної розповідної мови допомагає Морозові складати задачі такого, наприклад, типу: «Питаю я старенької бабусі, скільки вам год? Вона й каже мені: я пішла заміж 22 год, чоловік мій як умер, то піп казав, що йому було 90 без трьох, а оженивсь він 27 год. Пройшло вже 10 год без одного, як умер мій чоловік. Скільки літ бабусі?». Дуже часто автор згадує в задачах чумаків: то вони продають мажі з сіллю (27 маж по 97 пудів кожна), то везуть з Криму тараню на Україну і продають її на знаменитих українських ярмарках.

Бажаючи і через математику нагадати народові про його героїчну історію, Мороз дає такі задачі: «Богдан Хмельницький — гетьман України — помер 1654 р. Скільки літ, як помер Богдан?».

У книзі згадується і про гроші, зароблені наймитом за літо, і про всякі звичаї, добре знайомі селянській дітворі — хрестини, ярмарки і т. п.

Вихований на ідеях Амоса Коменського та Песталоцці, Д. Мороз для наочності радить учителям приносити на лекцію квасолю, горіхи, яблука, особливо при проходженні обернених дій — віднімання та ділення. Таблицю множення засвоюється на конкретних прикладах. Раз-у-раз Д. Мороз вимагає при навчанні запроваджувати усні обчислення.

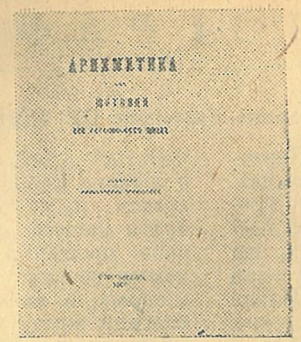

Року 1863 в Петербурзі Костомаров на гроші відомої тоді полтавської поміщиці Л. І. Мілорадович (вона дала 8 тисяч карбованців на організацію Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові) видав нову «Арихметику або щотницю», складену Ол. Кониським. «Арихметика» Кониського стоїть з педагогічного погляду нижче за підручник Мороза. Значення її в іншому. Це — бойовий документ боротьби української інтелігенції шістдесятих років проти царського самодержавства. В форму задач Кониський укладав гострий злободенний матеріал, спрямований проти тогочасного державного ладу, давши тим самим початок різним «мужицьким арихметикам» у письменстві, завершенням яких є чудова новела Степана Васильченка під тою ж назвою.

Ось зразок з «Арихметики» Кониського. В відділі «поіменованих чисел» читаємо:

«Задача 5. Один кріпак ховав щотижня по 10 копійок грошей, щоб купити корову, за котру треба заплатити 38 карбованців. У скільки літ він збереться купить корову?». (Там же відповідь: сім літ і 16 тижнів).

«Задача 8. Арештанта вели з Полтави у Чернігів 19 днів, щодня по 20 верстов з половиною. Скільки буде верстов од Чернігова до Полтави?»— (Відповідь 389 з половиною верст).

В відділі «Тройна справа складна» знаходимо таку задачу: «У селі жило 600 чоловік, за 10 днів вони схарчували запасної муки третю часть; за ці 10 днів вмерло з голоду 200 чоловік. Скільки день останні люди харчуватимуться запасною мукою?».

В дальших виданнях ці задачі попереробльовано або змінено, але тимчасом своє завдання «Арихметика» виконала.

Л. ГРАЦІАНСЬКА.

Острозький запропонував Федорову відкрити друкарню.

Організацію друкарні закінчено десь 1576—1577 року, а незабаром розпочато працю коло друкування знаменитої «Острозької Біблії», яка вийшла в світ 12 (22) серпня 1581 року. Це було перше повне видання біблії слов'янською мовою.

Після закінчення цієї праці Федоров повернувся до Львова. Та вже не пощастило йому до кінця життя здійснити якусь визначну працю. Для організації улюбленої своєї друкарської справи наробив Федоров чимало боргів, і на початку грудня 1583 року кредитори наклали арешт на його майно. Він лежав уже тоді на смертній постелі.

6 (16) грудня 1583 року Федоров помер. Поховано його у Львові.

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

БІБЛІОГРАФІЯ

Леонід Первомайський — «Земля». Укрвидав ЦК КП(б)У, стор. 140.

Нову свою книгу Леонід Первомайський скромно назвав «Земля». Ця стриманість, уникання гучних слів властиві всій книзі поета. Та це зовсім не значить, що пристрасті не мають сили над Леонідом Первомайським. Тільки як справжній поет і дужа натура, він ту пристрасть схороняє в своєму серці, не кричить про свої почуття, не пишається своїми болями. Як і вся країна, Леонід Первомайський пережив трагедію війни, пережив глибоко, болюче. В книзі багато скорботи, гнітючих розмислів, журливих мотивів, але, вкупі з тим, це думи і розмисли людини, яка живе певністю, що немає невигойних ран і навіть у найтяжчі хвилини не треба втрачати надії на перемогу, не треба тужити. Ба й більше — книгу проймає натхнення, що виникає з віри в здатність нашої Батьківщини вийти ще могутнішою та дужчою з тяжких іспитів.

Треба сказати, що більшість поезій Л. Первомайського, зібраних у книзі, охоплюють в основному перший період війни — добу відступів і тимчасових невдач Червоної Армії. По цій книзі, що є літопис серця, можна крок за кроком простежити думи й відчуття нашого народу в ті тяжкі часи: прощання з рідною землею, домом, розлука з близькими та з місцями, з якими зв'язані кращі спогади життя. Поет малює трудні шляхи відходу армії та евакуації населення з домашнім скарбом і громадським добром. Це похід горя й лиха народного, але це — життя, а в житті зустрічається всього. Війна і походи, спільне лихо, як і радощі, зближають людей. Зростає почуття товариськості, приязні; навіть побіжні зустрічі стають значущими. В книзі Первомайського — багато спогадів, пройнятих своєрідною романтикою війни. В них є свій особливий аромат, і, може, саме вони і є найкраще в книзі. Вірші Первомайського формально зроблені досконало. Улюбленою формою його є складна многорядкова строфа з рефреном. Кожен вірш відточено, кожне слово зважено. Книга ця — плід не тільки натхнення, а й упертої праці талановитого поета, вибагливого майстра і суворого патріота.

«ПЕРЕЦЬ», журнал сатири й гумору

Сміх Котляревського йшов од живої барвисто-многогранної природи українського народу.

В нашій літературі є велика плеяда письменників, що, як і Котляревський, обрали собі за зброю сатиру та в'їдливий сміх. Такі були: Гребінка, Квітка-Основ'яненко, Гулак-Артемовський, Руданський з його незабутніми «Співомовками», Франко, Стороженко, Самійленко, Модест Левицький, С. Васильченко, Карпенко-Карий, Кропивницький. Добрий сміх іде від здоров'я народу.

Від глибокої внутрішньої сили нашого народу, від його живої, барвисто-многогранної природи йде і «Перець», народжений в роки найтяжчої для українського народу війни. Та тут, як і в минулі епохи, він знайшов час і можливість до вогню зброї додати вогонь слова, вогонь іронії, дотепу, в'їдливої сатири, сарказму.

Не завжди «Перець» мав змогу виходити на території української землі. Він відступав з армією, але, отаборившись, продовжував свою роботу. В тяжкі хвилини підбадьорював стомлених невдачами бійців, у кращі часи веселив їх дух, заряджав бадьорістю для завтрашніх боїв. Траплялося й таке, що журнал пробивав шляхи в ефірі й на той бік фронту — до партизанів, до патріотів великої нашої Вітчизни. За час війни вийшло друком 38 номерів «Перцю» та 6 номерів — через мікрофон української радіостанції ім. Шевченка.

Перелом у війні після розгрому німців під Сталінградом вніс зміни і в життя «Перцю». З 1943 року він став виходити регулярно двічі на місяць, — комплект його до грудня місяця нараховує 25 номерів. Навколо журналу об'єднано коло сімдесяти авторів та коло двадцяти п'яти художників-карикатуристів. Тут ми зустрінемо, поруч з старішими кадрами, і імена молоді, що надсилає кореспонденції з фронту. Серед авторів — Петро Панч, що його «перчанські» оповідання «Зозуля» та «Кортить курці просо», вже вийшли окремими збірочками. П. Тичина, В. Сосюра, Ярослав Галан, С. Воскрекасенко, М. Тардов, Юхим Мартич, Д. Білоус, Т. Масенко, П. Усенко, П. Козланюк, М. Пригара, О. Громов, О. Шушурін, Л. Паламарчук (він же й відповідальний редактор журналу). Особливо активно працює в журналі Юрій Мокреєв, що теж видав свою «перчанську» збірку «Усмішки Гордія Смішки».

Однак, не всі речі, вміщені в «Перці», мають підписи. Велика частина дрібного матеріалу йде без позначення авторів. І даремно. Нам здається, що саме оці в'їдливі мініатюрки, дотепні діалоги, анекдоти, влучні репліки й прислів'я належать до найважливішого, дійового матеріалу. Читач любить гостре слово, і не треба позбавляти його приємності стежити за тим автором, якого він собі уподобав. Цих мініатюр розсипано по журналу багато і щедро. Чимало з них вражають гостротою і водночас доброю, можна сказати навіть, граційною будовою. Беремо кілька прикладів з ряду подібних мініатюр:

«На одній з вулиць Берліна зустрілися троє знайомих.

— Ох! — зітхнув один.

— Ах! — підтримав другий.

— Облиште! — обурився третій. — доки ви мені будете розказувати про Сталінград?».

★

Цими днями в одному з німецьких штабів трапився такий випадок. Вбігає в штаб офіцер і доповідає:

— Мій полк лишився на попередніх позиціях!

— Воює?

— Ні, гниє!

★

Селом опівночі йшов поліцай, і, щось надумавши, заспівав:

«Де ти бродиш моя доле, не докличусь я тебе...»

— Я тут! — озвалось в кущах, і на дорогу вийшов партизан з автоматом.

★

Муссоліні — Моє становище таке, що я ладен бігти на край світа!

Гітлер: — Коли знаєш дорогу, почекай і на мене.

«Перець» насичено й чималою кількістю дотепних бойових ілюстрацій. Особливо треба відзначити роботи художників О. Козюренка, В. Литвиненка, Самума, Б. Фрідкіна, К. Агніта. Велику допомогу «Перцеві» подають співробітники «Крокодила» — художники Ю. Ганф, Л. Бродаті, К. Єлісеєв, І. Семенов, та інші.

Журнал «Перець» — улюбленець фронту — командирів та бійців нашої славної Червоної Армії. Його читають на спочинку в резерві, читають в окопах, з ним бійці йдуть і в атаки.

Побажаймо ж йому і надалі такої ж успішної та плодотворчої роботи.

Ів. СЕНЧЕНКО.

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

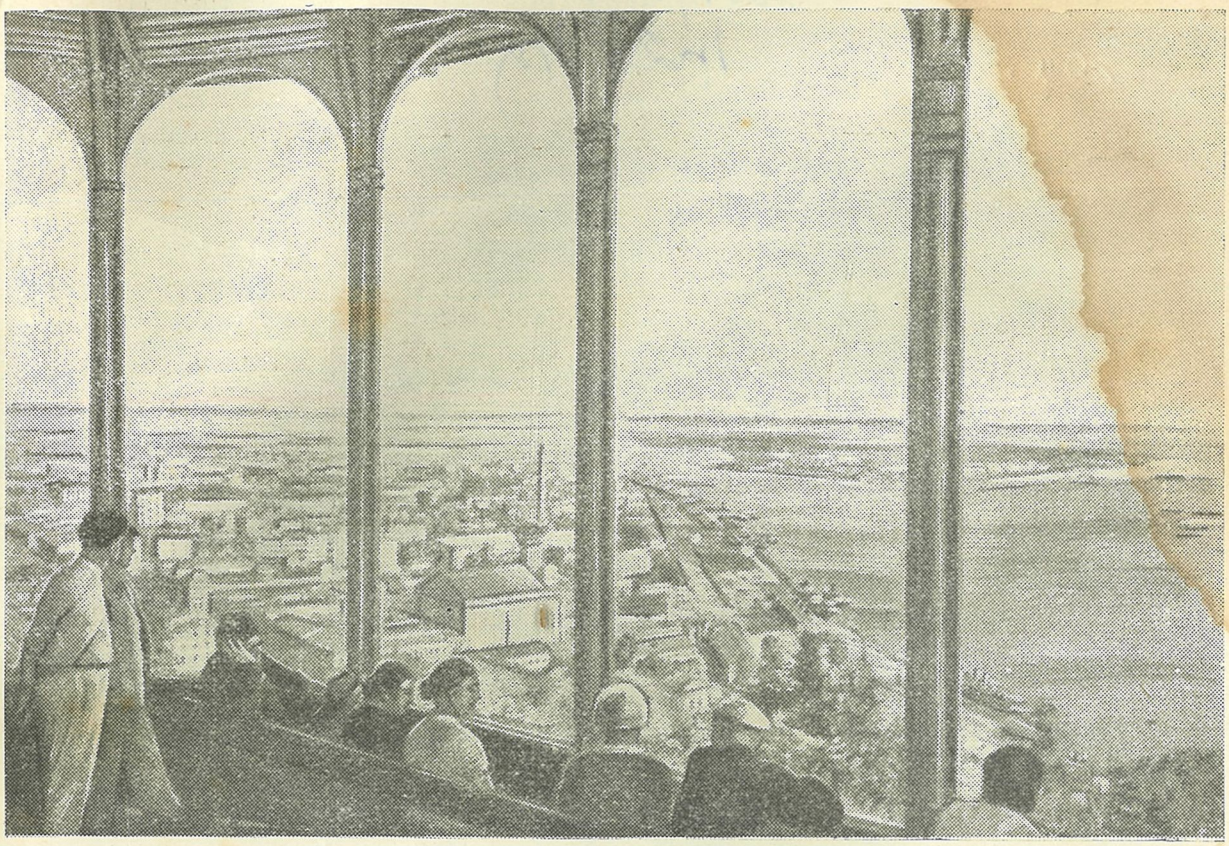

Київ. Дніпро.

КРАЮ МІЙ

На руїни мирної оселі
Ронить осінь сльози золоті,
Уночі червоні акварелі
В небі креслять огняні путі.
Навкруги шумить криваве море,
Гнів народний скелю вражу б'є.
Заросли степи народним горем,
Ситий крук лиш трупи там клює.

Краю мій, розтерзаний, закутий,
Уставай із диму, із крові,
Подивися — за Дніпро-Славуту
Привели шляхи нас фронтові.
Нас стрічає осінь златокоса
І прозорі чисті небеса,
Переможна пісня стоголоса,
Неповторна Києва краса.

Іван МАЙОВИЙ

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ: Олександр Богомолець, Андрій Малишко, Кость Литвин, Лука Паламарчук, Микола Петровський, Юрій Смолич (відповідальний редактор), Павло Тичина, Андрій Чеканюк.

Адрес редакції журналу «Україна»: Москва, Неглинная, 29/14. Тел. К 1-84-67.

А 7819, Зам, 3013, 5 друк. арк. В друк. арк. 58.000 зн. Підписано до друку 18/III 1944 р. Тираж 8.000.

Друкарня видавництва «Московский большевик»

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

1р20 чт
30а.

ЦІНА 3 КРБ.

8807/104
1р20 чт

ДЕРЖАВНЕ УКРАЇНСЬКЕ ВИДАВНИЦТВО

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ